

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERE SİVİL YARDIMIN GELİŞİMİ VE
ÇANAKKALE CEPHESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİDEM İLKEM CUMALI

Tez Danışmanı

DOÇ.DR. GÜNEŞ ŞAHİN

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERE SİVİL YARDIMIN GELİŞİMİ VE
ÇANAKKALE CEPHESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİDEM İLKEM CUMALI

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. GÜNEŞ ŞAHİN

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Didem İlkem CUMALI tarafından Doç. Dr. Güneş ŞAHİN yönetiminde hazırlanan ve **19/01/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Osmanlı Devleti’nde Askere Sivil Yardımın Gelişimi ve Çanakkale Cephesi Örneği**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Askerî Tarih Araştırmaları Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

(Danışman)

Prof. Dr. Murat KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KARSANDIK

YAZICI

Tez No : 10522711

Tez Savunma Tarihi : 19/01/2023

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Didem İlkem CUMALI

19/01/2023

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde ve çalıŐmam sÜresince yardımlarını eksik etmeyen saygı değer danışman hocam sayın Doç. Dr. GÜneş ŞAHİN'e, tez süreci boyunca her daim yol gösteren hocam sayın Prof. Dr. Murat KARATAŞ'a ve araŐtırmalarım esnasında her türlü soruma cevap veren ve konuyla ilgili görüşleriyle yardımcı olan sayın hocam ArŐ. Gör. Buğra TERZİ'ye sonsuz teŐekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalıŐmalarım esnasında destekte bulunarak her türlü imkanı sunan Çanakkale Savaşları Enstitüsü ekibine ve her daim bana destek olan değerli annem Fatma KARA'ya bir teŐekkürü borç bilirim.

Didem İlkem CUMALI
anakkale, Ocak 2023

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERE SİVİL YARDIMIN GELİŞİMİ VE

ÇANAKKALE CEPHESİ ÖRNEĞİ

Didem İlkem CUMALI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Askerî Tarih Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

19/01/2023, 116

Topyekûn harbin bir getirisi olarak siviller, savaş boyunca orduya ve donanmaya her türlü yardım ve desteği sunmuştur. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda Tanzimat Dönemiyle başlayan cemiyetleşme süreci II. Meşrutiyetle beraber gelişerek daha geniş konuları kapsamıştır. Bu dönemlerde askere yardım amaçlı kurulan cemiyetler, düzenledikleri çeşitli gelir elde etme faaliyetleriyle bütçelerini oluşturarak Osmanlı Devleti'nin ardı ardına girdiği savaşlar sürecinde ordusuna ve askerine her türlü desteği sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Harbi'nde kazandığı tek cephe olan Çanakkale Cephesi, genel seferberliğin ilanıyla beraber askere yardım amaçlı kurulan cemiyetlerin ve halkın yardım faaliyetlerinin en çok görüldüğü cephe olmuştur. Cephedeki askerlerin, cephe gerisindeki halkın da onlarla savaşı yaşadığını ve kendileri de zor durumda olduğu halde hiçbir yardımdan geri kalmadığını hissettiğinden savaşma azimleri artmıştır. Halkın yardımları vatanını koruyan askere bir minnet, askerinin azimle savaşması da halkının yardımlarına bir teşekkür olmuştur.

Yapılan çalışmada; Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun okunmasıyla başlayan Tanzimat Dönemi'nden II. Meşrutiyet'in ilanına, II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Harbi'ne kadar olan savaşlardan ayrı bölümlerde kısaca bahsedilerek cemiyetleşme süreci anlatılmış ve akabinde Çanakkale Cephesi'ne yapılan yardım faaliyetleri konu alınmıştır. Kaynaklar konu alınan

dönemin gazete haberleri, çeşitli arşivlerden içerikle ilgili belgeler, askerlerin röportajlarıyla tuttukları günlükler ve yapılmış çalışmalar incelenerek oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Çanakkale Cephesi, Sivil Yardım.

ABSTRACT

THE DEVELOPMENT OF CIVILIAN AID TO THE MILITARY IN THE OTTOMAN EMPIRE AND THE EXAMPLE THE ÇANAKKALE FRONT

Didem İlkem CUMALI

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Department of Military History

Advisor: Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

19/01/2023, 116

As a result of the total war, civilians offered all kinds of assistance and support to the army and navy throughout the war. The socialization process in the Ottoman Empire, which started with the Tanzimat Period in the modern sense, started with II. Constitutional Era. It has developed and covered broader issues. During these periods, the societies established to aid the military provided all kinds of support to the army and soldiers during the wars that the Ottoman Empire entered decisively by creating their budgets with various income-generating activities they organized.

The Çanakkale Front which is the only front won by the Ottoman Empire in the First World War, has been the front where the societies established for the purpose of aiding the military and the people's relief activities have been the most visible with the announcement of the general mobilization. The soldiers at the front felt that people behind them and their determination to fight increased by the people at back front who also experienced the war with them and people were not laid back from any aid even though they were in a difficult situation,. The aid of the people has been a gratitude to the soldier who protected their homeland, and the fact that the soldiers fought with perseverance has also been a thank you for the aid of his people.

In this study; from the Tanzimat Period to II. Constitutional Era and from the wars from II. Constitutional Era to the First World War were briefly mentioned in separate sections and the process of socialization was explained and then the aid activities carried out

to the Çanakkale Front were discussed. Sources were created by examining newspaper news of the period, documents related to the content from various archives, diaries kept by soldiers with interviews, and studies conducted.

Keywords: Müdâfaa-i Millîye Society, Hilâl-i Ahmer Society, Navy Society, Çanakkale Front, Civilian Aid.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Askere Sivil Yardımın Gelişimi	1
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERE YARDIM AMAÇLI ORTAYA ÇIKAN SİVİL KURULUŞLAR	12
--	----

2.1. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti	15
2.1.1. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin Yeniden Teşkilî.....	16
2.1.2. Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi Kuruluşu	18
2.2. Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti	22
2.2.1. Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti'nin Kuruluşu.....	23
2.2.2. Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti Hanımlar Şubesi	25
2.3. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti	27
2.3.1. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti Heyetleri	28
2.3.2. Osmanlı Hanımları Müdâfaa-i Millîye Heyeti	30
2.4. Askere Yardımı Amaçlayan Diğer Sivil Kuruluşlar	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERE YARDIM AMAÇLI SİVİL KURULUŞLARIN AYNÎ VE NAKDÎ YARDIM FAALİYETİ TÜRLERİ (1908-1918)	38
--	----

3.1. Yardım Kampanyaları.....	38
3.1.1. Hedîye-i Şitâîye.....	38
3.1.2. Tayyare İânesi	41
3.1.3. Sergi ve Pazarlar.....	42
3.1.4. Kurban Derileri	44
3.2. Madalyalar ve Rozetler	45
3.2.1. Donanma Madalyası.....	45
3.2.2. Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü	46
3.3. Üretim ve Satış.....	49
3.3.1. Çeşitli Küçük Ürünler	49
3.3.2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârü's-sınâ'ası	50
3.3.3. Cihâdiye Yüzükleri	52
3.4. Kültürel Faaliyetler	53
3.4.1. Tiyatro ve Sinema Gösterimleri	53
3.4.2. Yayın Faaliyetleri.....	57
3.4.3. Balolar	59
3.4.4. Çanakkale 1915 Panoraması	60
3.4.5. Spor Faaliyetleri	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEPHEYE YAPILAN SİVİL YARDIMLAR.....64

4.1. Sağlık Hizmetleri	67
4.1.1. Hastane Hizmetleri.....	67
4.1.2. Hastane Vapurları.....	74
4.1.3. Hastabakıcılık Faaliyetleri.....	76
4.2. Gıda Yardımları	78
4.2.1. Çayhaneler.....	81
4.3. Giyim Yardımları.....	83
4.4. Cepheye Yapılan Diğer Yardımlar	88
4.5. Sivil Yardımların Asker Üzerindeki Etkisi.....	96

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

103

KAYNAKÇA	108
EKLER	I
EK.1.....	I
EK.2.....	II
EK. 3.....	III
EK. 4.....	IV
EK. 5.....	V
EK. 6.....	VI
EK. 7.....	VI
EK. 8.....	VII
EK. 9.....	VIII
EK.10.....	IX
ÖZGEÇMİŞ.....	X

SİMGELER VE KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.t.	Adı Geçen Tez
BEO	Bâb-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
Çev.	Çeviren
DH	Dâhiliye Nezâreti
DUİT	Dosya Usûlü
Ed.	Editör
EUM	Emniyet-i Umûmiye Müdürîyeti
HR	Hâricîye Nezâreti
HUS	Husûsî
İ	İrâde
İUM	İdâre-i Umûmiye Müdürîyeti
K.A.	Kızılay Arşivi
KMS	Kalem-i Mahsûs
KOM	Komisyonlar Marûzâtı
MA.e	Müze Arşivi Evrâkı
MBH	Mabeyn-i Hümayun
MKT	Mektûbî Kalemi
MUI	Muhâberât-ı Umûmiye

OHAC	Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti
PRK	Perakende Evrâkı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
SYS	Siyâsi Kısım
ŞD	Şûrâ-yı Devlet
TAL	Taltîfât
TH	Tahrîrât
TS	Topkapı Sarayı
UMVM	Umûr-ı Mahallîye ve Vilâyât Müdürlüğü
Y	Yıldız
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Askere Sivil Yardımın Gelişimi

Savaşlar, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin kuruluşuna ve yıkılışına sebep olan bu gerçek, taraflardan birinin savaşamayacağı ve hükmünün son bulacağı ana kadar devam etmektedir. Teknolojinin gelişmesi, tarih boyunca yaşanan savaşları daha geniş hale getirmiş ve iki ordunun bir savaş alanında karşı karşıya gelip çarpışmasından ziyade büyük cephelerin oluşturulmasına ve ordu mevcutlarının artmasına neden olmuştur. Savaş alanlarının büyümesi ve mevcudu artan ordu ihtiyaçları, cephe gerisinde de bir seferberliği zorunlu hale getirmiştir. Ünlü Prusyalı askeri teorisyen Carl von Clausewitz Fransız İhtilâli sırasında, kendisini vatandaş olarak tanımlayan 30 milyon sivilin savaşa dâhil olduğunu ayrıca halkın, savaşı kendilerinin olarak benimsediğini söyleyerek savaşların ve çatışmaların halk üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir.¹

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren izlediği politika gereği sürekli savaşarak varlığını sürdürmüştür. Gerek devletin başlangıçta bulunduğu mevki gerek ise izlediği politikalarla uzun seneler savaşlarda galip taraf olarak karşımıza çıkan Osmanlı Devleti, dünya şartlarının değişmesi ve kendisinin bu şartlara ayak uyduramaması nedeniyle özellikle 19'uncu yüzyılda ve 20'nci yüzyılın başlarında gücünü git gide yitirmeye başlamış ve savaşlarda başarısız olmaktan kurtulamamıştır. Bu sebeple çağa ve diğer devletlere ayak uydurmak adına birçok alanda yenileşme hareketlerine başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin, batılılaşmaya ve her alanda yenilenmeye dair en somut adımlarının atıldığı dönem Tanzimat Dönemi'ne denk gelmektedir. Tanzimat Dönemi,

¹ Carl von Clausewitz, *On War*, (Ed. ve Çev. Michael Howard, Peter Paret), Princeton University Press, New Jersey 1989, ss. 591-592.

Hâriciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa² tarafından 3 Kasım 1839'da okunan Gülhane Hatt-ı Hümayûnuyla başlamış ve bu dönemle birlikte sosyal, siyasi, malî ve askerî alanlarda bir batılılaşma ve yenileşme yoluna girilmiştir. Dönemin başlangıcı sayılması sebebiyle Tanzimat Fermanı denilince akla hep Gülhane Hatt-ı Hümayûnu gelse de aslında temel olarak farklı konular ele alınmış ve bu dönemde daha başka fermanlar da çıkartılmıştır. Bu dönemde en büyük yenileşme icraatı, ordu teşkilatı üzerine yoğunlaşmış olsa da sosyal alandaki batılılaşma hareketleri, ilerleyen dönemde yaşanan savaşlarla ordu teşkilatını destekler niteliğe ulaşmıştır.

Bir savaşın kazanılması, yalnızca ordunun fiziki gücünün yeterliliğiyle sınırlandırılmamaktadır. Çünkü askerın savaş anındaki bireysel tüm ihtiyaçları, aynı zamanda savaşdaki başarının da temelini oluşturmaktadır. Cepheindeki askerın ihtiyaçlarını karşılama konusunda her dönem mükellefin devlet olmasına rağmen savaşların ve isyanların getirdiği yoğunluğa maddi imkânsızlıklar eklenince devletin dahi gücünün yetemediği durumlar söz konusu olmuştur. Bu sebeple ilki Tanzimat Dönemi'nde olmak üzere gerek cepheindeki hayata gerek ise ülke geneline yardım ve destek amaçlı örgütlenmeler ile sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır.³

Osmanlı Devleti, 19'uncu yüzyıla kadar savaş zamanlarında, çeşitli isimlerle halktan aynî ve nakdî vergiler toplayarak ordusuna desteğini aksatmamıştır. Bu vergiler zamanla devletin düzenli gelir kaynağı haline dönüştüğünde ise savaş vakitleri ordunun ihtiyacını karşılamak için farklı ve yeni yollarla yardım toplama konusu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 1876 senesinde İâne-i Harbîye Komisyonu kurulmuş ve gönüllülük esasına dayanarak savaş giderleri için yardım toplamayı amaçlamıştır. Fakat devletin ardı ardına patlak veren isyan ve savaş ortamı içinde olması, kendi halkının dahi maddi olanaklarını kısıtlamış ve bunun sonucu olarak komisyon hedeflediği tutarı tamamlayamamıştır.⁴

² Mustafa Reşid Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

³ Tanzimat Dönemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, ss. 75-120; Lokman Erdemir, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul'da Yardım Faaliyetleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 12, Nisan 2012, ss. 36-37.

⁴ İâne-i Harbîye Komisyonu'na yapılan bağışın makbuz örneği için bkz. BOA, TS.MA.e., 1089/22; BOA, TS.MA.e., 552/92; Abdülkadir Özcan, "İâne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, s. 230.

1894 senesine gelindiğinde ordunun modernleştirilmesi, teçhizat ve erzak gibi ihtiyaçların karşılanabilmesi için Techîzât-ı Askerîye Komisyonu kurulmuştur. Önceleri yalnızca ödeme gücüne sahip Müslüman kesimden toplanması planlanan yardım, 1902 senesinden sonra gayrimüslimlerden de toplanmaya başlanmıştır. Komisyon'un aynî ve nakdî olarak topladığı bu yardımlarla teçhizat ve savaş gemileri sipariş verilerek Osmanlı Ordusu'na devlet temelli bir destek sağlanmıştır.⁵

Dünya harp tarihi literatüründe ilk ciddi modern topyekûn harp olarak Birinci Dünya Harbi kabul edilmekteyse de Osmanlı Devleti özelinde baktığımızda 1853'te Kırım Harbiyle başlayan savaşlar silsilesi içerisinde 93 Harbi, Osmanlı-Yunan Harbi, Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi ve İstiklâl Harbi de topyekûn savaşın izlerini barındıran savaşlar olmuştur. Ekonominin bozulması, orduların ve ihtiyaçlarının büyümesi üzerine merkezi otorite tarafından bu ihtiyaçları karşılamamanın zorlaşması, halkın bizzat yardımlarıyla giderilmeye çalışılmıştır.⁶

Osmanlı Devleti'nin zaman içerisinde yaşadığı karışıklıklar ve maddi olanaklarının yetersiz kalması nedeniyle savaş zamanı orduya ve askere destek yalnızca devlet temelli olmakla kalmamıştır. Gerek ordu ve donanma ihtiyaçlarının teminini sağlamak gerek ise savaş zamanlarında cephe gerisinde devam etmekte olan yaşamda aksaklıklar yaşanmasını önlemek adına Osmanlı halkı, gönüllülük esasına dayalı faaliyetler başlatmıştır. Bu faaliyetler, askerî alanda yapılan reform çalışmalarına sosyal alanın da eklenmesinin sonucunda sivil toplum kuruluşlarını ortaya çıkarmıştır. 1856 senesinde kurulan Cemîyet-i Tıbbîye-i Şahâne isimli dernek Tanzimat Dönemi'nde kurulan ilk sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmektedir.⁷ Bu derneğin kuruluşu ve Tanzimat, bazıları günümüze dek süregelen cemiyetlerin kuruluşuna ön ayak olmuştur. II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti'ndeki halka kadın-erkek gözetmeksizin örnek olarak çeşitli alanlarda faaliyet gösteren cemiyetlerin de kurulmasıyla cemiyetleşme-dernekleşme faaliyetlerinde artış

⁵ BOA, Y.MTV., 227/27; Özcan, *a.g.m.*, s. 230.

⁶ Mehmet Beşikçi, "Topyekûn Savaş Kavramı ve Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 198, Haziran 2010, s. 62.

⁷ Mehmet Ö. Alkan vd., *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 85.

yaşanmıştır. Bu cemiyetlerin bazıları eğitim, kültür ve kadınları sosyal yaşama kazandırma gibi amaçlarla yola çıkmışken bazıları da kuruluş amaçları ne olursa olsun önceliğini savaş zamanlarında askerlere yardım olarak belirlemiştir.⁸

19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti, çeşitli isyanlara ve bu isyanlara paralel olarak meydana gelen savaşlar nedeniyle askerî ve siyasi otoritesinde zayıflamalara maruz kalmıştır. 1789'da yaşanan Fransız İhtilâli neticesinde ortaya çıkan ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alan milliyetçilik fikri, hâlihazırda çok uluslu bir yapıda bulunan Osmanlı Devleti'ni derinden etkilenmiştir. Bu fikrî akımın ardından devletten ve işleyişinden şikâyetçi olup huzursuzlukları bulunan farklı milliyetten grupların çeşitli isyanlar tertip etmesiyle Osmanlı Devleti kendini geri dönülemez bir yolun başında bulmuştur.⁹

Hem iç isyanlarla uğraşan hem de diğer devletlerle savaş hâli devam eden Osmanlı ordusu gitgide zayıflamış ve bu durumun sonucu olarak toprak kayıpları artmaya başlamıştır. Birinci Dünya Harbi'ne giden senelerde askerî gücünü günden güne kaybeden Osmanlı Devleti, bir yandan isyanlar ve savaşlarla uğraşırken diğer yandan da savaşın yıkıcı etkilerini en aza indirmek ve devlet otoritesini sağlamlaştırmak adına çeşitli adımlar atmaya başlamıştır. Sürekli olarak içinde bulunulan savaş ortamında cephelerdeki askerlere ekstra bir yardım ihtiyacının kaçınılmaz hâle gelmesiyle birlikte devletin yükünü hafifletmek amacıyla halk da çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler gerek devlet gerek kurulan cemiyetler aracılığıyla gerek ise bireysel gerçekleştirilen aynî veya nakdî yardım kampanyalarından meydana gelmektedir. Savaş sıkıntılı bir süreç olduğundan bu yardım kampanyaları genel olarak savaş zamanları düzenlenirken nadiren savaş bitiminde de karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

⁸ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1918*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, ss. 8-9; Alkan vd., *a.g.e.*, ss. 88-89.

⁹ 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan isyanların detaylı bilgileri için bkz. Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

¹⁰ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 256.

Osmanlı Devleti, savaş sonrası gazilerin normal hayatlarına devam edebilmeleri için çeşitli harcamalarda bulunurken gücünün yetmediği durumlarda diğer vatandaşlar ve kurulan cemiyetler, devlete destek amacıyla çeşitli çalışmalara başlamıştır.¹¹ İlk olarak savaş zamanı sıhî yardımlar için II. Cenevre Konvansiyonu'na delege gönderilmiş ve 5 Temmuz 1865'te Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır.¹² Akabinde Osmanlı Devleti'nin Macar asıllı bir albayı olan Dr. Abdullah Bey, 1867 senesinde Paris Sergisi'ne gönderilmiş ve bu vesileyle ilk Milletlerarası Sıhî Yardım Komitesi'ne (Kızılhaç, Sâlib-i Ahmer Kongresi) delege olarak katılmıştır. Katıldığı kongrede Abdullah Bey'e ülkesi adına yaralılara yardım derneği kurulması için vekâlet verilmiştir. Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın desteğine ek olarak Tıbbîye Nâzırı Marko Paşa'nın başkanlığıyla 11 Haziran 1868 gününde Mecrûhîn ve Mardâ-yı Askerîyeye İmdâd ve Muâvenet Cemîyeti fiilen kurulmuştur. Fakat bu cemiyet henüz hiçbir uygulamada bulunamadan gerek sivillerin askerî hayata karışacağı düşüncesi, gerek haç-hilal¹³ tartışmasının öne sürülmesinin ardından kurucusu Dr. Abdullah Bey'in de vefatıyla 1874 senesinde faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır.¹⁴

Mecrûhîn ve Mardâ-yı Askerîyeye İmdâd ve Muâvenet Cemîyeti'nin yanı sıra yaralılara yardım amacıyla çeşitli kadın örgütleri de bu dönemde kurulmuştur. 1854 senesinde Kırım Harbi sebebiyle İstanbul'a gelen Florence Nightingale, bu konuda Osmanlı kadınlara öncülük etmiş ve 1876 senesinde Bosna-Sırbistan bölgelerindeki savaşın sonucunda yaralılara yardım amacı taşıyan çeşitli kadın örgütlenmelerinin ortaya çıkmasına ilham vermiştir. Midhat Paşa'nın eşi Lamia Hanım başkanlığında kurulan "Yaralılara Yardım Komitesi" de önde gelen örgütlenmelerden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu komitelerdeki hanımlar kendi ürettikleri malzemeleri ve topladıkları yardım paralarını Harbîye Nezâreti aracılığıyla savaş anında kullanılmak üzere cephelere göndermişlerdir.¹⁵

¹¹ Necmettin Alkan, "1897 Yunan Harbi'nde Şehit Olanların Yakınları ve Gaziler İçin Düzenlenen İâne Sergisi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2014, s. 14.

¹² Cenevre Sözleşmesi için ayrıca bkz. Zeki Mesut Alsan, "1949 Cenevre Sözleşmeleri", *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, Mayıs 1950, ss. 37-57.

¹³ Sâlib-i Ahmer Cemîyeti'nin ambleminin Kızılhaç olması Osmanlı Devleti'nce Hıristiyan unsuru olarak görülmesi sebebiyle başlangıçta kabul edilmemiştir. Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a I Türk Kızılayı Derneği*, Ankara 2002, s. 2.

¹⁴ Sefa Saygılı, *Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey Türk Kızılayı Derneği*, Ankara 2010, ss. 9-10; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁵ Kaplan, *a.g.e.*, ss. 37-38.

Dr. Abdullah Bey önderliğinde kurulmuş olan cemiyetin yeniden faaliyete geçmesi ancak Kızılhaç'ın, mensubu bulunan devletler lehindeki çalışmalarının anlaşılması ile mümkün olmuştur. 93 Harbi'nin hemen öncesinde 1875 senesinde cereyan eden Sırbistan-Karadağ ile olan çatışmalarda Kızılhaç'ın karşılık beklemeksizin Slav askerlerine yardımda bulunması fakat bu yardımdan Osmanlı askerlerinin faydalanamaması Mecrûhîn ve Mardâyı Askerîyeye İmdâd ve Muâvenet Cemîyeti'nin önemini anlaşılmasını sağlamıştır.¹⁶ Gustave Moynier, savaş esnasında tüm askerlere tarafsız bir şekilde yardım etmeyi ve onları zor durumda bırakmamayı amaçlayan bir kuruluş olan Salîb-i Ahmer genel merkezinin başkanı sıfatıyla Cemîyet-i Tıbbîye-i Şâhane mensubu Dr. Dikran Peştimalcıyan Efendiyle irtibata geçmiştir. Osmanlı askerinin karşılaştığı güçlükler nedeniyle Türklerin de genel merkeze bağlı bir cemiyet vasıtasıyla bu yardımlardan faydalanabileceğini bildirmiştir. Bu amaç doğrultusunda Cemîyet-i Tıbbîye-i Şâhâne, Mekteb-i Tıbbîye ve hükümet dairelerinden üyelerle toplantı gerçekleştirilmiş ve bu toplantıda Osmanlı Devleti'nin üzerinde durduğu haç-hilal karmaşası çözüme ulaştırılmıştır. Ardından 14 Nisan 1877'de gerçekleştirilen ilk resmî toplantı ile cemiyetin adı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti olarak değiştirilmiş ve idare heyeti belirlenen cemiyet yeni adıyla faaliyetlerine başlamıştır. Böylece 1865 senesinde Osmanlı Devleti'nce de imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nin hükümleri ancak 1877 senesinde yeniden teşkil edilen Hilâl-i Ahmer Cemîyetiyle yerine getirilebilmiştir.¹⁷

Osmanlı Devleti'nde arka arkaya patlak veren azınlık isyanları ve Rusya'nın Panslavizm akımı, Rumî 1293 senesinde gerçekleştiği için 93 Harbi ismiyle de bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlamasına neden olmuştur. Savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti, bu savaş sonucunda oldukça büyük bir yenilgi almış ve Balkanlardaki nüfuzunu azımsanamayacak derecede kaybetmiştir.¹⁸ Yaşanan bu savaş esnasında taşrada cephedeki askerler için çeşitli yardımlar toplanmış olsa da bu tek başına yeterli gelmemiştir.¹⁹ Rus askerlerinin ilerleyişi savaşın şartlarının ağırlığını gözler önüne sermiş

¹⁶ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi 1329-1331*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, İstanbul, 22-23.

¹⁷ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 23-26; Saygılı, *a.g.e.*, s. 12; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi 1329-1331*, ss. 25-29; Ahmed Midhat, *Hilâl-i Ahmer Cemîyet-i İnsânîyenin Târîhi*, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul 1302, ss. 78-79.

¹⁸ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) için bkz. Francis Vinton Greene, *93 Harbi: Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş*, (Çev., Sebahattin Şenol, Muhammet Şeviker), İz Yayıncılık, İstanbul 2018.

¹⁹ BOA, DH.MKT., 1319/39.

ve böylece Osmanlı Devleti, Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin faaliyete geçmesinin önem arz ettiğini acı bir tecrübeyle kavramıştır.²⁰

93 Harbi'nin bitiminde Osmanlı Devleti, yeniden baskıcı politikasına geri dönmüş ve devlet sınırları içinde sosyo-politik etkinliklerle birlikte tüm örgütlenmeler yasaklanarak bütün kurum-kuruluşlar kapatılmıştır. 1897 senesinin ilk aylarında Yunanların Osmanlı Devleti sınırlarına tacize başlaması çok geçmeden devleti yeni bir savaşa sürüklemiştir. Esasen savaşın kökleri ilk olarak 1821 senesinde başlayan Yunan İsyanı'na dayanmaktadır. Zaman içerisinde şiddeti artarak devam eden isyanlar neticesinde 1829 senesinde Ruslarla imzalanan Edirne Antlaşması, Yunanların bağımsızlığını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiştir. Bu bağımsızlığın yetmediği Yunanistan, sınırlarını genişletmek için girişimlerde bulunmuş ve bu girişimlerin sonunda 1897 senesinde Osmanlı-Yunan Harbi başlamıştır. Yunanistan, bağımsızlığı da dâhil olmak üzere birçok hamlesinde bulduğu desteği Osmanlı Devleti'yle birlikte içinde olduğu savaş esnasında bulamamış ve savaş Yunanistan'ın yenilgisiyle sonuçlanmıştır.²¹

Osmanlı Devleti, Tezkîre-i Sâmiye ile faaliyetini durduğu Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ni Yunan Harbi'nin başlamasının akabinde 19 Mayıs 1897'de yeniden göreve çağırarak durumunda kalmıştır. Bu görev çağrısının ardından kurum vakit kaybetmeden çalışmalarına başlamıştır. Cemiyet, eski heyetinin ikinci başkanı olan Nurinyan Efendi'nin önderliğinde bağış kapmayanları düzenleyerek toplanan paralarla yaralı askerlerin taşınması için vapur kiralamış ve askerler için gerekli olan tüm sağlık malzemelerini temin ederek devlete yardımcı olmuştur.²² Savaşın sona ermesiyle cemiyet tekrar tatile girmiş olsa dahi gerçekleştirdiği faaliyetler akıllarda kalmış ve Meşrutiyet dönemine gelindiğinde bu vesileyle yeniden faaliyete geçirilmiştir.²³

²⁰ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 29.

²¹ Sertoğlu, *a.g.e.*, ss. 3368-3382; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet-İstibdat Devirleri 1876-1907*, Cilt: 8, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara 2007, ss. 112-118.

²² Bağış alındığına dair örnek belge için bkz. BOA, HR.TH., 199/15; BOA, İ..HUS., 54/4.

²³ Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 30.

Sultan II. Abdülhamit, büyük kayıplar vermeden kazandığı Türk-Yunan Harbi sonucunda şehit olan askerlerin yakınlarına ve savaşın gazilerine yardım toplanması amacıyla 25 Mart 1898’te (H. 02.11.1315) Yıldız Sarayı karşısındaki talimhane meydanında bir salon inşa ettirerek Evlâd-ı Şühedâ ve Malûlîn-i Guzzât-ı Asâkîr-i Şahâne adıyla iane (yardım) sergisi düzenlemiştir.²⁴ Sultan II. Abdülhamit bu sergi için bir heyet oluşturmuş olsa dahi esas olarak kendisi faaliyeti yakından takip etmiş ve sergiye şahsî eşyalarından bağışlarda bulunmuştur. Osmanlı halkı da yardım amaçlı düzenlenen bu sergiye gerek eşyalar bağışlayarak gerek ise bağışlanan eşyalardan satın alımlar yaparak destek olmuştur. Sergiye aynî-nakdî yardımlarda bulunanlar nişan-madalya verilerek onurlandırılmış ve böylece halk katılıma teşvik edilmiştir. Bu serginin asıl hedefi, elde edilen gelirlere şehit ailelerine ve gazilere destek amacıyla gerekli yardımların yapılması olsa da aynı zamanda kazanılan zaferin halka en iyi şekilde duyurulup uzun süre hatırdaki kalması için yine aynı sergi araç olarak kullanılmıştır.²⁵

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi ile başladığını söyleyebileceğimiz dernekleşme süreci II. Abdülhamit’in saltanatında artış göstermiştir. II. Abdülhamit, Kânûn-ı Esâsî ve Meşrutiyeti ilan edeceğine dair sözler vererek tahta geçmiş ve başlangıçta bu sözlerini yerine getirmiştir.²⁶ Aynı zamanda bu dönemde gündem güne siyasal ve sosyal yardım amaçlı dernekler kurulmaya devam etmiştir. Fakat 93 Harbi’nde alınan yenilginin etkisiyle padişah, baskıcı politikalara dönüş sağlamış ve çeşitli yasaklama yollarına gitmiştir.²⁷ II. Abdülhamit’in bu baskıcı rejimi doğal olarak kendine karşı bir muhalefet doğurmuş ve bir grup öğrenci tarafından gizli bir örgüt kurulmasıyla muhalefet faaliyetlerine başlamıştır. Başlangıçta İttihâd-ı Osmanî Cemiyeti ismiyle 1889 senesinde kurulan bu gizli örgütün hedefi Kânûn-ı Esâsî’nin yeniden yürürlüğe girmesini sağlamak olmuştur. Daha sonraları İttihâd ve Terakkî ismini alacak olan bu cemiyeti kuran öğrenciler, okullarından mezun olur olmaz çalışmalarını genişleterek daha geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemişlerdir. Cemiyet, 1908 senesine kadar ilkeleri doğrultusunda çeşitli faaliyetlerde bulunarak kongreler düzenlemiş ve gerçekleştirdikleri ihtilalle ilk olarak Manastır’da ve akabinde

²⁴ BOA, Y. PRK. KOM, 9/59; BOA, Y. PRK. KOM, 9/38.

²⁵ “İ’âne Sergisinin Resm-i Küşâdı”, *Sabah*, 14 Mart 1314-26 Mart 1898, s. 1; N. Alkan, *a.g.m.*, ss. 35-37; Özbek, *a.g.e.*, ss. 268-270.

²⁶ Tanör, *a.g.e.*, ss. 121-166.

²⁷ M. Ö. Alkan vd., *a.g.e.*, s. 106.

Kânûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe konulmasıyla beraber tüm ülkede II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir.

28

“Hürriyet'in İlanı” olarak da adlandırılan II. Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı Devleti'nde cemiyet-dernek kurma özgürlüğü başlamış ve bu kurumların sayıları git gide artış göstermiştir. Başlangıç olarak aynı meslek grubundan insanlar gazete ilanı aracılığıyla birbirlerini bulmayı amaçlamış ve dernekleşme çağrılarında bulunmuşlardır. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde ilk olarak Osmanlı Ziraât Cemîyeti, Osmanlı Hukûk Cemîyeti vb. meslek gruplarına bağlı cemiyetler kurulmuştur. Cemiyetleşmeyi üç konu başlığı altında toplamak gerekirse ilk sırada Mason Locaları, ikinci sırada çeşitli sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal dernekler gelirken üçüncü olarak da ayrılıkçı dernekler sürecin temel taşlarını oluşturmaktadır. Fakat bu cemiyetler ancak 1909 Cemiyetler Kanunu²⁹ ile yasal bir statüye sahip olmuş ve önleyici-giderici olmak üzere sınırları belirlenmiştir.³⁰ Kurulan tüm cemiyetlerin denetimi ilerleyen zamanda İttihâd ve Terakkî Cemîyeti'ne teslim edilmiştir.³¹

Bu dönemde arka arkaya yaşanan savaşların yoğunluğu ve devletin gücünü iyiden iyiye yitirmesi cephede savaşan askerlerle cephe gerisindeki halka yardım konusunu gün yüzüne çıkarmış ve devlet bunu tek başına karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu nedenle orduya ve halka destek amaçlı yapılacak yardımların cemiyetler bünyesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kurulan cemiyetlerin başını Hilâl-i Ahmer Cemîyeti (1868)³², Donanma Cemîyeti (1909), Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti (1913) isimli cemiyetler çekmektedir. Bu cemiyetlerden Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin 1914 senesinde yeniden düzenlenen kuruluş nizamnamesinin birinci maddesindeki “(...) *bütün milleti hayât-ı mesâ'îye alıştırarak ve lede'l-hâce meydân-ı harbe koşabilecek kuvveti, idmânı, inşirâhı verecek esbâb ve terbîyeyi tehîye ve te'mîn etmekle mükelleftir.*” ifadesi, topyekûn

²⁸ Bu öğrencilerin adları İshak Sükuti, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Çerkez Mehmed Reşit'tir. Sertoğlu, *a.g.e.*, ss. 3401-3416; Tanör, *a.g.e.*, ss. 167-179.

²⁹ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1 İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 205-206.

³⁰ M. Ö. Alkan vd., *a.g.e.*, s. 46; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, ss. 367-369, 371-373.

³¹ Zehra Arslan, “Osmanlı'da Toplumsal Örgütlenmeye Geçiş ve Cemiyetleşme Faaliyetleri”, *Türk Yurdu*, Sayı: 276, 2010, s. 61.

³² Cemiyetin ilk kuruluş tarihidir. Fakat çeşitli sebeplerle faaliyetlerini durdurmak durumunda kalan cemiyet 1911 yılında resmen faaliyetlerine başlamıştır.

harp kavramını benimsediğini göstermektedir. Devlet, kurulan bu cemiyetleri yarı resmî kurumlar olarak değerlendirirken aynı zamanda kendisini destekleyen ve tamamlayan özellikte olduklarını da göz önünde bulundurmıştır. Bu cemiyetler meşrutiyet döneminde kurulmuş olan diğer yardım cemiyetlerinden farklı olarak daha çok cephede savaşan askerlere ve şehit düşen askerlerin yakınlarına yardım faaliyetlerinde bulunmayı amaçlamıştır.³³

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı kadınlarının da oluşan özgürlük ortamının getirisi olarak cemiyetler kurduğu ve kurulan bu cemiyetlerin kısa sürede başarılı çalışmalara imza attığı görülmektedir. İlk olarak İstanbul'un ileri gelen ailelerinin kadınları ile başlayan bu cemiyetleşme hareketleri ilerleyen zamanda halkı da içine alarak hükümet desteğiyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Kadınların kurdukları cemiyetler, eğitim başta olmak üzere yardım faaliyetleri ile kadınları sosyal ve çalışma hayatına katmak amacıyla hareket etmiştir. Kurulan kadın cemiyetlerinden kimisi savaş dönemlerinde tüm faaliyetlerini cephedeki askere destek olma temeline dayandırmıştır. Bunlar; Cemîyet-i İmdâdiye (1908), Teâlî-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemîyeti (1910), İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemîyeti (1913) ve Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemîyeti (1914) gibi cemiyetler olup aynı zamanda dönemin önde gelen diğer cemiyetlerinin hanımlar şubeleri açılarak cephede savaşan askere ve geride kalan ailelerine yardımı amaçlamıştır.³⁴

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarına tekabül eden cemiyetlerin ortaya çıkış sebepleri ve süreçleri ele alınmıştır. Bu cemiyetlerin Avrupa'daki muadil yapılarından aldığı model ile Osmanlı Devleti'nde cemiyetleşme hareketi olarak adlandırılan dönemin basamakları değerlendirilmiştir. Özellikle dönemin önde gelen aydınlarının önyak olduğu bu hareket, kısa zamanda kurumsallaşmış ve dönemin koşulları göz önüne alındığında bu cemiyetlerin gereklilikleri tüm kamuoyunca benimsenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının ikinci yarısından itibaren yaşadığı

³³ Özbek, *a.g.e.*, s. 295; Kaplan, *a.g.e.*, ss. 38-45; Nicole A. N. M. Van OS., "Aiding the Poor Soldiers' Families: The Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2011, s. 261.

³⁴ Bahsedilen cemiyetler; İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi (1908), Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912), Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi (1912), Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (1913),'dir. Bkz. Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, Ankara 2015, ss. 155-173.

savaşlarda halkın vatan müdafaasına katkıları kavramsal olarak ele alınmış ve daha önce Türk topluluklarında sıklıkla karşılaşılan ordu-millet anlayışının modern askerî/sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkan topyekûn harp kavramı temeline oturtulduğu tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERE YARDIM AMAÇLI ORTAYA ÇIKAN SİVİL KURULUŞLAR

Osmanlı Devleti, savaş zamanlarında ordusuna destek amaçlı 19'uncu yüzyılda İâne-i Harbiye ve Techîzât-ı Askerîye isimli komisyonlar kurmuştur. Kurulan bu komisyonlar aracılığıyla halktan toplanan yardımlar hem orduya ve donanmaya teçhizat hem de askerlerin savaşma azmini arttıracak faaliyetlere maddi imkân sağlamıştır. Fakat savaşların ardı arkasının kesilmemesi ve sürekli yaşanan isyanlar nedeniyle orduya aktarılan devlet desteği zamanla yetersiz kalmaya başlamıştır. Ordusuna ve askerlerine devletin sağladığı imkanlar yetersiz kalmaya başlayınca Osmanlı halkı özellikle II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasından faydalanarak bu duruma çözüm bulmayı amaçlamış ve topyekûn harbin önemli unsurları olarak çeşitli cemiyetler/dernekler kurarak yardım faaliyetlerine başlamıştır. Topyekûn harp kavramı çerçevesinde bakıldığında bu cemiyetlerin genel amacı savaş zamanlarında kendi canlarını hiçe sayarak cephede vatani için savaşan askerlerin ihtiyaçlarını karşılayarak cephedeki yaşam şartlarını iyileştirmektir. Bu sayede askerler hem cephede kendilerini yalnız hissetmeyecek ve ihtiyaçlarından mahrum kalmayacak hem de vatani için savaşanların yalnızca kendileri olmadığını anlayacaktır.

1911 senesinde millî bütünlüğünü tamamlayan İtalya, dünyadaki sömürgecilik arayışında geç kaldığını fark ederek sömürgecilik yarışında yerini almaya karar vermiş ve bu arayışının sonunda kendisine en yakın bölge olan Kuzey Afrika'yı gözüne kestirmiştir. Trablusgarp ve Bingazi henüz paylaşılmamış topraklar olduğundan İtalya, çeşitli anlaşmalarla bu bölgelerin kendisinin olduğunu sömürgecilik arayışındaki diğer devletlere kabul ettirmiştir. Mart ayında yavaş yavaş askerlerini bölgeye yönlendiren İtalya, eylül ayına gelindiğinde Osmanlı Devleti'ne nota vermiştir. Osmanlı Devleti, geçen savaşların ve isyanların yorgunluğunun da etkisiyle her ne kadar savaş karşıtı politika izlese de İtalya, 29 Eylül'de harp ilan ettiğini bildirmiştir. Osmanlı Devleti ise Kuzey Afrika'daki son toprağını kaybetmemek için alabileceği tedbirlerde geç kalmış ve bölge İtalyanlar tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu savaşın adı her ne kadar "Trablusgarp Harbi" olarak adlandırılrsa da esasen çarpışmalar Ege Adaları, Çanakkale Boğazı, Adriyatik ve Kızıldeniz bölgelerinde

yaşanmıştır. Osmanlı Devleti son dönemde ilişkilerinin geliştiği Almanya'dan bu savaşta kendisine destek olmasını beklediysen de Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristanla oluşturduğu ittifakı bozmaktan yana olmamış ve devlet bu savaşta çeşitli engellemelerle karşılaşmıştır. Bununla birlikte İtalyan kuvvetlerinin gücü kendisinininkinden oldukça üstün olsa da Trablusgarp'a gizlice geçmeyi başaran Enver, Mustafa Kemal ve Refet Beylerin sürdürdüğü güçlü mücadelelerle savaş hali uzamış ve bu esnada Balkanlarda ortaya çıkan hareketlilik iki devletin de aralarında bir barışı zorunlu hâle getirmiştir. Savaşı sonlandıran Uşi (Quchy) Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki son topraklarını da kaybetmiş ve bölge İtalyan hâkimiyetine geçmiştir.³⁵

Osmanlı Devleti'nin İtalya ile Trablusgarp Harbi devam ederken Balkan Devletleri kendi aralarındaki husumetleri bir kenara bırakarak gözlerini Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara çevirmişler ve bu konuda ittifak oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin, Balkan Devletleri'nin ittifakını geç öğrenmiş olması, savaşa yeterince hazırlanamamasına sebebiyet vermiştir. Karadağ'ın, 8 Ekim 1912 gününde Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla diğer Balkan Devletleri de çok geçmeden bu savaşa dâhil olmuş ve böylece 1913'e kadar sürecek olan Balkan Harbi başlamıştır.³⁶

Topyekûn harp kavramı içerisinde önemli bir unsur olan cephe gerisi kavramı da tam anlamıyla Balkan Harbi sırasında ortaya çıkmış ve Balkan Harbi'nde yapılan hatalardan ders çıkarılmasıyla yaşanacak bir savaşta askerî güç ve ekonomik olarak daha hazır olmak hedeflenmiştir. Bu sebeple Birinci Dünya Harbi öncesinde 1914 senesinin Ağustos ayında ilan edilen genel seferberlik, topyekûn harp için savaş öncesinde nasıl bir hazırlık dönemi gerektiğinin en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu genel seferberlik çerçevesinde ordunun fiziki seferberliğinin yanında cephe gerisinde de seferber olunmuş ve

³⁵ Trablusgarp Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995; Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911- 1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

³⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1912) III'ncü Cilt 2'nci Kısım Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1993, ss. 23-25.

ordunun olası ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bu amaca hizmet eden cemiyetler vasıtasıyla Birinci Dünya Harbi öncesinde ordunun hazır hale getirilmesi amaçlanmıştır.³⁷

Avrupa Devletleri Balkan Harbi'nin Osmanlı aleyhine son bulacağını öngöremediğinden, başlangıçta savaş sonucunda var olan düzenin korunacağını savunmuştur. Fakat Osmanlı Devleti, savaşta mağlup olunca savundukları bu düşünceyi terk ederek elde edilen toprakların Balkan devletlerinde kalması yönünde bir tavır takınmışlardır. Bu savaş neticesinde Balkanlardaki sınırlar yeniden çizilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti için bu savaş yalnızca toprak ve itibar kaybından ibaret olmamış, aynı zaman da Osmanlıcılık düşüncesinin yıkılması ile Ulusçuluk/Türkçülük fikrinin uyanması ve İttihâd ve Terakkî iktidarının güçlenmesi de bu savaşın Osmanlı Devleti açısından sonuçları arasında yer almıştır. Savaş sonunda imzalanan ikili antlaşmalar olsa da Londra Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin yeni sınırı, Edirne'yi dışarıda bırakarak Midye-Enez Hattıyla çizilmiştir.³⁸

Osmanlı Devleti'nin sürekli içinde bulunduğu savaş ortamı dolayısıyla desteğe ihtiyaç duyduğu durumlarda halk, düzenlediği yardım kampanyalarıyla ordusuna ve askerine destek çıkmıştır. Bireysel olarak toplanan yardımların yanı sıra II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte cemiyetleşme hareketinde artış yaşanmış ve devlete yardım zamanla bu cemiyetler üzerinden yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nin içinden çıkamadığı savaş ortamında erkeklerin cephede savaşmakta oluşu, onlara destek olma ve çalışma sorumluluğunu yüklemesiyle kurulan cemiyetlerin üyelerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur. Birinci Dünya Harbi'nin başladığı senelerde cemiyetlerin başında Hilâl-i Ahmer, Donanma ve Müdâfaa-i Millîye Cemiyetleri gelirken diğerleri faaliyetlerini genel olarak bahsedilen cemiyetlerle bağlantılı olarak yürütmüş ve desteklerini esirgememişlerdir.

³⁷ Birinci Dünya Harbi öncesinde ilan edilen genel Osmanlı seferberliği için bkz. Cemal Akbay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Gnkur.Per.Bşk. As. Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.

³⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Cilt 9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, ss. 287-354.

2.1. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti

1868 senesinde Dr. Abdullah Bey önderliğinde ve Tıbbîye Nâzırı Marko Paşa'nın başkanlığında ilk olarak “Mecrûhîn ve Mardâ-yı Askerîyeye İmdâd ve Muâvenet Cemîyeti” ismiyle kurulan cemiyet, daima devlete ve halka yardımda bulunan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurulduğu ilk günden itibaren süre gelen haç-hilal tartışmaları, sivillerin askerî hayata karışması gibi sıkıntılı konular ve Dr. Abdullah Bey'in 1874 senesinde vefatı nedeniyle tam manasıyla faaliyet gösteremeyen cemiyet, 14 Nisan 1877 tarihinde düzenlenen ilk resmî toplantısında “Hilâl-i Ahmer Cemîyeti” adını almış ve yaşanan tartışmalar çözüme ulaştırılarak faaliyetlerine başlamıştır.³⁹

Cemiyet, amblemi Türk ve İslam dünyasının sembollerinden olan *hilal* olarak belirlenip yeniden teşkili gerçekleştirildikten sonra ülke içinden ve dışından yardım toplama faaliyetlerine başlamıştır. Ülke dışından, özellikle İslam ülkelerinden ve Hindistan'dan cemiyete yapılan yardımlar hatırı sayılır düzeye ulaşmış ve yekûn olarak 72.538 Osmanlı Lirası toplanmıştır. 1878 senesi sonuna kadar bu meblağın 61.000'i aşkın miktarı hasta ve yaralı askerlere sarf olunurken kalan meblağıyla cemiyetin sermayesi oluşturulmuştur. Fakat cemiyet, her ne kadar savaş zamanında yaralılar için trenler kiralamış, çeşitli şehirlerde ambulanslar temin edip savaş hattına geçici hastaneler teşkil etmiş olsa da Rus Harbi'nin sonucunda cemiyet, kalan sermayesini Osmanlı Bankası'na yatırarak Türk-Yunan Harbi'ne kadar tatil edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, faaliyet gösterdiği her savaş sonrası devlet tarafından geçici zaman aralıklarıyla tatil edilmiş fakat 93 Harbi'nde yaşanan kayıplar sonucunda değeri anlaşılacak 25 Mayıs 1897 tarihinde tekrar hizmetlerine başlamıştır. Savaş boyunca tıbbî malzemelerden yaralı nakline kadar tüm vazifelerini yerine getirmiş olsa da yine geçici süre faaliyetlerinin durdurulmasına engel olunamamıştır.⁴⁰

³⁹ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi 1329-1331*, ss. 25-29; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 23-27.

⁴⁰ İsmail Hacifettahoğlu, *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans: Doktor Besim Ömer*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 2009, s. 77; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi 1329-1331*, 29-30; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 30, 38; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, İstanbul 1330, s. 4.

2.1.1. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin Yeniden Teşkili

Cemiyet yeniden canlanmak istese dahi 1902 senesinde padişah tarafından bu isteği reddedilmiştir. 1908 senesinde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tam manasıyla hizmetlerini yerine getirebilen cemiyet, 1911 senesinde yapılan toplantısında ikinci kez teşkil edilerek 100 kişiden oluşan kurucu azalar seçilmiştir. Hemen hemen tüm nezaretlerin bir araya gelerek Cemiyet'e bir nizamname hazırlanması talebinde bulunduktan sonra Cemiyet bir komisyon oluşturarak taslağın hazırlanmasını sağlamış ve hazırlanan bu nizamname Şûrâ-yı Devlet onayından sonra 1925 senesine kadar yürürlükte kalmıştır. 20 Nisan 1911'de Sadrazam Hakkı Paşa'nın başkanlığıyla toplanan cemiyet azalarından 30 kişilik Umûmî Merkez Heyeti belirlenmiş ve cemiyetin fahrî başkanlığını Veliâht Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi üstlenmiştir.⁴¹

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, 1911 senesindeki yeniden teşkiliyle birlikte devlete en büyük desteğini aynı sene yaşanan Trablusgarp Harbi esnasında vermiştir. Cemiyet, yaşanan savaşlar neticesinde artan iş yükü ve faaliyetleri nedeniyle mali işlerini düzenli olarak kayıt altına almıştır. Yeniden teşkilinin hemen ardından gerçekleştirilen ilk toplantıda Cemiyet'in bütçesi 11.521 Osmanlı lirasından oluşmaktayken bunun üzerine geçmiş dönemden kalan 1.127 lira ve yapılan etkinliklerden elde edilen 3.286 lira eklenerek toplam bütçe 15.935 Osmanlı Lirasına ulaştırılmış ve cemiyetin sermayesi oluşturulmuştur. 1911 senesi boyunca toplanan bağışlarla bütçe 68.388 Osmanlı lirasını bulurken bu meblağın 41.187 lirası yine cemiyetin faaliyetlerinde kullanılmıştır.⁴²

Trablusgarp Harbi'nin patlak vermesiyle devlet cepheye asker göndererek teçhizat yığmaya başlamış ve tüm bu harcamaları bizzat yapmak durumunda kalmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin ise henüz savaşa katkı sağlayacak bütçesi oluşturulamamış olduğundan diğer ülkelerdeki Sâlib-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer Cemîyetlerinden yardım talebinde bulunulmuş ve geri dönüşler geç de olsa geri çevrilmemiştir. Cemiyetin önemi ve amacı anlaşıldıktan

⁴¹ BOA, DH.MUİ., 71/73; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi* 1329-1331, ss. 35, 50-51; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 38-39.

⁴² BOA, BEO., 3981/298533; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 48-64.

sonra kısa zamanda ülke içindeki yardımlarda da artış yaşanmış ve cepheye uzanan bu yardım eline devletin üst kademelerince bireysel olarak da destekler başlamıştır. Böylece Hilâl-i Ahmer Cemîyeti kurulduğu tarihten bu yana en aktif zamanlarına başlamıştır. Sene sonu bütçesi toplamda 41.841 Osmanlı Lirası olan cemiyet, 1912’de bu parayla savaş bölgeleri ve başkent için gerekli malzemeler tedarik etmiş, ambar ve hastane gibi binalar yaptırmıştır. Cemiyet, her üyeden düzenli olarak aidat toplarken aynı zamanda yaptığı etkinlikler ve bağışlarla gelirini arttırmış ve bu gelirini her daim kuruluş amacına yönelik hizmetlerde kullanmıştır.⁴³

Karadağ’ın 8 Ekim 1912 gününde, Osmanlı Devleti’ne savaş ilanının ardından, Hilâl-i Ahmer Merkezi derhal hastane kurma ve beklenen hizmeti Balkan Harbi’nde gösterme hazırlıklarına başlamıştır. Tam manasıyla bir sene evvel teşkil edilen cemiyetin henüz hiçbir hazırlığı bulunmamaktadır. Bunun üzerine genel merkez mevcut bütçesince kurulacak hastanelere göre sağlık çalışanları için maaş tutarları belirlenmiş ve Harbiye Nezareti ile iletişimde bulunularak hastanelerde kullanılmak üzere yatak, çarşaf, mutfak, sağlık gereçleri vb. malzemeleri içeren bir liste hazırlanmış ve tedarikine başlanmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte Yanya, Selanik, Lüleburgaz, Edirne, Üsküp, Manastır, İşkodra, Çanakale, İstanbul ve Alasonya’da hastaneler kurulmuş ve akabinde hastane kadroları ile araç gereçleri yerlerine gönderilmiştir. Ayrıca askerî sağlık heyeti ile görüşmeler yapılarak askerin çay, çorba, kahve, yoğurt vs. ihtiyaçları için Çerkezköy, Çorlu, Lüleburgaz, Kuleli, Bergos ve Pavli’de aşhaneler tesis edilmiştir.⁴⁴

1912’de kurulan Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti’nin Hanımlar merkezi de savaş zamanında Osmanlı Devleti’ne destek amaçlı Hilâl-i Ahmer Cemîyetiyle iş birliğinde bulunarak topladığı yardımlarla yatak, çamaşır ve her türlü tıbbî malzemeyi tedarik etmiştir. Tedarik edilen malzemelerle birlikte Osmanlı İttihâd Mektepleri binası bir hastaneye çevrilerek mütarekeye kadar savaşta yaralananlar ve hastalananlar tedavi edilmiştir.⁴⁵

⁴³ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁴ Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, *Padişahın Himayesinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, ss. 85-91.

⁴⁵ İzgöer, Tuğ, *a.g.e.*, s. 125.

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, Trablusgarp ve Balkan Harbi'nde görevini layıkıyla yerine getirmiş fakat asıl olarak ardından gerçekleşen Birinci Dünya Harbi'nde en faal dönemini yaşamıştır. Faaliyette bulunduğu zaman zarfında gerçekleşen savaşların tüm cephelerinde ve özellikle Birinci Dünya Harbi'nde Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti ile iş birliği yaparak hastaneler ve aşhaneler açmış, askerlerden desteğini esirgememiştir. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, yapacağı yardımlara bütçe oluşturabilmek adına çeşitli yöntemlere başvurmuş ve oluşturulan bütçenin her kuruluşunu cephe gerisinde ve cephede kullanmıştır.⁴⁶

2.1.2. Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi Kuruluşu

Tanzimat Dönemiyle birlikte başlayan batılılaşma hareketleri II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki daha somut adımlarla hızlanmıştır. Türk kadınının eğitilmesi ve meslek hayatına dahil olması, batılılaşma ve toplumsal gelişmeyi sağlamak adına önem arz etmiştir. Bunun sonucunda ilk somut adımlar hem yardım toplama hem de kadın hakları konusunda kurulan cemiyetlerle kendini göstermiştir. Dönemin aydınları gazete ve dergilerde yazılar yayımlayıp kadın hareketini desteklemiş ve kurdukları cemiyetlere kadınların desteklerini talep etmiştir.⁴⁷

1854 senesinde yaşanan Kırım Harbi sonrasında yaralı ve hasta askerlere yardım etmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne gelen gayrimüslim kadınlar arasında bulunan Florence Nightingale'in öncülüğünde yapılan yardımlar, sonrasında Müslüman kadınların neden hastabakıcılık yapmadığı sorusu, Osmanlı kadınlarını harekete geçirmiş ve kendi vatanlarına faydalı olmak isteyen aydın kadınlar toplanarak cemiyetler kurmaya başlamışlardır. Bu cemiyetlerin başında 1876 senesinde kurulan Yaralılara Yardım Komitesi gelmektedir. Bosna ve Sırbistan'da yaşanan savaşlar sonucunda kurulan bu cemiyet, kendinden sonra

⁴⁶ Murat Uluğtekin, Gül Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer Cemîyeti İcraat Raporları 1914-1928*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s. 52.

⁴⁷ Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. III., İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 859-861; Dr. Yasemin Tümer Erdem, Halime Yiğit, *Bacıân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, İTO Yayınları, İstanbul 2010, ss. 107-108.

gelecek diğer birçoğu gibi savaşta yaralanmış askerlere yardım amaçlı kurulmuştur. Askerlere yardımı görev edinen bu cemiyetler; gıda, giysi, para ve yara bakımında kullanılan çeşitli tıbbî malzemeler toplayarak geniş çaplı kampanyalar düzenlemiş ve orduya yardımlarını en üst seviyede tutmayı amaçlamışlardır.⁴⁸

Senelerdir süre gelen savaşlar sebebiyle erkek nüfusun çoğunluğu, askerlik vazifesini yerine getirmek ve vatani savunmak adına çeşitli cephelerde yer almıştır. Bu sebeple erkeklerden boşalan ve cephe gerisinde hayatı idame ettirmek adına gerekli olan meslekler, yavaş yavaş kadınlar tarafından icra edilmeye başlanmıştır. Ayrıca savaş esnasında veya sonrasında askere ve orduya yardım amaçlı çeşitli faaliyetlerde bulunmak Osmanlı toplumunda bir vazife olarak görülmektedir. Cemîyet-i İmdâdiye (1908), Teâl-i Nisvân Cemîyeti (1908), Teâl-i Vatan-i Osmanî Cemîyeti (1910) gibi cemiyetler II. Meşrutiyet sonrası kadınlar tarafından kurulan cemiyetlerin ilk örnekleridir. Bu cemiyetler askere ve orduya yardım amaçlı kurulmuş olup yaptıkları çalışmalarla gerekliliklerini ispatlamıştır. Böylece erkekler tarafından kurulan cemiyetlerin bünyelerinde kadınların üye olduğu şubelerin de açılması gerektiği anlaşılmış ve Dr. Besim Ömer Paşa'nın önderliğinde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁹

Esasen daha kurulurken Salîb-i Ahmer Cemîyeti'nden farklı yapıda olmaması adına Hilâl-i Ahmer Cemîyeti 1879 tarihli nizamnamesinin altıncı maddesinde “*İşbu cem'iyet, birisi erkeklere ve diğeri kadınlara mahsûs olarak iki kısma ayrılıp bunların ikisi de bir maksad-ı müşterek üzere hizmet edecektir.*”⁵⁰ şeklinde kadınlara has bir şubenin daha olacağı belirtilmiş olsa da dönemin fikir yapısı buna el vermemiş ve bu girişim ancak II. Meşrutiyet'ten sonra gerçekleştirilebilmiştir. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin kurulması fikri 1910 senesinde yeniden gündeme getirilmiş ve dönemin gazetelerinde kadınlara seslenen yazılar yayımlanarak çalışmalara başlanmıştır. 21 Nisan 1911 günü Cemiyet'in genel kurul toplantısında⁵¹ kurucu üye olarak 100 kadın kaydedilerek heyet için ilk adım atılmış ve bu kadınlardan 30'u Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin genel

⁴⁸ Kaplan, *a.g.e.*, ss. 36-37.

⁴⁹ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 145-146; Kaplan, *a.g.e.*, s. 38-39; Erdem, Yiğit, *a.g.e.*, s. 110.

⁵⁰ Ahmed Midhat, *a.g.e.*, s. 111; Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, ss. 77.

⁵¹ Genel Kurul toplantısında kurucu üye olarak belirlenen kadınların listesi için bkz. *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi* 1329-1331, ss. 53-57.

kuruluna seçilmiştir. Çalışmalar yaklaşık iki sene sonra semeresini vermiştir. Dr. Besim Ömer Paşa'nın önderliği ile başlayan bu girişim Başkadınefendi'nin fahrî başkanlığında Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi adıyla 20 Mart 1912 tarihinde resmen kurulmuştur.⁵²

Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi, kurulduktan hemen sonra kendine gelir oluşturmak için Genel Merkez'deki gibi üyelerinden aidatlar toplamayı hedeflemiş ve böylelikle merkezin sabit bir gelir kaynağının olması amaçlayarak yurtiçinde ve yurt dışında açtığı çeşitli şubeler aracılığıyla üyelik aidatlarından oluşan geliri yüksek tutmayı hedeflemiştir. Faaliyetlere başlayabilmek adına yalnızca üyelik aidatlarının yeterli gelmeyeceğine karar verildikten sonra bir sergi düzenlenerek maddiyat sorunu giderilmeye çalışılmıştır. 24-28 Nisan 1912 tarihleri aralığında süren bu sergiye gösterilen ilgi oldukça yoğun olmuştur. Öyle ki hem ülke içinden hem de ülke dışından kuruma bağış niteliğinde hediyelik eşyalar gönderilmiş ve toplanan eşyalar da açılan sergide satışa sunulmuştur. Hanımlar Merkezi'nin bu faaliyeti dönemin basınında oldukça ses getirmiş, tanıtıcı ve bilgilendirici haberler yayımlanarak cemiyete destek sağlanmıştır. Tıpkı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Genel Merkezi gibi Hanımlar Merkezi de kendisinden beklenenleri yerine getirebilmek için üyelik aidatlarının düzenli ödenmesi ve bağışların düzenli olarak yapılması gerekmektedir. Hanımlar Merkezi, bir yandan üye sayılarını arttırarak ve İnsaniyet Pazarı adındaki sürekli sergide bağışlanan eşyaları satarak kendine gelir sağlanmış, bir yandan da kurulan hastanelere destek amaçlı askerlerin ihtiyaç duyacağı giyim vb. malzemeleri tedarik etmiştir. Ülke genelinde şubelerin açılması, üye ve gönüllülerin artmasıyla ilerleyen savaş dönemlerinde yaralı askerlere ve hastalara yardım da düzenli hale gelmiştir.⁵³

Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi, Osmanlı kamuoyunda duyulduğu andan itibaren kadınlar arasında büyük ilgi uyandırmış, Osmanlı kadınları zengin-fakir, genç-yaşlı demeksizin vatanları uğruna savaşan askerlere yardımı kendilerine bir görev addetmişlerdir. Vatanına ve askerine hizmet etmek isteyen kadınlar bazen yazdıkları dilekçelerle bazen

⁵² BOA, İ.MBH., 8/1; BOA, MB.İ., 142/1; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 147-148; Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basım Evi, Ankara 1948, ss. 37-38.

⁵³ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 146-153; Dr. Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ankara 1999, s. 147.

direkt müracaatla bu heyette yer almak istediklerini bildirmiştir.⁵⁴ Kadınlar yeri geldiğinde mücevherlerini, evlatlarının istikbali için yaptıkları birikimlerini bu heyete bağışlamış yeri geldiğinde Te'âl-i Nisvân Hanımlar Cemîyeti eşliğinde cephelerde ve cephe gerilerinde kurulan hastanelere gömlek, yatak, çarşaf ve sargı bezi gibi malzemeler dikerek yardımlarda bulunmuşlardır.⁵⁵

Hanımlar Merkezi'nin kurulduğu sene Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbi'ne dahil olması, Cemiyet'e yardım faaliyetlerini genişletmesi gerektiğini göstermiştir. Yardım ağını genişletmek isteyen Cemiyet de bunu halkın büyük ilgisini çeken yolla çeşitli bölgelerde kendi şubelerini açarak yapmanın, halka ulaşmanın en doğru olduğunu kavramıştır. İlk olarak 1912 senesinde Makriköy'de ve İzmit'te açılan şubelere, 1915 senesine gelindiğinde yurtiçinde İstanbul ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve yurtdışında açılan kadınlar şubeleri eklenmiştir. Böylece, 1912 senesi sonuna kadar Osmanlı topraklarından yaklaşık 60.000 lira, diğer İslam devletlerinden yaklaşık 263.000 lira ve gayrimüslim ülkelerden de yaklaşık olarak 15.000 lira olmak üzere yaklaşık 338.000 Osmanlı lirası bağış toplamıştır.⁵⁶

Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi hem savaş esnasında askerlere yiyecektek yara bakımına kadar destek olmuş hem de Cemiyet genel merkezine gelir oluşturmak için daha önce Osmanlı toplumunda kolayca karşılaşılamayacak yollar denemiştir. Cephe gerisinde halka desteğini esirgememiş, çeşitli kurslar açmış, çiçek günleri ve sergiler düzenleyerek şehirlerden cepheye uzanacak yardımlarının temellerini atmıştır. Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin kuruluşundan iki sene sonra merkezin kurucusu Dr. Besim Ömer Paşa, 27 Ocak 1914'te Dârü'l-fünûn Konferans Salonu'nda kadınlara dair bir konferans düzenlemiş ve burada cemiyetin kuruluşundan itibaren yapılan faaliyetlere değinerek kadınların takdir edilesi işlerine devam edeceğine inancını vurgulamıştır. Konferansta tıp tarihinde kadınların varlığından bahsedilerek hastabakıcılık kursu hakkında bilgi verilmiştir. Burada övgüyle bahsedilen hastabakıcı kadınlar, çok kısa süre sonra Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne dahil olmasıyla Çanakkale muharebeleri esnasında hastanelerde görev almaya

⁵⁴ BOA, DH.SYS., 112/7.

⁵⁵ Burhan Cahid, "Harb ve Kadınlarımız", *Yeni Gazete*, 5 Teşrin-i Evvel 1328/18 Ekim 1912, s. 3.

⁵⁶ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 48; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Salnâmesi* 1329-1331, ss. 277, 311-313; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 150.

başlamıştır. Böylece hem her türlü hastalığa karşı mücadele ederken kadınların gücünden yararlanılmış hem de kadınların çalışma hayatına dahil olmasıyla çağdaşlaşma yolunda önemli bir rol üstlenmiştir. 1915 senesi başında ise bir Dr. Besim Ömer Bey, kadınlara yönelik bir konferans daha düzenlemiş ve bu konferansta da yapılan faaliyetlerden bahsedildikten sonra hem Salib-i Ahmer hem de Hilâl-i Ahmer Cemîyetlerinin faaliyetlerinden projeksiyonla kesitler gösterilmiştir.⁵⁷

2.2. Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti

19'uncu yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'den sonra en güçlü donanma olarak belirtebileceğimiz Osmanlı donanması, II. Abdülhamid'in tahta geçişiyle başlangıçta ihmal edilmiş olsa da daha sonra yapılan yanlış fark edilmiş ve donanmayı geliştirmeye yönelik çalışmalara başlanmıştır. Fakat başlangıçtaki ihmal ve o dönemde Bahrîye Nâzırı'nın sürekli değiştirilmesi, donanmanın gelişmesinde gecikmeye yol açmış ve bu durum Balkan ve Birinci Dünya Harplerinde kendini göstermiştir.⁵⁸

II. Meşrutiyet'in ilanı ile kendilerine hürriyetin getirdiği haklardan yararlanan halk, Enver ve Niyazi Beylere Meşrutiyet'in ilanındaki faydalarından dolayı hediye olarak birer kılıç hazırlanması için gazetelerde yayımladıkları bir yardım kampanyası başlatmıştır. Fakat donanmanın durumu gözler önünde olduğundan bu hediyeler değiştirilerek donanmaya iki kruvazör alınması ve isimlerinin Enver ve Niyazi olması kararlaştırılmıştır. Kruvazörlerin satın alımı için tercih edilen yardım nedeniyle ülke içerisinde İâne Komisyonları kurulmuş ve bu komisyonlar vasıtasıyla toplanan yardımlar Osmanlı Bankası'nda açılan hesaba yatırılmıştır. Tercih edilen bu yöntem aracılığıyla toplanan paralar, kurulacak olan Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti'nin kaynağını oluşturmuştur.⁵⁹

⁵⁷ BOA, DH.KMS., 26/26; "Dârü'l-fünûn'daki Hilâl-i Ahmer Konferansı", *Tasvîr-i Efkâr*, 24 Kânûn-ı Evvel 1330/6 Ocak 1915, s. 3; Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 150-151; Erdem, Yiğit, *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁸ Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, ss. 7-8.

⁵⁹ Özçelik, *a.g.e.*, ss. 8-9.

2.2.1. Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti'nin Kuruluşu

3 Temmuz 1909 tarihinde Osmanlı donanması yeni padişah Mehmed Reşad'ın huzurunda bir resmigeçit düzenlemiş ve burada karşılaşılan manzara, donanma için harekete geçilmesi gerekliliğini göstermiştir. Düzenlenen geçitte, geçmişte yaşanan baskınlardan ve savaşlardan sonra donanmayla yeterince ilgilenilmemesi ve tüm orduya ayrılan bütçenin yanında donanmaya ayrılan kısmın yenilenme için yeterli gelmemesinden kaynaklanan sorunlar gözler önüne serilmiştir. Bu tarihten itibaren halk, olası bir durumda bu donanmanın ülkelerini savunamayacağını farkına varmış ve gazetelerde donanmanın güçlendirilmesi adına yazılar yayımlanmaya başlamıştır.⁶⁰

10 Temmuz 1909 tarihinde Doktor Hafız İbrahim, Doktor Petraki Papadapulo, Başmühendis Haşim ve İsmail Hakkı Beyler aralarında gerçekleştirdikleri toplantıda daha önce emsalleri görülmüş olduğu üzere bir cemiyet kurmayı kararlaştırmıştır. Yardımsever Osmanlı halkının daha önce de devletine ve ordusuna yapılacak yardımlarda eli açık olduğunu bilindiğinden, donanma uğruna halkın kendilerini yalnız bırakmayacaklarına inanmış olan bu dört kişi fikirlerini dönemin Meclis Başkanı Said Paşa'ya iletmiştir. Fakat Said Paşa bu teklifi kabul etse de böyle bir cemiyetin yalnızca beş kişilik bir grupla kurulamayacağı bilindiğinden belediye dairelerinden, kulüplerden ve tüccarlardan yapılacak toplantıya katılımları istenmiştir. 19 Temmuz 1909 (Rumî 6 Temmuz 1325) günü 28 kişinin katılımıyla ilk toplantı gerçekleştirilmiş ve kurulacak cemiyetin adının Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye olması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda 15 kişiden oluşan bir İdâre Heyeti vücuda getirilerek bu heyete Cemiyet nizamnamesini yazacak ve üyelerin ödeyecekleri aidat meblağlarını belirleyecek komisyonları kurma görevleri verilmiştir.⁶¹

⁶⁰ *Donanma Mecmuâsı*, Numro 1, Mart 1326/1910, ss. 11-13; Özçelik, *a.g.e.*, s. 9.

⁶¹ "Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye" ismiyle kurulan cemiyet, daha sonra kurulan millî cemiyetlerin artmasıyla ve özellikle Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin teşkilinden sonra ortaya çıkan isim karmaşasının önüne geçmek için 1913 senesinde gerçekleştirdiği kongresinde isminin "Osmanlı Donanma Cemîyeti" olarak değiştirilmesi kararlaştırılmış ve 17 Şubat 1914 gününde çıkan irâde-i seniye sonucunda isim değişikliği resmîleştirilmiştir. Bkz. Özçelik, *a.g.e.*, ss. 11-13.

Toplantıda alınan karara göre, bu cemiyete üye olacaklardan ayda 40 para aidat alınacak ve toplanan aidatlardan elde edilen gelire donanmaya yardımda bulunulacaktır. Cemiyetin yayını olan Donanma Mecmuası'nın 1910 senesinde yayımlanan birinci sayısında aidatlar hakkında “*Gelin ey bu toprağın öz evlâdları bize ayda 40 para verin, ayda bir kuruş. Ayda 40 para elbîsenizden, ekmeğinizden, eğlenenizden, tütününüzden, kahvenizden her nereden isterseniz bu 40 parayı tefrîk ediniz. Ayın nihâyetinde bize veriniz.*” çağrısı yapılmıştır.⁶²

İdâre Heyeti, Cemiyet nizamnâmesinin hazırlanması için 22 Temmuz 1909 tarihinde komisyonu kurmuş ve bu komisyon günde iki kez toplanarak 10 gün sonunda hazırladığı nizamnâme taslağını heyete teslim etmiştir. Heyet, aynı zamanda Almanya ve İngiltere'ye ait dengi cemiyetlerin de nizamnâmelerini incelemeye başlayarak teslim edilen taslakla karşılaştırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda hazırlanan nizamnâme 4 Kasım 1909'da Donanma Cemiyeti Nizamnâme-i Esâsîsi ismiyle kabul edilmiştir. Hazırlanan nizamnâme ve Usûl-i Cibâyet Talimâtname'si dönemin basın organlarında yayımlanarak halka duyurulmuş ve tüm şubelere ilan edilmiştir.⁶³

Hazırlanan Cemiyet nizamnâmesine göre, cemiyet faaliyetleri hakkında halkı bilgilendirmek ve cemiyete yardım toplamak amacıyla bir İrşâd Heyeti oluşturulmuştur. Cemiyet azalarından Fazıl Berki Bey tarafından gerçekleştirilen ilk irşâd seyahati yaklaşık iki ay sürmüş olup seyahat esnasında Bolu ve Kastamonu'da Cemiyet şubeleri açılışı tamamlanmıştır. Halkın bilgilendirilmesinin yanı sıra bu şehirlerden yardımlar da toplanınca seyahatlerin devamına karar verilmiş ve İrşâd Heyetlerinin gezilerinde gittikleri bölgelerde şubeler açılarak yardım toplama faaliyetlerine başlanmıştır. 1910 senesinde düzenlenen kongrede ülke sınırları içinde toplam 122 şubeye ulaştığı üyelere bildirilmiştir.⁶⁴

⁶² *Donanma Mecmûası*, Numro 1, Mart 1326/1910, s. 7.

⁶³ “Donanma-yı Osmanî Mu'avenet-i Millîye Cemiyeti Nizamnâmesi”, *Tanîn*, 5 Teşrin-i Sâni 1325/18 Kasım 1910, s. 3.

⁶⁴ Nurşen Gök, “Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, 2008, ss. 82-83; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 138-139.

Yurtiçinde düzenlenen irşâd faaliyetleri ve şubeler açılması zamanla yurtdışında da aynı faaliyetlerin başlanmasına ön ayak olmuştur. Osmanlı Devleti'ne mensup fakat yurtdışında yaşayan vatandaşlar, devletlerine destek olma maksadıyla “Muâvenet-i Millîye Cemîyeti” adı verdikleri bir cemiyetle Donanma Cemîyeti adına bağışlar toplamış ve bu parayı Cemiyet'e ulaştırmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli şehbenderlik ve sefâretler ziyaretlere gerek kalmadan kendileri komisyonlar kurarak Cemiyet'e desteklerini göstermiştir.⁶⁵

1911'de gerçekleştirilen Cemiyet kongresinde hazırlanan ilk nizamnâmenin yetersiz kaldığı ve amacını tam olarak ifade edemediği düşüncesiyle maddelerin değiştirilmesi teklifi sunulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Eski nizamnâmenin ikinci maddesi genişletildikten ve ek olarak madde sayısı 30'a çıkartıldıktan sonra 13 Temmuz 1912'de yeni nizamnâme yürürlüğe girmiştir. Eklenen maddelere göre; Cemiyete senelik 50 Osmanlı Lirası bağışta bulunan kişiler ve 250 Osmanlı Lirası bağış toplayan heyetler Umûmî Meclis'e hesapları kontrol edebilecek, cemiyet satın aldığı gemilere isimleri kendisi verebilecek, gemilere isim verilirken en çok yardımda bulunan bölgelerin isimleri seçilebilecektir. Eklenen 30'uncu maddeye Giresun vilayeti örnek olarak verilebilmektedir. Giresun ahalisinin sattığı fındıklardan düzenli olarak senelik 4.000 lira vermesi, İngiltere'den satın alınan vapurun “Jerome” olan ismi değiştirilerek Giresun ismi verilmesine sebep olmuştur.⁶⁶

2.2.2. Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti Hanımlar Şubesi

II. Meşrutiyet döneminde kadınların modern hayata katılımında en büyük faktörlerden biri kurulan cemiyetler olmuştur. Gerek orduya gerekse muhtaç vatandaşlara yardım amacıyla çalışmalar gerçekleştiren bu cemiyetler, faaliyetlerini elde ettikleri gelirlerle gerçekleştirmektedir. Cemiyetler gelir toplamada çeşitli yollar denerken kadınların desteğiyle elde ettikleri gelirin arttığı fark edilmiştir. Bu sebeple kadınların kurdukları

⁶⁵ Özçelik, *a.g.e.*, s. 114.

⁶⁶ Hazırlanan yeni nizamnâme için ayrıca bkz. *Donanma-yı Osmanî Nizâmname Esâsisi ve Usûl-i Cibâyet Ta'limnâmesi*, Edeb Matbaası, İstanbul 1328; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 18-19, 151.

müstakil cemiyetlerin yanı sıra erkeklerin öncülüğüyle kurulan cemiyetlerde de kadın dokunuşuna, fikrine ihtiyaç duyulmuş ve kadınlar için özel heyetler kurulmuştur.⁶⁷

Osmanlı donanmasının kötü durumunun halkta yarattığı etkinin ardından bu duruma bir çözüm amaçlı teşkil edilen Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti'nin birincil hedefi topladığı yardımlar yoluyla donanmayı güçlendirmektir. Bunun için kendisinden önce kurulmuş olan cemiyetlerin tecrübelerinden ve faaliyetlerinden aldığı örneklerin yanı sıra kendisi de yeni yöntemler üretmiş ve bu yöntemlerden oluşturduğu bütçesiyle Osmanlı donanmasına gemi alımı gerçekleştirmiştir. 1910 senesinde gerçekleştirilen kongresinden anladığımız üzere cemiyet, bu yöntemlere örnek olarak İâne Sandıkları hazırlamış, ahaliden kesilen kurbanların derilerini toplamış⁶⁸, sergiler ve açık artırmalar düzenlemiştir. Nizamnâmesinde açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen tüm bu faaliyetlerde farklı vilayetlerde ve taşradaki şubelerin yanı sıra açılan hanımlar şubelerinin de etkilerinin olduğu bilinmektedir.⁶⁹

1912 senesine gelindiğinde Türk kadınlarının donanmasına ve askerine yardımlarına devam etmek adına çalışmalarda bulunması Nezihe Muhiddin Hanım'ın ilgisini çekmiş ve onun önderliğinde İstanbul'da "Donanma-yı Muâvenet-i Millîye Cemîyeti Hanımlar Şubesi" açılmıştır. Açılan bu şube, benzerleriyle aynı amaç uğrunda çalışmalarda bulunmuş ve kadınlar arasında yaptıkları konuşmalarla millî duyguların uyandırılmasına katkı sağlamıştır. Bu faaliyetin en bilineni Cemiyet genel merkezinin düzenlediği Millet Tiyatrosu'nda 26 Şubat 1915 tarihinde yapılan Osmanlı Türk Kadınlığı konulu konuşma olmuştur. Aynı tiyatrodaki cephede vatani için savaşmakta olan askerlere yardımın önemi vurgulanmış ve onlara destek olmak isteyenler için satış ve bağış işlemleri gerçekleştirilmiştir. Hanımlar şubesi bu faaliyetlerini yalnızca İstanbul'da değil çeşitli taşra ve vilayetlerde de devam ettirmiştir. Şubelerin düzenledikleri kermesler, cemiyet genel

⁶⁷ Kaplan, *a.g.e.*, s. 38.

⁶⁸ Cemiyetin şubelerinin bulunmadığı yerlerde deriler, Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti şubelerince toplanmıştır. Bkz. BOA, DH.İ.UM.EK., 21/33.

⁶⁹ BOA, DH.İ.UM.EK., 19/56; "Kadıköy Hanımları Donanma Cemîyeti," *Tanîn*, 31 Mart 1327/ 12 Nisan 1911; "Donanma-yı Osmanî Mu'avenet-i Millîye Cem'iyeti Kadıköy Nisvân Şu'besi Tarafından 10 Temmuz Harikzedegâni Menfa'atine", *Tanîn*, 3 Ağustos 1327/16 Ağustos 1911.

merkezine azımsanamayacak derecede destek sağlamış ve hem gemi alımında hem de askerine destek sağlamada önde gelen faaliyetlerden olmuştur.⁷⁰

2.3. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti

İttihâd ve Terakkî Cemîyeti'nin gerçekleştirdiği ihtilalle 1908 senesinde ilan edilen II. Meşrûtiyet sonrasında cemiyetleşme süreci hız kazanmış ve ülke sınırlarında hürriyet ortamı kendini göstermiştir. Fakat isyanlar, 1912'de yaşanan Trablusgarp yenilgisi ve eş zamanlı başlayan Balkan Harbi, Osmanlı Devleti'ni maddi manevi yıpratmıştır. Bunun üzerine farklı fikirlere sahip olan Osmanlı aydınları çözümü, devletleri için siyaset ve partiler üstü bir çatı altında birleşmekte bulmuştur.⁷¹ Bu sebeple İttihâd ve Terakkî Cemîyeti 31 Ocak 1913'te basın aracılığıyla bir beyanname yayımlamış ve ülkenin kurtuluşu için tüm vatanseverleri Dârü'l-fünûn'da düzenleyecekleri konferansına davet etmiştir. Yayımlanan beyanname Müdâfaa-i Millîye adında bir cemiyet kurulacağından ve gelen her vatandaşa bu yolda ihtiyaç olduğundan bahsedilmiştir: "(...) *Vatan tehlikede! Bu musîbet-i müştereke önünde her Osmanlı'ya terettüb eden vazîfe, şahsa 'â'id her emel ve hissi unutmak ve elbirliğiyle vatani kurtarmaya çalışmaktır. Bu ümnîye-i mübeccelenin husûlünü te'mîn için bir "Müdâfa'a-i Millîye" Cem'iyeti teşkîl olunarak her meslek ve fırka erbâbından zevât-ı hamîyet-simâta mürâca'at olundu...*"⁷²

Toplantıda basın organlarınınca yayımlanmak üzere yeni bir beyanname hazırlandıktan sonra ilk bağış, dönemin Sadrazamı ve Hâricîye Nâzırı olan Mahmud Şevket Paşa tarafından yapılarak Cemiyet'in desteklendiği gösterilmiştir. Toplantı Yusuf (AKÇURA), Ahmed (AĞAOĞLU), Süleyman Nazif Beyler ve Talat Paşa'nın konuşmalarının akabinde mevlit okutularak toplantı sonlandırılmıştır.⁷³

⁷⁰ Gamze Ercan, Tülay Ercoşkun, "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti'nin Diyarbakir Hanımlar Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (Aralık 1910- Ocak 1911)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, 2018, s. 312; Kaplan, *a.g.e.*, s. 40; Çaka, *a.g.e.*, s. 38.

⁷¹ Nâzım H. Polat, *Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, ss. 14-15.

⁷² "Beyannâme", *İkdâm*, 18 Kânûn-ı Sâni 1328/31 Ocak 1913, s. 3.

⁷³ Beyannamenin içeriği için bkz. "Dünkü İctima-i Millî", *Tanîn*, 1 Şubat 1913, s. 4; "Müdâfa'a-i Millîye", *Tanîn*, 27 Kânûn-ı Sâni 1328/9 Şubat 1913, s. 4; "Müdâfa'a-i Millîye Hey'eti Dârü'l-fünûn Konferans Salonunda", *Tasvîr-i Efkâr*, 19 Kânûn-ı Sâni 1328/1 Şubat 1913, s. 2; Polat, *a.g.e.*, ss. 26-33.

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, cephede askerlere ve cephe gerisinde asker ailelerine destek olma düşüncesiyle İttihâd ve Terakkî Cemîyeti'nin tüm Osmanlı halkına çağrısının ardından resmî olarak 1 Şubat 1913 tarihinde paramiliter bir cemiyet olarak kurulmuştur. Araştırmalara göre Cemiyet'in kuruluş tarihiyle ilgili beş farklı görüş bulunmakta olup bunlar 13 Şubat 1914, 31 Ocak 1913, Trablusgarp Harbi yaşanmaktayken yani 1911-1912 seneleri, Eylül-Ekim 1912 ve 1 Şubat 1913 tarihleridir. Bu tarihlerden 13 Şubat 1914 ile 31 Ocak 1913 günlerine Tarık Zafer Tunaya'nın Türkiye'de Siyasal Partiler adlı eserinde rastlanmış olup bunlar Cemiyet'in kendi hazırladığı nizamnamedeki ve yine kendi faaliyet raporu niteliğindeki senelik mecmuasında yayımlanan tarihle örtüşmediği için kabul edilememektedir. Nizamnâmenin birinci maddesinde Cemiyet'in, 1 Şubat 1913 yani Rûmî 19 Kânûn-ı Sâni 1328 tarihinde başkent İstanbul'da kurulduğu net bir ifadeyle belirtilmiştir.⁷⁴

2.3.1. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti Heyetleri

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti Heyetleri tarafından 1 Şubat 1913'te bir toplantı daha düzenlenmiş, askerin ihtiyaçlarını giderirken karışıklık yaşanmaması adına dört heyet meydana getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu heyetler; İâne Heyeti, Gönüllü Heyeti, Sıhhiye Heyeti ve İrşâd Heyeti olup tüm bu heyetlerin çalışmalarını düzenleme ve denetleme işlerini ise ayrı bir şube olan Heyet-i Faâle üstlenmiştir. Heyet-i Faâle ise kurulan heyetlerin düzeni ve denetimi ile ilgilenmiş olup yine Heyet-i Faâle'nin seçtiği kişiler ilgili heyetlerin İdâre Heyetlerini oluşturmuştur. Cemiyet hakkında alınacak tüm kararlar bu heyetle birlikte alınmış ve İdâre Heyetleri acil durumlarda kendi başına karar alsa dahi Heyet-i Faâle'ye bildirilmiştir.⁷⁵

Şerif Ali Haydar Bey'in önderliğinde toplanan İâne Heyeti, adından da anlaşılacağı üzere Cemiyet'in yardım faaliyetlerini yürütecek heyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁴ BOA, ŞD., 38/15; *Müdâfa'a-i Millîye Cem'iyeti Nizâmname-i Esâsisi*, Matba'a-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersa'âdet 1330, s. 3; Polat, *a.g.e.*, ss. 17-19.

⁷⁵ BOA, ŞD., 38/15; Heyetlerin üye isimleri için ayrıca bkz. Polat, *a.g.e.*, ss. 26-28.

Yapılan toplantıda bu heyetin ilk görevi Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi, Teâl-i Nisvân ve Donanma Cemîyetleriyle iş birliği içerisinde halktan bağış toplama faaliyetlerinin yürütülmesi şeklinde kararlaştırılmıştır. Ayrıca yardım toplama hususunda belediyelerde kendilerine yardımcı bir komisyon oluşturulacak ve birer Cemiyet temsilcisi bu komisyona eşlik edecektir.⁷⁶ Yardım miktarının artması ve olası suistimalleri önlemek amacıyla yapılan yardımlar dönemin gazetelerinde detaylı olarak açıklanmış ve sıkıntılar ortaya çıkınca yardım toplayacak olan kişilere fotoğraflarının basılı olduğu mühürlü resmî bir belge verilmiştir. Fakat sıkıntılar bununla son bulmamış, halktan ve gayrimüslimlerden cebren para toplandığı gibi iddialar ortaya atılınca heyet bir süreliğine yardım toplama faaliyetlerini durdurmuştur. Ardından 12 Ağustos 1914 tarihinde heyetin adı “Mâlîye Heyetleri” olarak değiştirilmiş ve hem İâne Heyeti’nin metodları hem de yeni ürettikleri faaliyetlerle Cemiyet’e yardım toplamaya devam edilmiştir.⁷⁷

Cemiyet’in diğer bir heyeti olan “Sıhhiye Heyeti” faaliyet alanı dolayısıyla Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyetiyle iş birliği içinde olmayı tercih etmiş ve bu doğrultuda daha ilk senesinde yeni hastane kurmakla kalmayarak ayrıca var olan Süleymaniye, Çubuklu, Ragıp Paşa ve Haraççı hastanelerini tadil etmiştir. Bunlara ek olarak askerî hastanelere de yardımcı olunmuş ve bu sayede Osmanlı Devleti’nin üzerinden büyük bir yük kalkmıştır. Sıhhiye Heyeti çalışmalarını diğer heyetler gibi gazetede değil Cemiyet’in kendi mecmuasında yayımlamıştır.⁷⁸

Gönüllü Heyetleri ise Cemiyet kurulduğu andan itibaren kayıtlarına başlamıştır. Bu faaliyet 1910 senesinde kurulan “Millî Alaylar”dan esinlenerek ortaya çıkmış ve öncelikle İzmir’den başlayarak tüm ülkede yaygınlaşmıştır. Gönüllü Alaylarına 80 yaşından 12 yaşına kadar birçok nefer katılmış bu neferler hem cephelerde savaşmış hem de sıhhiye ve sevkiyat işleriyle ilgilenmiştir. Diğer bir heyet olarak teşkil edilen Mümâserât-ı Bedenîye ve Askerîye Heyetleri ise muhtemel olarak kurulacak olan Gönüllü Alaylarının talim ve terbiyeleri için çalışmalarda bulunarak onları savaşa hazır hale getirmeyi hedeflemiştir. Gönüllü Alaylarının tüm ihtiyaçları Cemiyet’in topladığı ianeler ve diğer cemiyetlerle yaptığı iş birlikleriyle

⁷⁶ “Müdâfa’-a-i Millîye”, *İkdâm*, 22 Kânûn-ı Sâni 1328/4 Şubat 1913, s. 4.

⁷⁷ BOA, BEO., 4713/323764; Polat, *a.g.e.*, ss. 45-51.

⁷⁸ *Müdâfa’-a-i Millîye Cem’iyeti Nizâmnâme-i Esâsîsi*, s. 14; Polat, *a.g.e.*, s. 55.

karşılanmıştır. Bu iş birlikleri kimi zaman nakdî olurken kimi zaman da Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Dârü's-sinâ'sından gelen giysiler, yorganlar vb. şekilde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Birinci Dünya Harbi'in başında Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin, Hilâl-i Ahmer'e yaptığı başvuru sonucunda Dârü's-sinâ'da üretilen çok sayıda eldiven, hırka, çamaşır ve çorap cemiyete teslim edilmiştir.⁷⁹

Cemiyet'in diğer heyetlerinden olan İrşâd Heyeti; dinî ve vatanî konularda konuşmalar yapmak, halkı Cemiyet ve içinde bulunulan durum hakkında bilgilendirmek, yaşanan olayların sebebini halka anlatarak onları millî uyanışa davet etmek gibi görevleri yerine getirmiştir. Bu heyetin genel sekreteri Mehmed Akif (ERSOY) Bey seçilmiş olup heyetin ilk faaliyeti de kendisinin Bayezid Camii'nde verdiği konferans olmuştur. İrşâd Heyeti; şair, yazar ve ilim sahibi kimselerden yardımlar alarak okullar açmak, ders kitapları basmak ve yerli malını teşvik gibi faaliyetlerde bulunmuştur.⁸⁰

2.3.2. Osmanlı Hanımları Müdâfaa-i Millîye Heyeti

Meşrutiyet sonrasında İttihâd ve Terakkî Cemîyeti, Osmanlı kadınlarının modern hayata dahil olmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kadınlar, çeşitli mesleklerde boy göstermeye başlarken aynı zamanda cephedeki askerini unutmayarak onlar için çalışmalarda gönüllü olmuş ve kendi cemiyetlerini kurmanın yanı sıra kurulan diğer cemiyetlerde de kadınlar heyeti kurmaya başlamışlardır. Petersburg'da okuyan dört Türk kadın, Balkan Harbi'nde yaralananlara yardım etmek amacıyla beş ay boyunca İstanbul'da hastanelerde görev aldıktan sonra Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin kurulduğunu duymuş ve toplantılardan birine katılarak bir teklif sunmuştur. Bu teklife göre; yardım toplamaya yardımcı olmak adına bir kadınlar heyeti kurulmalı, kadınlar arasında konferanslar düzenlenmeli, savaş alanlarında kadınlardan oluşan ekipler gerektiğinde askerlerin yarasıyla ilgilenmeli gerektiğinde ise eline silahı alıp düşmanın üzerine gitmeli ve son olarak padişah bizzat askerlerin başında savaş alanlarında bulunmalıdır. Yapılan teklif üzerine kadınların

⁷⁹ Müdâfa 'a-i Millîye Cem 'iyeti Nizâmnâme-i Esâsîsi, s. 13; Polat, a.g.e., ss. 56-57, 82; Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 159.

⁸⁰ "Vazîfe-i İrşâd Nasıl Yapılacak" İkdâm, 30 Kânûn-ı Sâni 1328/12 Şubat 1913; Müdâfa 'a-i Millîye Cem 'iyeti Nizâmnâme-i Esâsîsi, 10; Polat, Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti, ss. 60-65.

vatanları uğruna yapabileceklerinden etkilenen Cemiyet mensupları, çalışmalarına başlayarak en kısa zamanda “Osmanlı Hanımları Müdâfaa-i Millîye Heyeti”ni teşkil etmiştir.⁸¹

Kurulan bu heyetin, Cemiyet’in diğer heyetlerinden farklı olarak belirli bir üye kadrosu bulunmamasıyla birlikte ilk faaliyetleri kadınlar arasında gerektiğinde kapı kapı dolaşarak yardım toplamaktır. Heyetin amacı genel olarak yardım toplamak olarak bilindiğinden bazı faaliyetleri yine Cemiyet’in bünyesinde bulunan İâne Heyeti’ne mal edilmiştir. Örneğin 17 Şubat 1913’te İkdâm gazetesinde yayımlanan bir ilanda Hanımlar Heyeti’nin düzenleyeceği mevlitten bahsedilmiş fakat ilan Cemiyet’in İâne Heyeti adına yayımlanmıştır.⁸²

Heyet, kurulması için sunulan teklifte bahsi geçtiği gibi “Dârü’l-fünûn Toplantıları” olarak adlandırılan konferanslar gerçekleştirmiştir. Bu toplantılarda amaç Türklere yapılan zulümlerden bahsedip millî bilinç uyandırmak ve kadınların yardımsever yanlarını gün yüzüne çıkartmak olup birincisi Cemiyet’in kuruluşundan bir hafta sonra 8 Şubat 1913 tarihinde düzenlenmiştir. Bu konferansta dönemin tanınmış isimlerinden ve daha önce kendisinin de bir cemiyetçilik geçmişi bulunan Fatma Aliye Hanım, Halide Edip (ADIVAR) ve devlet büyüklerinin aileleri katılarak millî bilinç uyandıran bir konuşmalar yapmış, şiirler okumuş ve asker, cephe gerisindeki kadınların yanlarında olduğunu bildiğinde ülkelerini daha büyük bir dirençle savunacaklarını vurgulamıştır.⁸³

Düzenlenen bu konferansın sonunda Halide Edip, tüm İslam ülkelerindeki kadınlarla Avrupa ülkeleri kraliçelerine telgraflar çekilmesini talep etmiş ve telgrafları kendisi kaleme alarak ilgililerin Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti’nin yardım faaliyetlerine katılmalarını, ayrıca Avrupa’da yaşanan katliamlara son verilmesinin vurgulanmıştır. Bunların yanında cephede vatanları uğruna savaşan orduya da bir telgraf metni kaleme alarak “*Asker Kardeşler!*”

⁸¹ Polat, *a.g.e.*, ss. 72-74; Kaplan, *a.g.e.*, ss. 44-46; Tunaya, *a.g.e.*, C. 1, s. 481.

⁸² “Mev’ize”, *İkdâm*, 4 Şubat 1328/17 Şubat 1913, s. 4.

⁸³ *Dârü’l-fünûn Konferans Salonunda Kadınlarımızın İctimâ’ları*, Tanin Matbaası, İstanbul 1329, ss. 6-46, 47-48; Polat, *a.g.e.*, ss. 76-79; Kaplan, *a.g.e.*, ss. 46-52.

sözleriyle başladığı metninde Müslüman kadınlarının dualarıyla yanlarında olduğunu belirtmiştir.⁸⁴

Osmanlı Hanımları Müdâfaa-i Millîye Heyeti, düzenlediği konferansların yanı sıra kendilerine bağlı çeşitli şubeler açmış, bu şubelerin toplantılarında piyangolar düzenleyerek yardım toplama faaliyetlerine devam etmiştir. Topladıkları yardımlarda genellikle İâne Heyetiyle birlikte anılan heyet, aynı zamanda Sıhîye Heyetiyle de çalışmalar yürütmüş ve hastabakıcılık faaliyetlerinde de bulunmuştur. Heyet, yürüttüğü yardım faaliyetleriyle hem cephede savaşmakta olan askerlere hediyeler göndererek onların yanlarında olduklarını hissetmelerini sağlamış hem de cephede yaralanıp tedavileri için İstanbul'a nakledilen askerlere ziyaretler düzenleyerek onların eksiklerini tamamlamaya çalışmıştır. Bu faaliyetlere örnek olarak Kadıköy Merkezi Hanımlar Şubesi'nin 1915 senesinde Çanakkale cephesinde yaralanmış ve İstanbul'da tedavi görmekte olan askerlerin ihtiyaçları doğrultusunda Hâricîye Nezâreti'ne bağlı İâne Komisyonu'ndan terlik ve çamaşır dikmek için Amerikan bezi talebinde bulunması gösterilebilir.⁸⁵

2.4. Askere Yardımı Amaçlayan Diğer Sivil Kuruluşlar

Osmanlı Devleti, savaş kültürüne sahip ve bu yolla topraklarını genişletmiş bir devlet olsa da özellikle 19'uncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren içinden çıkamadığı isyan ve savaş ortamı nedeniyle hem maddî hem de manevî olarak son derece yıpranmıştır. Cephede savaşan askerin temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta günden güne zorlanan Devlet'e yardım yine kendi halkından gelmiştir. Henüz cemiyetleşme faaliyetlerinin çok yavaş ilerlediği ve kadınların geri planda tutulduğu dönemde yaşanan Osmanlı-Yunan Harbi'nde ülkenin aydın kadınlarından Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, 1897 senesinde Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde cephede savaşan askerlere yardım talep eden yazılar yayımlamıştır. Osmanlı kadınları, canlarını hiçe sayarak vatanlarını koruyan askerlere yardımı kendilerine görev addederek derhal çalışmalarına başlamış, kışlık giyim ve battaniye gibi eşyalar toplayarak Fatma Aliye Hanım'ın çağrısına icabet etmiştir. Çağrıya cevaben getirilen eşyalar

⁸⁴ *Dârü'l-fünûn Konferans Salonunda Kadınlarımızın İctimâ'ları*, ss. 46-49.

⁸⁵ BOA, HR.SYS., 2174/3; Polat, *a.g.e.*, s. 81.

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin binasında toplanmış olsa da daha önce belirtildiği üzere dönemsel anlayış ve işleyiş kadınların cepheye doğrudan eşya göndermelerine müsaade etmemektedir. Toplanan bu eşyalar kuvvetle muhtemel ancak Harbîye Nezâreti ve Hilâl-i Ahmer Cemîyeti vasıtasıyla cepheye ulaştırılabilmıştır. Yapılan bu yardıma öncülük eden Fatma Aliye Hanım, 20 Ocak 1898 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Reis Vekili tarafından ikinci rütbeden Şefkât Nişânı'yla onurlandırılmış olsa da askerlerine yardım göndermede karşılaştığı zorluğu unutmamış ve bu durumu çözmeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur.⁸⁶

1908 senesinde Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra devlet içerisinde hüküm sürmeye başlayan hürriyet havası, cemiyetleşme faaliyetlerinin yolunu açmıştır. Fatma Aliye Hanım, oluşan özgürlük ortamında bu kez Rumeli'de savaşmakta olan askerlerine yardıma devam etme kararı alarak aynı sene Cemîyet-i İmdâdiye'yi kurmuş ve faaliyetlerini bu cemiyet vasıtasıyla yürütmeye başlamıştır. Fatma Aliye Hanım'ın başkanlığında kurulmuş olan bu cemiyet, devlet tarihinde bir ilki gerçekleştirerek kadınların kurduğu ilk resmî cemiyet unvanına sahip olmuş olsa da sınırdaki askerlere ilettikleri tüm yardımlara rağmen savaş bitiminde kendilerine ihtiyaç kalmadığı belirtilerek kapatılmıştır.⁸⁷

Savaş zamanlarında askerlere yardımı benimseyen diğer bir cemiyet ise 1908 senesinde kurulduğunu bildiğimiz İttihâd ve Terakkî Cemîyeti Kadınlar Şubesi'dir. Bu şubenin siyasi bir parti uhdesinde kurulduğundan siyasetten uzak kalamadığı tahmin edilmekle beraber asıl amacı savaş zamanlarında askerlere ve genel olarak muhtaçlara yardım etmek olmuştur. Şubeyle ilgili detaylı bilgiler bulunmasa da Tanin Gazetesi'nde 3 Aralık 1908 tarihinde yayımlanan yazıda “... *Gerek İstanbul'da ve gerek vilâyette o cefâ-dîde askerlerin hiç olmazsa arkasını, ayağını ısındırabilmek emeliyle kadınlar iğnelerini ellerine aldılar, pamuklu nimten, çorap, çamaşır hazırlamaya başladılar. Bu şereften Makriköyü nisvân-ı muhteremesinin mahrûm kalması câ'iz değildir. Binâ'en-'aleyh, herkesten gönüllerinin sehâvet ve hamîyeti nisbetinde bir mu'âvenet bekler ve İslâmîye'nin bizlere en mukaddes bir vazîfe olarak emrettiği te'âvün-i 'umûmî kâ'idesinden*

⁸⁶ BOA, İ.TAL., 161/41; Çaka, *a.g.e.*, ss. 36-37.

⁸⁷ 29 Aralık 1908 tarihli Cemîyet-i İmdâdiye Bağış listesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), Atatürk Kitaplığı, Nr: FA_Evr_000012-060e; “Hâsilâtı hudûdda bulunan askere...”, *Tanin*, 20 Teşrin-i Sâni 1324/3 Aralık 1908, s. 4; Kaplan, *a.g.e.*, s. 38; Çaka, *a.g.e.*, ss. 36-37.

kaçınmamalarını ricâ eyleriz...” cümlelerinden bahsedilen diğer cemiyetler gibi amacının askerlerin ihtiyaçlarını bizzat karşılamak olduğunu anlaşılmaktadır.⁸⁸

İttihâd ve Terakkî Cemîyeti'nin himayesinde kurulmuş olan bir diğer cemiyet ise genel merkezi Selanik'te bulunan “Teâlî-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemîyeti”dir. Nesime Yusuf Hanım'ın başkanlığında 17 Aralık 1909 (4 Kânûn-ı Evvel 1325) tarihinde kurulmuş olan bu cemiyet, ilk resmî kadın cemiyetlerinden olduğundan ve 1909'da yayımlanan Cemiyetler Kânûnu'nda kadınların müstakil cemiyetler açabileceğine yönelik madde bulunmadığından yetkililer bununla ilgili cevap aramaya başlamıştır. Cemiyetin dış işleriyle ilgilenmek üzere erkeklerden oluşan bir komisyonun oluşturulmasıyla çözüm bulunmuş ve böylelikle cemiyetin Şurâ-yı Devlet'e takdimi ancak 21 Mart 1910 tarihinde mümkün olmuştur.⁸⁹

Teâlî-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyetinin amacı aynı sene Selanik'te basılan nizamnâmesinin ikinci maddesinde “*Te'âlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cem'iyeti'nin esâs teşkîli bi'l-hâssa Osmanlı hanımlarının terakkîyât-ı ictimâ'îye ve tekemmülât-ı medenîyesi esbâbını istikmâl ve vatanın ihtiyâcât-ı hizmet ve delâlet etmek maksadından 'ibârettir.*” şeklinde açıklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Hilâl-i Ahmer Cemîyetiyle iş birliğinde bulunmuş olup okullar, doğumevleri ve dikiş atölyeleri açılmıştır. Fakat Cemiyet'in en büyük arzusu nizamnâmesinin üçüncü maddesinde belirtildiği üzere toplayacağı ianelerin yüzde ellisiyle hükümetin seçeceği sistemde bir savaş gemisi alınması ve isminin “Nevzâd-ı Vatan” olmasıdır.⁹⁰

1912 senesine gelindiğinde diğer cemiyetlerin aksine İttihâd ve Terakkî Cemîyetiyle ilişkisi olmayarak Millî Meşrûtiyet Fırkası himayesinde “İstihlâk-ı Millî Cemîyeti” kurulmuştur. Esasen yerli malının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla kurulan bu

⁸⁸ “İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti Kadınlar Şu'besi Tarafından Muhâderât-ı İslâmîye'nin Enzâr-ı Hamîyetine 'arz olunur”, *Tanîn*, 20 Teşrîn-i Sâni 1324/3 Aralık 1908, s. 4; Tunaya, *a.g.e.*, C. 1, s. 480; Kaplan, *a.g.e.*, ss. 42-43.

⁸⁹ BOA, ŞD.MLK., 2068/4; BOA, DH.MUİ., 76/70; Nicole A. N. M. Van OS, *a.g.m.*, s. 260; *Te'âlî-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cem'iyeti*, Selanik 1325, s. 1; Tunaya, *a.g.e.*, C. 1, s. 480.

⁹⁰ *Te'âlî-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cem'iyeti*, s. 1.

cemiyet, kadınların cemiyetleşme faaliyetlerinin toplum üzerindeki etkisinin farkına varmış, bu sebeple Hilâl-i Ahmer ve Donanma Cemiyetleri'nde olduğu gibi kendisine bağlı "Mamûlât-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayrîyesi" isminde kadınlar merkezi teşkil etmiştir. Melek Meliha ve Zaim Hayriye Hanımların önderliğiyle kurulan İstanbul merkezli kadın cemiyeti, terzihaneler açarak yoksul kadınlara ücreti mukabilinde dikiş diktirmiş ve böylelikle hem yerli malı kullanımını hem de kadınların çalışma hayatına dahilini arttırmayı amaçlamıştır.⁹¹

Balkan Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmış olan milliyetçi yaklaşım, Cemiyet'in isminin "İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti" olarak değişmesine yol açmıştır. Birinci Dünya Harbi'nin başladığı senelerde daha önce bahsedilen diğer cemiyetler gibi askerine yardım hususunda önemli adımlar atmış ve "muâvenet-i askerîye" adında bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon, terzihanelerde cephelerde savaşmakta olan askerin ihtiyacı nedeniyle gömlek, gecelik, yelek, iç çamaşırı ve çarşaflar diktirerek cephelere ulaştırması için Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti'ne teslim etmiştir.⁹²

25 Nisan 1915 tarihinde Çanakkale cephesinde kara muharebelerinin başlamasıyla yaralı ve hasta askerlerin İstanbul'a sevkleri yoğunlaşmış ve şehirdeki hastaneler yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle daha önceki savaşlarda emsali görüldüğü üzere Hilâl-i Ahmer ve Müdâfaa-i Millîye Cemiyetleri başta olmak üzere bazı cemiyetler okul binalarını onararak yeni hastaneler teşkil etmiştir. İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti de bu yardım faaliyetlerine dahil olarak Divanyolu'nda bulunan bir konağı tadil ettirmiş ve hastane olarak kullanıma sunmuştur. Cemiyet, hastanenin ihtiyacı olan yatak, soba, çamaşır ve çeşitli tedavi malzemelerini terzihanelerinden elde ettiği gelirlerden ve yapılan bağışlarla karşılamıştır.⁹³

Türk kadınlarını biçki dikiş konusunda eğitip meslek sahibi olmalarını sağlamak adına 26 Temmuz 1913'te Türk Kadınları Biçki Yurdu kurulmuştur. Behire Hakkı Hanım'ın

⁹¹ Tunaya, *a.g.e.*, C. 1, ss. 446, 481; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2016, ss. 100-101.

⁹² Nuray Özdemir, "I. Dünya Savaşı'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Faaliyetleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, Sayı: 36, 2019, ss. 33-35.

⁹³ BOA, HR.SYS., 2174/3; Özdemir, *a.g.m.*, s. 36.

başkanlığında kurulan ve ilk faaliyetlerine yine Behire Hakkı Hanım'ın evinde⁹⁴ başlayan bu cemiyet, 1914 senesine gelindiğinde ilk mezunlarını vermiştir. Kuruluş amacında da belli olan millî duyguları Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla kendini göstermiş ve aynı dönemlerde faaliyet gösteren orduya yardım amaçlı kurulan diğer cemiyetlerle iş birliğinde bulunmuştur. Bu iş birliği doğrultusunda kendi ürettiği malzemeleri Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti'ne teslim ederek cephedeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.⁹⁵

Birinci Dünya Harbi'nin başlaması ve Osmanlı Devleti'nin harbe dahliyle beraber bahsedilen tüm cemiyetler, cephelere sevk edilen askerlerin ihtiyaçları doğrultusunda çalışmalarına başlamıştır. Fakat askerinin savaşta veriminin yüksek olması, yalnızca ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mümkün olmamaktadır. Bütün ihtiyaçları karşılanırsa dahi askerlerin zihni vatanlarını korumak uğruna geride bıraktığı aileleriyle meşgul olup savaşa kendini veremezse bu durum tüm ülke için kötü sonuçlar doğuracaktır. Bu durumun önüne geçebilmek ve askerlerin zihinlerinin aileleri yerine vatanlarını müdafaayla meşgul olması adına 24 Aralık 1914 tarihinde Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar" ismiyle bir cemiyet teşkil edilmiştir. Cemiyetin başkanlığını Liman von Sanders'in kızı Matmazel Nelly ve Nuriye İsmail Canbolat Hanımefendi üstlenmiştir.⁹⁶

Cemiyet, 28 Ocak 1915 tarihli Servet-i Fünûn Dergisi'nde yayımlanan röportajında ihtiyaç sahiplerinin buldukları mahallin muhtar ve imamı tarafından tespit edileceğine ve bu kimselere nakdi yardımda bulunulmayıp bunun yerine fasulye, nohut, pirinç vb. erzak yardımında bulunacağını belirtmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Takvimi'nin 1916 senesinde yayımlanan ikinci cildinde ise Cemiyet'in bu beyanına uyduğu ve kurulduğu tarihten itibaren 1916 Şubat'ına kadar ihtiyaç sahibi asker ailelerine toplamda 1.129.459 kıyeye 259 dirhem ağırlığında erzak yardımında bulunduğu bahsedilmiştir. Cemiyet'in kimsesiz kalan asker ailelerine yardımları sebebiyle 16 Nisan 1916 tarihinde Hilâl-i Ahmer

⁹⁴ Behire Hakkı, *Biçki Yurdu Nazarıyât ve Kavâ'idî'nin Tedrîsât-ı İbtidâ'îye Kısmı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330-1332, s. 3.

⁹⁵ "Pamuklu Mintanlar", *İkdâm*, 27 Eylül 1330/10 Ekim 1914, s. 2; "Biçki Yurdu Sergisi", *Tasvîr-i Efkâr*, 15 Temmuz 1331/28 Temmuz 1915, s. 2.

⁹⁶ "Asker 'Â'ilelerine Yardımcı Hey'eti", *Tasvîr-i Efkâr*, 29 Kânûn-ı Evvel 1330/11 Ocak 1915, s. 3; Rahmi Çiçek, "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 116, Ağustos 1993, ss. 14-15; Nicole A. N. M. Van OS. *a.g.m.*, s. 262.

Cemîyeti'nin gerçekleştirdiği toplantıda başta Cemiyet Başkanı Nuriye Canbolat, Veznedar İrfan Bedri olmak üzere sekiz üyesinin Gümüş Hilâl-i Ahmer Madalyasıyla taltiflerine karar verilmiştir.⁹⁷

Bu bölümde, Osmanlı Devleti'nin cemiyetleşme döneminde Avrupa'dan model alınarak kurulan cemiyetler, Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, Donanma Cemîyeti ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti öncülüğünde ele alınmış ve bunların kuruluş süreçleri ve işleyişleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Burada ulaşılan en önemli sonuç, Birinci Dünya Harbi'ne kadar olan süreçte Osmanlı ordusunun muharebe alanlarında aldığı yenilgiler esnasında bu cemiyetlerin faaliyetlerinin fazla etkisinin olamamasıdır. Cemiyetlerin tam anlamıyla halk tarafından benimsenmesinin Balkan Harbi sonrasına tekabül ettiği görülmüştür. Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun çok kısa sürede dağılması, yardım faaliyetlerinin sistematik bir şekilde işlemesine engel olmuş ve askere yardım amacıyla kurulan cemiyetlerin çabasının tam olarak anlaşılmasına sebep olmuştur. Osmanlı kamuoyu ve ordusu üzerinde derin yaralar bırakan Balkan Harbi hatırasının bir kez daha yaşanmaması için cemiyetler vasıtasıyla halk, daha fazla fedakârlık yapılması gerektiğini anlamıştır.

⁹⁷ BOA, İ.DUİT., 72/121; "Asker 'Â'ilelerine Yardımcı Hanımlar Hey'eti", *Servet-i Fünûn*, 15 Kânûn-ı Sâni 1330/28 Ocak 1915, s. 2; *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 2, İstanbul 1916, s. 55.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERE YARDIM AMAÇLI SİVİL KURULUŞLARIN AYNÎ VE NAKDÎ YARDIM FAALİYETİ TÜRLERİ (1908-1918)

Askere yardım amaçlı kurulmuş cemiyetlerin temel gelir kaynağını üyelerinden topladığı aidatlar ve halkın bağışları oluşturmaktadır. Fakat savaş şartlarının ağırlaşması ve verilen kayıplara karşı yalnızca toplanan aidatlar yeterli gelmemiştir. Bunun için tüm cemiyetler kendilerine ek gelir oluşturma adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu ek gelirler; sergiler, bağış karşılığı ödüllendirilmeler, matbaacılık faaliyetleri gibi faaliyetlerle elde edilmiştir.

3.1. Yardım Kampanyaları

3.1.1. Hedîye-i Şitâîye

Cemiyetlerin halkın destekleriyle düzenlediği kışlık hediye kampanyasının ilk örneklerine esasen 1897 senesinde Fatma Aliye Hanım'ın Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde yayımladığı yazılarda rastlanılmaktadır. Askerlere soğuk hava şartlarında destek olma fikri, halkın askerinin yanında olduğunu onlara hissettirmesi açısından önem arz etmektedir. Balkan Harbi'ne gelindiğinde ise bu faaliyetler artık cemiyetlerin öncülüğünde kendini göstermeye başlamıştır.⁹⁸

Fatma Aliye Hanım'ın önderliğinde başlatılan bu faaliyetler başlangıçta yine kendisinin kurduğu Cemîyet-i İmdâdiyeyle karşımıza çıksa da akabinde Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de aynı kampanyayı daha sonra Hedîye-i Şitâîye (kışlık hediye) ismiyle yürütmeye başlamıştır. Cemiyet 31 Ağustos 1913 tarihinde Tanîn Gazetesi'nde yayımladığı “*Bütün Osmanlılara Hitâb*” başlıklı yazısında “*Mevsim-i şitânın takarrübü münâsebetiyle tezâyüd etmekte olan ihtiyâcât-ı askerîyeden en mühimm bir kısmı da iç çamaşırıdır. İyd-ı sa'ûd-i fitr bu hediyelerin cem' ve tevzi'ne bir vesîle-i hüsnedir. Müdâfa'a-i Millîye Cem'iyeti:*

⁹⁸ BOA, İ.TAL., 161/41; Çaka, a.g.e., ss. 36-37.

Bütün Osmanlıları, hatt-ı harbdeki kardâşlarına bayramlık ve kışlık iç çamaşırları ihdâsına da 'vet ediyor. Bu hediyeleri Müdâfa'a-i Millîye Merkez-i 'Umûmîsi ile bi'l-cümle şu 'ubâtî ahz ve kabûle müheyyâdır.” şeklinde tüm Osmanlı ahalisine çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıya cevaplar en kısa sürede gelmiş ve Cemiyet, hedeflediği hediye kampanyasını gerçekleştirmiştir.⁹⁹

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya harbine dahil olmadan evvel ilan ettiği genel seferberlikle topyekûn harbin bir örneği olarak halk, askerine yardım için bir kez daha seferber olmuştur. Yaklaşan savaşın ve kış mevsiminin ayak seslerinin duyulması ardından askerlerin savaş ihtiyaçlarının karşılanması adına Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti Hedîye-i Şitâîye kampanyasına başlamıştır. Kampanya özelinde bağışlanacak ve dikilecek olan giysilerin kumaş kalitesinin iyi olması son derece önemli görülmüştür. Çünkü çabucak bozulacak kumaşlar ve giysiler askerlerin daha zor durumda kalmasına neden olabilir, bu da savaş şartlarında askerlerin hem psikolojik hem de bedensel sağlığının bozulmasına yol açabilirdi.¹⁰⁰

Behire Hakkı Hanım önderliğinde kurulan Türk Kadınları Biçki Yurdu, başlangıçta kadınlara biçki-dikiş eğitimi vermek için kurulmuş olsa da savaşın millî duygulara etkisiyle Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin başlattığı Hedîye-i Şitâîye kampanyasına kayıtsız kalmamıştır. Hazırlayacağı malzemeleri bila-bedel olarak Cemiyet'e bağışlayan bu kurum aynı zamanda paraya ihtiyacı olan Türk kadınlarını bu kampanyada çalıştırarak onlara iş imkânı sunmuştur.¹⁰¹

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin bir teşebbüsü olan Dârü's-sınâ'da da 17 Eylül 1914 tarihinde kadınlara yönelik bir çağrı yapılmış ve askerlere “Hedîye-i Şitâîye” isimiyle bir yardım kampanyası başlatacakları bildirilmiştir. Bu kampanya

⁹⁹ BOA, HR.SFR.,04., 831/73; BOA, BEO., 3478/260780; “Müdâfaa-i Millîye'nin Askere Hidmeti”, *Tanîn*, 18 Ağustos 1329/31 Ağustos 1913, s. 3; Ayşe Zamacı, *Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Edirne 2015, ss. 136-137.

¹⁰⁰ “Ahâli-i Muhtermeden Bir Rica”, *İkdâm*, 12 Eylül 1330/25 Eylül 1914, s. 2; “Hedâyâ-yı Şitâîye Hakkında”, *İkdâm*, 14 Eylül 1330/27 Eylül 1915, s. 2.

¹⁰¹ “Pamuklu Mintanlar”, *İkdâm*, 27 Eylül 1330/10 Ekim 1914, s. 2.

kapsamında Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nden 1.700 pamuklu, Dârü's-sinâ'dan ise toplam 24.539 hırka diktirilerek Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne bağışlanmıştır.¹⁰²

Hedîye-i Şitâîye kampanyasına cemiyetler, kurum ve kuruluşlar kadar bireysel katılımlar da söz konusu olmuştur. Bireysel katılımlardan halka teşvik açısından en mühim olanı hanedan mensuplarının katılımları olmuştur. Hanedandan kampanyaya toplamda 3.320 adet yün kuşak ve pamuklu mintan, 3.310 çift yün eldiven ve çorap, 50 adet avcı yeleşği bağışı yapılmıştır.¹⁰³

1914 senesinde ise Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, tüm taşralarda şubelerinin bulunmaması sebebiyle Hedîye-i Şitâîye kampanyası için Donanma Cemîyeti'ne müracaat etmiştir. Cemiyetlerin savaş şartlarında askerler için bir araya gelerek ortak paydada buluşması yardım faaliyetleri açısından önem taşımaktadır. Donanma Cemîyeti de askerlerine ve ordusuna yardım faaliyetlerinden asla geride kalmayarak Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne olumlu cevap vermiştir. Taşradan gelecek olan aynî veya nakdî yardımlar başta Donanma Cemîyeti'nce teslim alınmış ve akabinde Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin hesabına aktarılmıştır.¹⁰⁴

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin kışlık hediye kampanyasını en iyi şekilde yürütmesi ve topladığı yardımları kısa süre içerisinde askerlere aktarması takdirle karşılanmıştır. Bu sebeple savaşın bitimine kadar düzenlenen tüm Hedîye-i Şitâîye kampanyalarının öncülüğü yine Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne teslim edilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰² K.A., 27/189; *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 1, (İstanbul: 1915), ss. 64-65.

¹⁰³ "Hedîye-i Mülûkâne", *İkdâm*, 10 Teşrîn-i Evvel 1330/23 Ekim 1914, s. 2; "Hedîye-i Şitâ'îye", *İkdâm*, 13 Teşrîn-i Evvel 1330/26 Ekim 1914, s. 2; "Mü'essir-i Hamîyet", *İkdâm*, 17 Teşrîn-i Evvel 1330/30 Ekim 1914, s. 2.

¹⁰⁴ Zamacı, *a.g.t.*, ss. 139-140.

¹⁰⁵ Zamacı, *a.g.t.*, ss. 142-145.

3.1.2. Tayyare İânesi

İtalya'nın Trablusgarp Harbi'nde tayyare kullanması Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiş ve savaş alanlarında kendini gösteren bu yeni buluşla yakından ilgilenmiştir. Balkan Harbi'nin yaşandığı dönemde ise daha önce kendisine karşı kullanılmış olan tayyare faaliyetlerini örnek almış ve karadaki gücünü desteklemek adına havacılık alanında kendini geliştirmeye önem vermiştir. Bu amaç doğrultusunda Yeşilköy'de karargâh, tamirhane ve eğitim binaları inşa etme kararı alınmıştır. Tüm bu yapıların maliyetinin yüksek olması ve Mâlîye Nezâreti'nin bu meblağı karşılayamaması sebebiyle, dönemin Harbîye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa halktan destek almak için daha önce gemi alımında olduğu gibi iane toplanması adına 1912 senesinde İâne-i Millîye ismiyle bir kampanya düzenlemiştir.¹⁰⁶

Düzenlenen kampanyaya birçok kamu kurumu katılmış olsa da en büyük destek Emniyet-i Umûmîye Müdürlüğü'nden gelmiş olup hemen hemen tüm vilayetlerdeki müdürlüklerin personel maaşlarından taksitlerle %5-10 oranlarında kesintiler yapılarak bağışta bulunulmuştur. Bu bağışlar sayesinde bir uçak alımı gerçekleştirilmiş ve tıpkı Giresun Vapuru'nda olduğu gibi satın alınan uçağa en çok bağış yapan kurum olan "Emniyet-i Umûmîye" ismi verilmiştir.¹⁰⁷

İâne-i Millîye kampanyasına verilen desteklerin en mühimi ise Padişah Mehmed Reşad'dan gelmiş ve halka örnek olmak adına bir tayyare parası kadar bağışta bulunulmuştur. Kampanyanın basın aracılığıyla halka duyurulmasından sonra yardımların bilançosunun en iyi şekilde tutulması gerekmiştir. Bunun üzerine Mahmud Şevket Paşa, kampanyanın Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemîyeti tarafından yürütülmesini istemiş ve sadece bu kampanya için cemiyet bünyesinde özel bir hesap açılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Özcan, *a.g.m.*, s. 231.

¹⁰⁷ BOA. DH. EUM. VRK., 9/38; BOA. ŞD., 2799/28; Şakir Batmaz, "Türk Havacılığının Kuruluşunda Emniyet Teşkilâtının Yardımları", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, Cilt: 10, 2013, ss. 198-206.

¹⁰⁸ Özçelik, *a.g.e.*, ss. 176-177.

1914 senesinde Fransa'dan örnek alınarak düzenlenen bir gezi uçuşunda uçakların kaza yapması sonucu iki uçak ve yetişmiş eleman kaybı yaşanması ülke çapında büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Kayıpların telafisi için tekrar bir tayyare îanesi başlatılmış ve bu yolla alınacak olan tayyarelere şehit olan personelin isimlerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Başlatılan bu kampanyanın ardından Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de duruma kayıtsız kalmayarak kendi himayesinde bir kampanya başlatmak istemiştir. Fakat halihazırda Donanma Cemîyeti tarafından yürütülmekte olan bir kampanya olduğundan Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin kampanyası ilk olarak şehit havacılar adına yapılacak abideye bağış şeklinde kendini göstermiştir.¹⁰⁹

Abideye bağışlanan paranın ardından Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, Donanma Cemîyeti'nin itirazlarına rağmen tayyare îanesi çalışmalarına devam etmiş ve bu doğrultuda Cemiyet'in Beyoğlu Şubesi'nce tiyatro etkinliği ve müzayedede düzenlenmiştir. Düzenlenen bu etkinliklerden elde edilen hasılat yekûnu 50.343,5 kuruş olmuş ve Beyoğlu Şubesi'nden alınacak tayyarelerin ilk taksiti olarak Cemiyet Merkezi'ne aktarılmıştır. Cemiyetin hem kendine gelir oluşturmak hem de orduya tayyare hediye etmek için tiyatro ve sinema gösterimlerine devam etmesi ve gösterdiği bu yoğun çaba Harbîye Nezâreti'nin takdirleriyle cevap bulmuştur. Fakat Cemiyet'in İstanbul şubelerinin azimli çalışmalara rağmen orduya yalnızca bir tayyare bağışında bulunabilmiştir.¹¹⁰

3.1.3. Sergi ve Pazarlar

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin henüz fiilen kurulmadan kadınlar, cemiyet için çalışmalarına başlamıştır. Hâriciye Nâzırı Rıfat Paşa ve eşi, geliri Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne bağışlanmak üzere 1910 senesinin Nisan ve Mayıs aylarında tablo sergileri ve pazarlar düzenlemiştir. Sergi dönemin basını organlarında duyurularak halkın etkinliklere katılımı teşvik edilmiş ve cüzi bir giriş ücreti belirlenerek yalnızca gezmek için gelenlerin de cemiyete katkı sağlaması amaçlanmıştır. Yapılan bu etkinlikler

¹⁰⁹ “Şânlı ve Fedâkâr Şehîdlerimizin Â'lâ ve Te'yîd Hâtrası İçin”, *Tasvîr-i Efkâr*, 21 Mart 1330/3 Nisan 1914, s. 1; “Tayyâre Abidesi Resm-i Küşâdı”, *Tanîn*, 28 Temmuz 1330/10 Ağustos 1914, s. 3; Zamacı, *a.g.t.*, s. 150.

¹¹⁰ “Müdâfa'a-i Millîye Nâmına”, *Tanîn*, 23 Nisan 1330/6 Mayıs 1914, s. 4; “Tayyâre Bedeli”, *Tanîn*, 16 Mayıs 1330/29 Mayıs 1914, s. 3; Zamacı, *a.g.t.*, ss. 151-153.

hanedan tarafından da takdirle karşılanmış olup padişah sergiye 250 Osmanlı lirası bağışta bulunmuştur.¹¹¹ Sergilerden ve pazarlardan elde edilen toplam gelir Cemiyet bütçesine eklenmiş olup bu gibi faaliyetlerin ek gelir sağlama konusundaki faydaları anlaşılınca Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi olarak aynı etkinliklerin devamına karar verilmiştir.¹¹²

Düzenlenen pazarlar kimi zaman “Şefkat Pazarı” kimi zaman da “İnsaniyet Pazarı” isimleriyle adlandırılmaktadır. Heyet-i Merkezîye tarafından açılan Dârü’s-sınâ’nın ardından düzenlenen etkinlikler arttırılmış ve savaş mağduru kadınların, genç kızların el emekleri satılarak Cemiyet’e gelir oluşturulmuştur. Fakat satılanlar her zaman el emekleriyle sınırlı kalmayıp düzenlenen bu etkinliklerin yurtdışından da takdir görmesiyle gelen bağışlar da satışa sunulmuştur. Böylelikle yapılan yardımlar yalnızca eşya satın alımıyla sınırlı kalmamış, yapılan etkinliklere malzemeler göndermek ve yalnızca gidip gezmek dahi Cemiyet’e yardım olarak geri dönmüştür.¹¹³

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti’nin en kapsamlı sergilerinden biri 1917 senesinde İstanbul’da Galatasaray Sultânîsi’nde düzenlenen sergisi olmuştur. Genel Merkez’in 1915’te yaptığı toplantıda Cemiyet’in gücünü ve yapabildiklerini halka göstermek amacıyla planlanan bu sergi, savaşın getirdiği ağır şartlar nedeniyle ancak iki sene sonra Dr. Besim Ömer Bey önderliğinde gerçekleştirilebilmiştir. Galatasaray Sultânîsi’nin tüm salonları düzenlenen sergi için tahsis edilmiş ve basın aracılığıyla halka duyurulmuştur. Uluslararası bir nitelik taşıyan bu sergi için çeşitli dillerde tanıtım broşürleri hazırlanarak 1 Şubat 1917’de açılışı gerçekleştirilmiştir. Kafkas ve Çanakkale cephelerinin temsili afişleri ve Macaristan askerlerinin el emeği ürünleri serginin en dikkat çekici parçalarını oluşturmuştur. Dost ülkelerin Salîb-i Ahmer Cemîyet Heyetlerine katılımlarından dolayı Hilâl-i Ahmer Madalyaları sunulmuş fakat gelen yabancılar yalnızca bu heyetlerle sınırlı kalmamıştır. Alman İmparatoru II. Wilhelm ile Arşidük Maximilian sergiyi ziyaret eden ve tüm dünyanın bu sergiden haberdar olmasını sağlayan iki önemli misafir olarak karşımıza çıkarken Osmanlı hanedanı üyeleri de düzenlenen bu sergiden ve Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi’nin

¹¹¹ BOA, MB.İ., 141/114; “Hilâl-i Ahmer Tablo Sergisi”, *Yeni İkdâm*, 14 Nisan 1326/27 Nisan 1910, s. 5; “Hilâl-i Ahmer Sergisi”, *Tanîn*, 24 Nisan 1326/7 Mayıs 1910, s. 4; “Hilâl-i Ahmer”, *Yeni İkdâm*, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915, s. 3.

¹¹² Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 47, 50.

¹¹³ BOA, HR.SFR.3., 624/4; “Üçüncü Liste”, *Yeni İkdâm*, 4 Nisan 1326/17 Nisan 1910, s. 5.

faaliyetlerinden memnun kalarak bağışta bulunmuştur. Sergi gördüğü yoğun ilgiden dolayı üç ay süreyle açık kalmış ve uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.¹¹⁴

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin yanı sıra Donanma ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyetleri de sergi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Donanma Cemîyeti'nin kuruluş amacı gereği cemiyete yapılan her yardım aynî veya nakdî fark etmeksizin donanma ianesi kabul edilmiştir. Fakat Cemiyet'in benzerlerinde rastlanıldığı gibi gezerek yardım toplaması fikri uygun bulunmamış olduğundan sergi ve müzayede yoluyla yardımların toplanması ve bu faaliyetlere destekte bulunanların ödüllendirilmesine karar verilmiştir. Düzenlenen bu sergilere Donanma Cemîyeti için hanedan mensupları ve ileri gelen devlet adamları şahsi eşyalarından bağışlarda bulunmuş ve bağışlanan eşyaların sergilenmesinin yanında satışların da yapılmasıyla Cemiyet'e gelir kaynağı oluşturulmuştur. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti ise İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemîyeti ve Biçki Yurdu gibi cemiyetlerin kendisi için ürettiği yerli malı malzemelerden oluşan sergiler açarak bütçesine yeni kaynaklar oluşturmuştur.¹¹⁵

3.1.4. Kurban Derileri

Donanma Cemîyeti'nin kurulmasıyla beraber halihazırda kötü durumda olan Osmanlı donanması için iane çalışmalarına başlanmıştır. Dönemin basın organlarında donanmanın durumunun kötü olduğuna ve Osmanlı halkının, devletine destekte bulunması gerekliliğine dair yazılara yer verildikten sonra hurda kağıtların ve çiftçilerden ürünlerin toplanarak Cemiyet yararına satışa çıkarılması gibi yeni teşebbüslerle iane toplama yollarına gidilmiştir. Daha önce eğitim ve ulaşım masrafları için toplanılan kurban derileri, bu kez halkın devletine ve ordusuna desteği olarak donanma ianesi şeklinde kabul edilmiştir. Kurban derileri ve boynuzları tüm vilayet ve taşralarda Donanma Cemîyeti şubelerince

¹¹⁴ “Hilâl-i Ahmer Sergisi”, *Tasvîr-i Efkâr*, 18 Kânûn-ı Sâni 1332/31 Ocak 1917, s. 2; “Hilâl-i Ahmer Sergisi Bugün Açılıyor”, *Tasvîr-i Efkâr*, 19 Kânûn-ı Sâni 1332/1 Şubat 1917, s. 1; “Hilâl-i Ahmer Sergisi”, *Sabah*, 7 Şubat 1332/20 Şubat 1917, s. 2; “Hilâl-i Ahmer Sergisi”, *Tasvîr-i Efkâr*, 23 Nisan 1333/23 Nisan 1917, s. 2; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 160-163.

¹¹⁵ “Donanma-yı Osmanî İ'ânesi Beyânâme”, *Tanîn*, 2 Mart 1326/15 Mart 1910, 3; Özçelik, *a.g.e.*, s. 209; Zamacı, *a.g.t.*, s. 246.

toplanmış olup bağışta bulunanlara karşılığında makbuzlar hazırlanmış ve olası bir mağduriyetin önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹¹⁶

Birinci Dünya Harbi senelerine gelindiğinde ise toplatılan kurban derileri ve boynuzları askerlerin ihtiyaçları donanmanın dahi önünde tutularak onların elde edilecek gelirlerle askerlere kaput yaptırılacağı bildirilmiştir. Bu kez deri toplama faaliyeti Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne devredilmişse de Donanma Cemîyeti'nin başlangıçta her sene olduğu gibi derileri kendisinin toplayacağını düşündüğünden birtakım sorunlarla karşılaşmış ve bazı şubelerce toplanan malzemeler Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne teslim edilmemiştir. Fakat Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin taşra şubelerinde teşkilatlanmasının yetersizliği sebebiyle devlet bu duruma el atarak Donanma Cemîyeti tamamen el çektirmemiş ve müştereken faaliyete devam edilmesine karar vermiştir. 1917 senesine gelindiğinde ise deri toplama faaliyetleri yeniden Donanma Cemîyeti'ne devredilmiş olup donanma yararına düzenlenen müzayedelerde boynuz ve derilerin satışına başlanmıştır.¹¹⁷

3.2. Madalyalar ve Rozetler

3.2.1. Donanma Madalyası

Cemiyetler, kendilerine gelir oluştururken halkı bağış yapmaya teşvik edici çeşitli yöntemler denemiştir. Bunlardan biri “Donanma Madalyası” adı verilen Donanma Cemîyeti'nin kendilerine bağış yapanlara takdim ettiği madalyalardır. Cemiyet'in 1912 senesinde düzenlediği genel kongresinde hazırlanmış olan “Madalya Nizamnâmesi” Şurâ-yı Devlet'in onayına sunulmuştur. Dönemin basınında detaylı olarak anlatılan Donanma Madalyası, 10 Eylül 1912 tarihinde yayımlanan irâde-i senîyeyle piyasaya çıkmış ve halk tarafından yoğun ilgi gören madalyalar sayesinde Cemiyet'e yapılan bağış miktarı artmıştır. Madalyalar sayesinde Cemiyet'e yapılan bağış yalnız yurtiçiyle sınırlı kalmamış, Hindistan ve Mısır gibi ülkelerden de gelen bağışlarda artış yaşanmıştır.¹¹⁸

¹¹⁶ BOA, DH.EUM.LVZ., 21/3; BOA, DH.İ.UM., 11/6; “Kurban Derileri”, *Tanîn*, 4 Teşrîn-i Evvel 1329/17 Ekim 1913, s. 4; “Kurban Derileri”, *Tanîn*, 25 Teşrîn-i Evvel 1329/7 Kasım 1913, s. 4; Özçelik, *a.g.e.*, s. 210.

¹¹⁷ “Vazîfe-i Hamîyet”, *İkdâm*, 17 Teşrîn-i Evvel 1330/30 Ekim 1914, s. 2; Zamacı, *a.g.t.*, ss. 107-111.

¹¹⁸ BOA, DH.MTV., 66/4; BOA, DH.KMS., 8/3; BOA, DH.KMS., 21/30; “Hilâl-i Ahmer İ'ânesi”, *Sabâh*, 7 Kânûn-ı Sâni 1327/20 Ocak 1912, s. 2; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 221-222, 224.

Hazırlanan nizamnâmeye göre tunç, nikel, gümüş, altın ve fevkalade altın olarak sınıflandırılan madalyalar yapılan bağışın meblağına göre sahibine verilecektir. Tunç madalya 5 ila 10, nikel madalya 10 ila 25, gümüş madalya 25 ila 100, altın madalya 100 ila 500 arasında, fevkalade altın madalya ise asgari 500 Osmanlı altını bağışlarda bulunanlara verilmektedir. Bağış miktarına ek olarak madalya sahibi olmaya hak kazanan kimselerin sahip olacakları madalya türüne göre ek bir ödeme yapmaları istenmiş ve böyleye üretilecek olan madalyaların masrafları da yine sahiplerinden karşılanmıştır. Üretilen madalyalardan erkekler için tahsis edilenleri yeşil ve beyaz renklerden oluşan ipek bir kurdeleye, kadınlar için tahsis edilenlerde ise çiçek şeklinde tasarlanmış kurdeleye bağlanması uygun görülmüştür. Yaptıkları bağışlarla madalya sahibi olmaya layık görülenlerin isimleri Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilerek haklarında irâde-i senîye çıktıktan sonra dönemin basın organlarında ve Cemiyet'in yayını olan Donanma Mecmuası'nda yayımlanarak halka bildirilmiştir.¹¹⁹

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne gelindiğinde ise yapılan yardımlara binaen verilecek kendi ürettiği bir madalyası bulunmamaktadır. Yine de Donanma Cemîyeti'nden örnek aldığı üzere hem yapılan yardımlara teşekkür mahiyetinde hem de ödüllendirme yöntemi sayesinde yardım yapacakların ilgisini çekme niyetiyle madalya vermeye başlamıştır. Cemiyet'in kişilere takdim edecekleri ödüller ise bağışın türüne göre ya Donanma Cemîyeti'nin çeşitli malzemelerden ürettiği madalyalardan ya da Osmanlı Devleti'ne ait Osmanî Nişânı'ndan meydana gelmektedir.¹²⁰

3.2.2. Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin cemiyet genel merkezine gelir oluşturmak adına yaptığı etkinliklerden biri Salîb-i Ahmer Cemîyeti'nden esinlenerek gerçekleştirdikleri "Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü" olmuştur. İlk olarak 1913 senesinin Ramazan Bayramı'nın ilk günü (3 Eylül 1913/1 Şevvâl 1331) satışa çıkan bu çiçekler,

¹¹⁹ BOA, İ.TAL., 501/23; Özçelik, *a.g.e.*, s. 223.

¹²⁰ BOA, İ.TAL., 502/6; BOA, DH.KMS., 41/44; Zamacı, *a.g.t.*, s. 129.

başlangıçta tek bir gül ve karanfilden oluşurken daha sonraları çiçek şeklinde kesilmiş ve Cemiyet'in sembolü olarak kızıl renkteki ay şekliyle süslenmiş kâğıt rozetler şeklini almıştır. Çiçeklerin satışına genellikle iki kişilik gruplar halinde çıkılmış, bir kişi elindeki sepette bulunan çiçekleri satarken diğeri de boynuna astığı kumbaraya çiçeklerin ücretlerini toplamıştır. Çiçek satışına çıkacak kişiler başlangıçta gayrimüslim kadınlardan seçilmişse de daha sonraları Müslüman kadınlar ve küçük yaşlardaki öğrenciler de gönüllü olarak çiçek satışına katılmıştır.¹²¹

İlk olarak 1915 senesinde çıkarılan “Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Takvimi”nde Gazeteci Mahmud Sadık Bey, halkı Hilâl-i Ahmer çiçeklerini almaya teşvik eden yazısında, bu çiçeklerden satın almanın bir hayatı kurtarma anlamı taşıdığını söyleyerek vatan için savaşımlara karşı kendilerinin bunu insaniyet borcu olarak görmeleri gerekliliğinden bahsetmiştir. Yine aynı sene dönemin basınında Celâl Nuri, çiçek günleri hakkında yazdığı yazısının başında bu çiçeklere verilecek paraların askerlere ve gazilere gıda ve tedavi malzemeleri olarak döneceğinden bahsederken para vermek istemeyenler içinse “(...) *bahâdırların yaraları açık dururken onlara yardım edecek ellerimiz eğer kapanacaksa, eğer cebimizde on para varken vatani ve milleti için bir günlük dilenci olup bu küçük çiçekleri bize uzatan hamîyetli elleri boş döndürecek kadar millî vicdânımız kararacaksa, ulu tanrıdan huzûrunda diz çökerek dilerim! Ba'zen bütün bir şehri arzın merkezine doğru çökerten, yâhûd görünmez kanatları üstünde havâyâ kaldırıp enkâzını ufuklara serpen, yâhûd kuduran, dalgasıyla hayâtları boğup üzerinde girdâblar yapan zelzelelerinden, kasırgalarından, tûfânlarından birini göndersin, yok olalım! (...)*” cümleleriyle sitemini dile getirmiştir.¹²²

Her geçen senede, düzenlenen Çiçek Günü için basın ve halkın ilgisi azalmamış ve dönemin gazetelerinde her sene olduğu gibi halka çiçeklerden alması konusunda çağrılar yapılmıştır. Birincisi 1913 senesinde tertip edilen Çiçek Günü'nde 549 Osmanlı lirası toplanmış olup bir sonraki senelerde bu meblağın daha da artacağı Osmanlı halkının

¹²¹ OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi, Sayı 1, ss. 62-63; Halûk Perk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı (Halûk Perk Koleksiyonu)*, Express Baskı A.Ş., İstanbul 2012, s. 140.

¹²² Celâl Nuri, “Hilâl-i Ahmer Çiçeklerini Alınız”, *İkdâm*, 30 Temmuz 1331/12 Ağustos 1915, s. 2; OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi, Sayı 3, İstanbul 1917, s. 73; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 155.

çiçeklere gösterdiği ilgiden anlaşılmıştır. 1917 senesinde çıkartılan Hanımlar Takvimi'nde çiçek satışlarından Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olduğu 1914 senesinde 1.518, savaşın tüm hızıyla devam ettiği 1915-1916 senelerinde ise sırasıyla 2.255 ve 1.450 Osmanlı lirası toplandığı bilgisi halkla paylaşılmış olup yine 1917 senesinde çiçek gününde posta pulu satışlarının yapıldığı da bilinmektedir. Birinci Dünya Harbi'ne giden senelerde satımına başlanan ve savaş süresince de devam eden Hilâl-i Ahmer çiçeklerinden elde edilen gelir doğrudan cemiyetin kasasına aktarılarak savaşta yaralananların bakımlarında, hastanelerin kurulmasında, hastabakıcılık masraflarının karşılanmasında ve meydana gelen hastalıklarla mücadelede kullanılmıştır.¹²³

Bayramın ilk günleri yapılan rozet satışı yalnızca Hilâl-i Ahmer Cemîyeti tarafından gerçekleştirilmemiş olup 30 Ekim 1914 tarihli İkdâm Gazetesi'ndeki habere göre Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de kendine gelir oluşturmak adına her bütçeye hitap edecek şekilde rozet satışlarında bulunmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nden esinlenerek rozet satışları için özellikle en çok satışın gerçekleşeceğini düşünülen bayramın ilk günü seçilmiş ve Gülhane Parkı'nda satılacak rozetlerin fiyatları bir kuruş olarak belirlenmiştir. Ayrıca cemiyet, rozet satışlarından elde ettiği gelirini doğrudan muhtaç asker ailelerine kullanılacağı konusunda halkı bilgilendirmeyi ihmal etmemiştir.¹²⁴

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, madalyaları bağış karşılığı vermeyi ve rozetleri de gelir etme aracı olarak görmüş olsa da yeri geldiğinde askerinin ve gazisinin yanında olduğunu hissettirmek için kendilerine benzeri hediyeler sunmayı unutmamıştır. Örneğin, Çanakkale cephesine ilk tayyareyi ulaştıran ve yaptığı keşif uçuşlarıyla önemli istihbarat sağlayan Üsteğmen Fazıl Bey'e İstanbul'da İngiliz tayyarelerine karşı göstermiş olduğu mukavemet neticesinde bir teşekkür olarak 29 Ekim 1918'te ucunda tayyare tasviri bulunan bir madalyon armağan etmiştir. Bu madalyonun ödemesi ise isminin verilmesini istemeyen bir hayırsever tarafından karşılanmıştır.¹²⁵

¹²³ BOA, DH.KMS., 26/26; "Hilâl-i Ahmer Pulları", *Tasvîr-i Efkâr*, 6 Mayıs 1333/ 6 Mayıs 1917, s. 1; *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 3, s. 72; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 48.

¹²⁴ "Hilâl-i Ahmer Rozetleri", *Tasvîr-i Efkâr*, 1 Ağustos 1330/14 Ağustos 1914, s. 3; "Müdâfa'a-i Millîye Rozetleri", *İkdâm*, 17 Teşrîn-i Evvel 1330/30 Ekim 1914, s. 2.

¹²⁵ "İ'lânât", *Hâdisât*, Numro 11, 30 Teşrîn-i Evvel 1334/30 Ekim 1918, s. 2; Didem İlker Cumalı, "Çanakkale Cephesinde Türk Tayyare Keşif Raporları", *Anafarta Dergisi*, Sayı 15, 2022, s. 71; Polat, *a.g.e.*, s. 129.

3.3. Üretim ve Satış

3.3.1. Çeşitli Küçük Ürünler

Osmanlı Devleti 1911’de Trablusgarp Harbi’ne dahil olmuş ve yine aynı dönemde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti kendisine duyulan ihtiyaç doğrultusunda yeniden teşkil edilmiştir. Fakat o dönemde Cemiyet’in henüz teşkili sebebiyle savaşa katkı sağlayacak ve görevlerini yerine getirecek kadar bir bütçesi bulunmamaktadır. Bütçe sorununu çözmek için ilk olarak Salîb-i Ahmer Cemîyeti’nden yardım alınmış ardından devletin üst düzey yetkilileri de Cemiyet’e desteklerini göstermiştir. Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi’nin de kuruluşunun ardından derhal bir sergi düzenlenmiş ve sergiden elde edilen gelire askerlerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Savaş ilerledikçe Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi’nden ve Hanımlar Merkezi’nden beklentiler çoğalmıştır. Sergi, üye aidatları ve bağışlardan belirli bir miktar para toplanmasına rağmen savaş şartları dolayısıyla bu para harcamalara yetecek seviyeye ulaşamamıştır. Bunun akabinde Dr. Besim Ömer Paşa, daha önce uygulanmamış bir fikirle Cemiyet’in karşısına çıkmıştır. Bu fikre göre, savaşın başında cepheye gönderilen Trablus Heyet-i Sıhhiyesi’nden cephedeki askerlerin fotoğraflarını talep edilmiş ve bu fotoğraflara Hilâl-i Ahmer amblemi basılarak kartpostal haline getirilmiştir. Elde edilen bu gelirlerle cepheye yardım devam ettirilmiş ve ilerleyen dönemlerde bu kartpostallar askerlere yardım eden hemşirelerin, Cemiyet’in hasta nakillerinde kullandığı vapurların vb. faaliyetlerin fotoğraflarıyla çeşitlendirilmiştir. Dönemin kadın şairlerinden Nigar Hanım da Hilâl-i Ahmer Cemîyeti’nin çalışmalarını takdirle karşılamış ve bir hemşirenin gaziye yardımını resmeden kartpostallara satışına yardımcı olmak amacıyla özel olarak bir şiir kaleme almıştır.¹²⁶ Daha sonraları ise bunlara posta pullarının da eklenmesiyle her bütçeden insanın destek olmak için alabileceği bir gelir toplama faaliyetine dönüşmüştür.¹²⁷

Müdâfaa-i Millîye ve Donanma Cemîyetleri de tıpkı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti gibi kartpostal basım ve dağıtım faaliyetlerinde bulunmuştur. Cemiyetler, kullanılacak kartpostalların bazılarının özel olmasına özen göstermiş ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti,

¹²⁶ Bkz. EK.5.

¹²⁷ Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 154: Levent Düzcü, Cemal Sezer, *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara: 2016, s. 64: Perk, *a.g.e.*, ss. 153-155.

Çanakkale cephesine gönderilmiş olan sanat erbaplarının yaptığı resimleri kartpostallarına bastırırken¹²⁸ Donanma Cemîyeti de Osmanlı donanmasına kazandırdığı gemilerin fotoğraflarını bastırmıştır. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, kartpostalları satarak gelir elde ederken aynı zamanda cephede bulunan ve hastanelerde tedavisi devam askerlere ücretsiz olarak dağıtımda bulunmuştur.¹²⁹

Cemiyetler, günden güne gelir oluşturma faaliyetlerine bir yenisini ekleyerek hem insanlara kendini tanıtmış hem de her bütçeye uygun hediyelikleriyle herkesi kendisine destek vermeye davet etmiştir. Örneğin Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, amblemleriyle bezenmiş defterler, adını yansıtan kırmızı renkli ay işlenmiş kalemler, cüzdanlar vb. küçük eşyalarla ürün çeşitliliğini arttırırken Donanma Cemîyeti sigara kağıtları, rozetler, kurşun kalemler ve posta pullarıyla halkın her kesiminin kendine destek olmasını sağlamıştır.¹³⁰

3.3.2. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Merkezi Dârü's-sınâ'ası

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin kurulmasının akabinde Osmanlı Devleti, yeni başlayan Balkan Harbi'ne müdahil olmuştur. Savaş esnasında Balkan topraklarında yaşayan gayrimüslimler, Müslümanlara karşı şiddet ve baskı uygulamaktan çekinmeyince Müslüman halk yetiştikleri topraklardan ayrılarak göç etmek zorunda kalmıştır. Kimsesiz çocuklar, dul kadınlar ve şehit çocuklarının ağırlıklı olduğu göçmen grupları genellikle İstanbul'a gelmiş ve hâlihazırda savaş içerisinde bulunan Osmanlı Devleti, göçmenlere yardım konusunda git gide zorlanmaya başlamıştır. Bu duruma Hilâl-i Ahmer Cemîyeti kayıtsız kalmayarak devreye girmiş fakat savaş başlar başlamaz cephede ve cephe gerisinde vazifesi bildiği yardımlarına başladığından kendisi için de mali açıdan sıkıntılar meydana gelmiştir. Buna çözüm olarak Hanımlar Merkezi, 11 Haziran 1913 tarihinde kendi arasında yaptığı toplantıda Genel Merkez'den 500 Osmanlı lirası talep etmeyi kararlaştırmıştır. Kendilerine tahsis edilecek bu parayla gelen göçmenlere

¹²⁸ Bkz. EK. 6.

¹²⁹ Kartpostal örneği için bkz. EK. 7; Necdet Aysal, "Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 50, Temmuz 2017, s. 11; Zamacı, *a.g.t.*, s. 156.

¹³⁰ "Donanma Cem'iyeti'nden", *Sabâh*, 24 Nisan 1331/7 Mayıs 1915, 4; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 235; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 216-217.

barınacakları ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir merkez kurmayı amaçlayan Hanımlar Merkezi'nin talebi 20 Haziran'da gerçekleştirilen Genel Merkez toplantısında olumlu yanıt bulmuştur. Hayata geçirilecek bu kurum hem Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne yeni bir gelir kaynağı oluşturacak hem de savaş mağduru göçmenlere uzanacak bir yardım eli vazifesi görecektir. Yapılan genel kurulda alınan karar doğrultusunda 7 Ağustos 1913'te¹³¹ Çağaloğlu semtinde bir binada "Hanımlar Merkezi Dârü's-sınâ"sı adı verilen kurum açılarak derhal faaliyetlerine başlamıştır. ¹³²

Günümüzde "sanat evi" anlamına gelen Dârü's-sınâ'da, göçmen kızlar hem meslek sahibi olmuş hem de yaptıkları işlerle savaşta olan askerlere ve orduya desteklerini çalışarak göstermiştir. Dârü's-sınâ'nın yönetimi, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nden Sadiye Haluk, Leyla Vahid, Nezihe Veli ve Mecide Besim isimli dört üyeye devredilmiş, ayrıca ayda bir kez bahsi geçen hanımlar tarafından denetleme yapılacağı kararlaştırılmıştır.¹³³

İlk olarak 13 işçi ile üretimlerine başlayan Dârü's-sınâ, açılışının hemen ardından yaklaşık 300 göçmene hem ev sahipliği yapmış hem de bu göçmenlerin ürettikleri malzemelerle ilerleyen dönemlerinde el işlerinden bir sergi düzenlemiştir. Düzenlenen sergilerde yapılan el işi Türk motifleri satılarak hem cemiyete gelir oluşturmuş hem de bu motifler yabancılara tanıtılarak insanların ilgisi çekilmiştir. Dârü's-sınâ'nın faaliyetleri yabancılardan yanı sıra Cemiyet'in fahri başkanı olarak Velihaht Yusuf İzzeddin'in de ilgisini çekmiş ve sergiyi ziyaret edip ürünlerden bizzat satın alarak Cemiyet'e desteğini göstermiştir. ¹³⁴

¹³¹ Bu tarih Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin hazırladığı Hanımlar Takvimi'nde 29 Temmuz 1329 (11 Ağustos 1913) Dr. Besim Ömer'in Hanımlara konferansında ise 20 Temmuz 1329 (3 Ağustos 1913) olarak verilmiştir. Bkz. *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 2, s. 104; Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

¹³² "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Merkezi'nin Taht-ı İdâre ve Himâyesinde Hilâl-i Ahmer Dârü's-sınâ'ası'nın 'Asâkir-i Osmanîyemize Hidemâti", *Servet-i Fünûn*, 9 Teşrin-i Evvel 1330/22 Ekim 1914, s. 368; *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 2, 1916, ss. 98-106; Çaka, *a.g.e.*, s. 38; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 157-158.

¹³³ Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 157; Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

¹³⁴ *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 1, s. 58; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 158-159.

Dârü's-sinâ'da işçilerin çıkarttığı el emeği ürünler halkın ilgisini iyiden iyiye çekmeye başlayınca çalışan işçi sayısı, ürün çeşitliliği ve üretim sayısının artırılması gerekmiştir. Bu sebeple ikincisi Edirne'de olmak üzere taşralarda da ek Dârü's-sinâ şubeleri açılmış ve üretim arttırılmıştır. Önceleri yalnızca el işi motifler üretilip göçmen ailelere yardım için kışlık giysiler dikmekle ilgilenen ve Cemiyet'e gelir kaynağı oluşturan Dârü's-sinâ, Osmanlı Devleti'nin bir savaştan çıkıp diğer savaşa girmesi nedeniyle bir süre sonra askerine de yardım amaçlı çalışmalarına başlamıştır.¹³⁵

3.3.3. Cihâdiye Yüzükleri

Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti'nin yardım ve bağış toplama amacıyla geliştirdiği yollardan biri Cihâdiye Yüzüklerinin satışlarıdır. Cihâd-ı Ekber'in anısını yaşatmak adına üretilen ve satışından gelir elde edilecek olan bu yüzüklerin bir tarafına yüzüğün ismi olan “جهاديه” (Cihâdiye) ve Birinci Dünya Harbi'nin başladığı 1914 senesinin Hicrî takvime göre karşılığı olan “١٣٣٢” (1332) senesi, diğer tarafa birer ay yıldız arasında “مدافعاء ملييه” (Müdâfa'a-i Millîye) yazıları işlenmiştir. Demir ve gümüşten üretilen bu yüzüğün takdimi ilk olarak 24 Nisan 1915 günü Dolmabahçe Sarayı'nda ilk olarak Padişah Mehmed Reşad'a akabinde ise Veliht Yusuf İzzeddin'e yapılmıştır. Hanedan mensupları yüzüğü kabul ettikten sonra Cemiyet'i bu teşebbüsünden dolayı tebrik etmiş ve yüzükler karşılığında 100 Osmanlı Lirası bağışta bulunmuştur.¹³⁶

Yüzükler hanedanın ardından devlet büyüklerine de takdim edilmiş ve daha sonra tanesi beş kuruştan satışa sunulmuştur. Seçilen bu cüzi fiyattın sebebi ise halkın her kesiminden insanın hem kendilerine birer hatıra olarak satın alabilmesi hem de Cemiyet'e desteğin artmasıdır. Cemiyet, basın organlarında halka yüzük alımı yapması adına “...düşmanlara karşı vatan-ı mu'azzezi müdâfa'a ve kanını fedâ eden kahramânlara ve muhtâc kalan 'â'ilelerine mahsûs olduğundan hâfıza-i enâmda ile'l-ebed mahfûz kalacak cihâd-ı ekber-ü 'ulvîye iştirâkın delil-i maddî ve yâdigâr-ı târîhîsi demek olan işbu yüzüğün

¹³⁵ Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 159.

¹³⁶ “Cihadiye Yüzükleri”, *Tasvir-i Efkâr*, 12 Nisan 1331/25 Nisan 1915, s. 2; Didem İlken Cumalı, “Askere Bir Yardım Eli Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 10, 2021, s. 21.

kıymet-i ma'nevîyesi kıymet-i maddîyesinden pek yüksek olmakla her ferd-i Osmanî'nin birer dâne edinmesi ve hiçbir kimsenin bu yüzükten mahrûm-ı tevcîz etmemesi mâ'mûl ve muntezirdir.” cümleleriyle çağrıda bulunmuştur.¹³⁷

3.4. Kültürel Faaliyetler

Cemiyetler, tüm etkinliklerinde asıl amaç olarak cephedeki askerine, yardıma muhtaç göçmenine yardımı belirlese de kültürel etkinliklerinde cephe gerisindeki halkının da moralini yüksek tutmayı hedeflemiştir. Askere yardımı asla geri plana atmamış ve kültürel faaliyetleriyle hem moralleri yükseltmiş hem de merkezine bütçe oluşturmaya devam etmiştir. Bu amaç doğrultusunda çeşitli konserler, tiyatrolar, bale gösterileri ve konferanslar düzenlemeye karar vermiştir.

3.4.1. Tiyatro ve Sinema Gösterimleri

Askerlere yardım amaçlı kurulan cemiyetlerin ek gelir elde etme yöntemlerinden biri de tiyatrolar olmuştur. Başlarda farklı kişi ve kurumların düzenlediği tiyatro etkinliklerinden elde edilen gelirler cemiyetlere bağışlanırken bu durum cemiyetler bünyesinde yapıldığında daha çok kazanç elde edeceği düşüncesine yol açmıştır. Donanma Cemîyeti'nin müdürlerinden Ziya Bey'in de tiyatroya duyduğu ilgi ve yeni gelir elde etme düşünceleri üzerine ilk girişim olarak 1914 senesinde Cemiyet bünyesinde “Heyet-i Temsîliye” kurulmuştur. Aralarında ilk defa gösterime sunulacak olan eserlerin de bulunduğu piyesler, dönemin tanınmış sanatçıları bünyesinde toplanan Heyet tarafından Şehzadebaşı mevkiinde bulunan Millet Tiyatrosu'nda Aralarında halkla buluşturulmuştur.¹³⁸

¹³⁷ “Beyânnâme, Cihâdiye Yüzükleri”, *Tanîn*, 27 Mart 1331/9 Nisan 1915, s. 5; “Cihâdiye Yüzüklerinin Tevzi'âtı”, *İkdâm*, 14 Nisan 1331/27 Nisan 1915, s. 3.

¹³⁸ Refik Ahmet, *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, Birinci Cilt, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934, s. 79; Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 126-127; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 183-184.

Yalnızca bir sene varlığını sürdürebilen Donanma Cemîyeti Tiyatrosu, gösterimlerinde gelir elde etmeye ek olarak aynı zamanda halkın kültürel olarak da gelişmesini amaçlamıştır. İşlenen temalar arasında komedi ve dram türleri de yer almış ve bu sebeple savaşıardan bunalan halkın ilgisi tiyatrolara yoğun olmuştur. Kendisinden önce basılan tiyatro afişlerinde yabancı diller hakimken Donanma Cemîyeti dönemin bir ilkinin gerçekleştirerek kendi afişlerini Türkçe olarak hazırlamış ve yabancı oyuncular dahi bazı piyeslerin Türkçe olarak oynamıştır.¹³⁹

Donanma Cemîyeti'nin tiyatro kurması ve buradan kazanç elde etmesi dönemin önde gelen diğeri bir cemiyeti olan Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin de dikkatini çekmiştir. Halihazırda Cemiyet'in 1914 senesinde hazırlanan yeni nizamnâmesinin 15'inci maddesinde yardım toplama amaçlı konser ve tiyatro gibi faaliyetlerin daha önce İâne Heyeti olarak anılan Malîye Heyetleri tarafından gerçekleştirilebileceği yazılmıştır. Bunun üzerine harekete geçen Cemiyet, daha önce Burhaneddin Bey (TEPSİ) Kumpanyası 1914 senesinde "Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti Heyet-i Temsîlîyesi" ismini almıştır.¹⁴⁰

Cemiyet, sahnelerinde Abdülhak Hamid (TARHAN) ve Fridrich von Schiller'in eserlerine yer vermiş ve yine Donanma Cemîyeti tiyatrolarında olduğu gibi yalnızca kahramanlık konularıyla kendini sınırlamamıştır. Halkın dram temasına gösterdiği yoğun ilgi neticesinde 22 Nisan 1915 tarihinde sahnelenecek eserin gelirinin Çanakkale cephesinde savaşmakta olan askerlere hediye alımında kullanılacağı dönemin basın organlarınca "Üstâd-ı â'zam Abdülhak Hamid Beyefendi'nin Nesteren fâci'ası Çanakkale müdâfi'lerine hediye almak üzere vaz '-ı sahne edilecektir." sözleriyle duyurulmuştur.¹⁴¹

Cemiyetler, yalnızca sahne gösterilerini değil sinema gösterimlerini de ek gelir kazanmada yeni bir yol olarak kullanmıştır. İlk girişimler 1910 senesinde Donanma Cemîyet'inden gelmiş olup Alman Minerva Şirketiyle iş birliği içerisinde ordu manevraları

¹³⁹ Refik Ahmet, *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, s. 80.

¹⁴⁰ Polat, *a.g.e.*, ss. 96-99.

¹⁴¹ "İ'lân", *İkdâm*, Nu: 6515, 9 Nisan 1915, s. 4; Zamacı, *a.g.t.*, s. 87.

ve donanmaya ait olan zırhlıların denize indirilişleri kayıt altına alınarak gösterimi gerçekleştirilmiştir.¹⁴²

Birinci Dünya Harbi'nin başlamasının ve Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasının ardından 14 Kasım 1914'te 93 Harbi'nde dikilmiş olan Ayastefanos Abidesi'nin yıkılışı Türk sinema tarihinin başlamasına sebep olmuştur. Ünlü sinemacı Sigmund WEINBERG'in yanında cihazların kullanımından çekimlerin nasıl yapılması gerektiğine kadar her türlü eğitimi alan Yedek Subay Fuad Bey (UZKINAY), bu yıkımı kayıt altına almış ve bir Türk tarafından ilk film çekilmiştir. Fuad Bey'in çektiği filmin ardından Almanya'ya ziyarette bulunan Enver Paşa, Almanların sinema sektörünü savaşta propaganda aracı olarak başarılı bir şekilde kullanmasını örnek alarak 1915 senesinde Merkez Ordu Sinema Dairesi'ni kurmuştur. Sinema Dairesi'nin başına başlangıçta Sigmund WEINBERG getirilmiş olsa da daha sonra onun yerini ilk Türk sinemacısı olan Fuad Bey almıştır. Fuad Bey, Daire'nin başına geçtikten sonra 1916 senesinde "Çanakkale Muharebeleri" ve "Esir İngiliz Generali" isimli filmlerin yönetmenliğini yapmış ve böylelikle Türk sinema sektörü bir askerî girişimle ortaya çıkmıştır.¹⁴³

Donanma Cemîyeti'nin sinemacılık sektörüne girmesiyle elde ettiği gelirler bir kez daha Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ni harekete geçirmiş ve 18 Haziran 1914'te Müdâfaa-i Millîye Sineması açılmıştır. Yine tiyatro sektöründe olduğu gibi halkın ilgisi ve geçmiş savaşların ardından kasvetli havanın dağılması için başlangıçta özellikle dram ve komedi filmlerinin gösterimi tercih edilmiştir.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasının ardından Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de gösterimini yaptığı filmlere askerî konuları dahil etmiş ve Merkez Ordu Sineması tarafından çekilmiş askerî temalı filmler 22 Nisan 1915 tarihinden itibaren Cemiyet yararına gösterilmeye başlanmıştır. Böylelikle Cemiyet, kendine gelir kaynağı oluşturmasının yanı

¹⁴² Hasan Dinçer, "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti'nin Kültürel Faaliyetleri", *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 30, Eylül 2016, s. 480; Özçelik, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁴³ Prof. Dr. Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması I*, Kitle Yayınları, Ankara 1994, ss. 12-14.

¹⁴⁴ "Müdâfa'a-i Millîye Sineması", *Tanîn*, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914, 5; Cumalı, *a.g.m.*, s. 21; Zamacı, *a.g.t.*, s. 91.

sıra devlet desteğiyle tıpkı Almanya'nın yaptığı film gösterimlerini bir propaganda aracı olarak kullanmıştır.¹⁴⁵

Sinemaların aynı zamanda bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanması, dikkati dönemin kanlı muharebelerinin gerçekleştiği Çanakkale'ye çekmiştir. Bunun üzerine Harbîye Nezâreti, Müdâfaa-i Millîye Cemîyetiyle anlaşarak Çanakkale cephesine bir sinemacı gönderilmesini talep etmiştir. Başlangıçta bu görev için Cemiyet Sigmund WEINBERGle anlaşma sağlamışsa da Maarif Nezâreti bu anlaşmadan rahatsızlık duyarak yerine Dârü'l-muallimîn-i Alîye Fotoğraf Muallimi Necati Bey'i tercih etmiştir. Necati Bey, çekilecek filmlerin tüm masraflarının Cemiyet tarafından karşılanacağı beyan edildikten sonra Ağustos 1915'te Çanakkale cephesine gitmiştir. 12 Eylül 1915 tarihli Tasvîr-i Efkâr Gazetesi'nin haberine göre gerçekleştirilen ilk çekimler tamamlanmış olup gösterimine başlanacaktır. Buradan anlayacağımız üzere Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, gelir elde etmek üzere başladığı sinema çekimlerinde Çanakkale cephesini hem bir propaganda faaliyeti olarak hem de bu yoldan elde ettiği gelirler Çanakkale'de ve diğer cephede savaşan askerlere yardım amaçlı kullanmıştır.¹⁴⁶

Cemiyetlerin sinema sektöründe etkin rol üstlenmesinin yanı sıra müstakil sinemalar da askerlere destek olmayı kendilerince bir vazife addetmişlerdir. 9 Ağustos 1915 tarihli Tasvîr-i Efkâr Gazetesi'nde yayımlanan Osmanîye Sineması'nın reklamına göre, 12 Ağustos 1915 tarihine denk gelen Ramazan Bayramı'nın birinci günü gösterilecek olan filmin hasılatı tamamıyla Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne bağışlanacaktır. Bu ilanın ardından hem kendi reklamını yapmak isteyen hem de bu vesileyle cephedeki askerlerine yardım etmek isteyen sinemalar gazete ilanlarıyla belirli günlerdeki hasılatlarını Hilâl-i Ahmer Cemîyetiyle paylaşacaklarını duyurmuştur.¹⁴⁷

¹⁴⁵ “Müdâfa‘a-i Millîye Cem‘iyeti Menfa‘âtine Sinema”, *İkdâm*, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915, s. 4; Polat, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁴⁶ BOA, MF.MKT., 1210/33; “Müdâfa‘a-i Millîye Cem‘iyeti Menfa‘atine”, *Tasvîr-i Efkâr*, 30 Ağustos 1331/12 Eylül 1915, s. 2; İzzettin Çalışlar, İsmet Görgülü, *Organal İzzetin Çalışlar'ın Not Defterinden On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 147; Hüseyin Kalemli, “Çanakkale’de Bir Harp Fotoğrafçısı: Darülmüallimin-i Aliye Fotoğraf Muallimi Necati Bey”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 14, 2022, ss. 28-29.

¹⁴⁷ “Erenköy’ünde Osmanîye Sinemasında...”, *Tasvîr-i Efkâr*, 9 Ağustos 1915, s. 2; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 202.

3.4.2. Yayın Faaliyetleri

Cemiyetler, çeşitli gelir oluşturma yolları kullanarak buradan elde ettikleri gelirlerle savaş zamanları cephedeki askerine ve ordusuna ihtiyaçları doğrultusunda yardımlarda bulunmuş ve ayrıca onların yalnız olmadığını hissettirmek adına hediyeler yollamıştır. Fakat yalnızca kuruluş amaçlarıyla ya da savaşın kasvetli havasıyla sınırlı kalmak istememiş ve cephe gerisindeki halka da savaş zamanlarında çeşitli kültürel faaliyetlerle destek olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda yürütülen çalışmalardan biri de yayıncılık faaliyetleri olup gerek kendi hazırladıkları toplantı tutanakları, takvimler ve mecmualar gerek ise dönemin edebiyatçı ve şairlerinin kendilerine bağışladıkları eserlerle halka her alandan bilgiler sunmuştur.

Dönemin önde gelen cemiyetlerinden olan Donanma Cemiyeti'nin yayın faaliyetleri arasındaki ilk ve en uzun soluklu örnek Donanma Mecmuası olmuştur. Cemiyet nizamnâmesinde 23'üncü maddesinde "*Cem'îyetin nâsir-i efkâr ve mu'âmelâtı olarak şehri bir mecmû'a intişâr edecektir.*" sözleriyle aylık bir mecmua çıkartılmasına hükmedilmiş olup bu mecmuanın Cemiyet'e gelir getirmesi adına satışının da yapılması nizamnâmesinin yeniden düzenlemesiyle açıkça belirtilmiştir. İlk sayısı Mart 1910 tarihinde çıkartılmış olan Donanma Mecmuası, Cemiyet'in kapatılış tarihi olan 1 Mart 1919'a kadar çıkartılmaya devam etmiş ve tüm sayılarına ek olarak bir de "Çanakkale Fevkalade" nüshası çıkartmıştır. Mecmuada yalnızca askerî konular değil tarih, edebiyat, eğitim ve ziraat gibi birçok alandan yazılar yer almıştır. Propaganda aracı olarak da kullanılan bu mecmuaya abonelik hususunda dönemin basın organlarında duyurular yapılmış ve abonelik sayesinde donanmaya katkıda bulunulmuş olacağından bahsedilmiştir.¹⁴⁸

Cemiyet'in diğer bir yayın faaliyeti de kanunların yazıldığı dergiler olan düsturların ve kendine bağışlanan kitapların basım işlerini üstlenmesidir. Bu eserleri satarak kendine ek

¹⁴⁸ *Donanma-yı Osmanî Nizâm-nâme Esâsîsi ve Usûl-i Cibâyet Ta'limnâmesi*, s. 10; Özçelik, *a.g.e.*, s. 179; Mehmet Ali Kahraman, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, ss. 219-221.

gelir elde ettiği gibi ayrıca elinde fazla olan kitapları hastanelere, cephedeki askerlere ve kütüphanelere bağışlayarak savaş zamanında halka kültürel anlamda desteklerini esirgememiştir.¹⁴⁹

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti ise Kadınlar Heyet-i Merkezîyesi tarafından hazırlanan ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde bulunduğu dönemlerde kendine hem yeni bir gelir kaynağı olarak hem de kadınların sosyal ve kültürel açıdan gelişmesini sağlamak amacıyla "Hanımlar Takvimi"ni çıkartmaya başlamıştır. İlk sayısı 1915 senesinde olup senede bir kez yayınlanması planlanan bu takvim, içerisinde Cemiyet'in etkinlikleri ve elde ettikleri gelirlerin yanı sıra felsefe, sanat, kadın hakları, sağlık gibi konularda da kadınları bilinçlendirmeyi amaçlayan makaleler ve şiirler barındırmaktadır. Okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu dönemde Hanımlar Merkezi, esasen buradan bir gelir elde etmektense kadınların sosyal yaşama kazandırılmasını ve özgüvenlerinin yükseltilmesini hedeflemiştir.¹⁵⁰

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de tıpkı Donanma ve Hilâl-i Ahmer Cemîyetleri gibi kuruluş amacı doğrultusunda faaliyetlerini halihazırda çıkmakta olan günlük gazeteler aracılığıyla halka duyursa da ayrıca yayıncılık işlerine yönelmiş ve böylelikle kendine yeni bir gelir kaynağı oluştururken halka kültürel yoldan ulaşmayı başarmıştır. Cemiyet'in kendi adına çıkarttığı mecmuasının yanı sıra yayıncılık faaliyetlerinde belirli bir temada sabit kalmadığı, aksine halka hitap ederek onların genel kültür seviyesini yükselteceğini düşünülen din, edebiyat, tarih, sağlık ve ziraat gibi temaları kullandığı dikkat çekmektedir.¹⁵¹

Yayıncılık faaliyetlerine başlayan Cemiyet, kendi toplantı tutanakları ve nizamnâmelerini de yayınlarak hakkında yakından bilgi edinilmesini sağlamıştır. Ardından yayıncılık faaliyetlerinin halk üzerindeki tesiri ve propaganda aracı olarak etkisinin fark edilmesi üzerine Birinci Dünya Harbi ve özellikle Çanakkale cephesiyle ilgili

¹⁴⁹ Dinçer, *a.g.m.*, ss. 483-484; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 182.

¹⁵⁰ "Hilâl-i Ahmer Yeni Takvimleri", *Tasvîr-i Efkâr*, 7 Mayıs 1917, s. 2; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 163-165; *OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi*, Sayı 1-5 (1915-1919).

¹⁵¹ Kahraman, *a.g.e.*, ss. 333-334; Polat, *a.g.e.*, ss.146-170.

yayınlar neşredilmeye başlanmıştır. Bu yayınlar cepheye gelen Donanma Cemîyeti, Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti üyelerinden oluşan heyetler, fotoğrafçılar, harp muhabirleri ve Edebî Heyet'in görüşleriyle kaleme alınan yazılardan ortaya çıkmıştır. Bu eserlerden en dikkat çekenleri ise okuma-yazma oranı göz önüne alındığında halkın her kesimine hitap etmesi amacıyla neşredilen Harb-i Umûmî Panoraması ve Harb-i Umûmî Çanakkale Hatırası olmuştur. Neşredilen iki eserde de kısa açıklamalarla savaş alanlarından ve gazilerden fotoğraflara yer verilmiş olup Harb-i Umûmî Panoraması her biri 32'şer sayfadan 9, Harb-i Umûmî Çanakkale Hatırası 15 adet albümden meydana gelmektedir.¹⁵²

3.4.3. Balolar

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin Osmanlı Devleti'nde yeniliğe imza atan gelir faaliyetlerinden biri ise balolar olmuştur. Balkan Harbi'nde Fransa Büyükelçisi ve eşinin askere yardım amaçlı düzenlediği balo faaliyeti örnek alınarak ilk kez 12 Şubat 1914 tarihinde Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi'nin gayrimüslim üyeleri tarafından Pera Palas'ta bir balo düzenlemiştir. Dr. Besim Ömer Paşa, baloya katılımın çoğalmasında adına gelirinin Cemiyet'e bağışlanacağını ve bu gelirle hastabakıcı kurslarının açılacağını duyurarak katılımın artmasını hedeflemiştir. Düzenlenen baloda eğlencenin yanı sıra yeniçeri kıyafetli iki kişi tarafından katılımcılara ufak tefek ürünler hediye edilmiştir. Balo vesilesiyle yerli-yabancı birçok kişi Cemiyet'e bağışta bulunmuş ve gecenin sonunda Cemiyet kasasına 2.656 lira katkı sağlanmıştır. Elde edilen gelir miktarı ve katılımın yoğunluğu sebebiyle ilerleyen senelerde çeşitli kentlerde de olmak üzere balo faaliyetlerine devam edilmiştir.¹⁵³

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin düzenlediği kültürel faaliyetlerde en büyük destekçisi dost ülkelerin Salîb-i Ahmerlerinin ve bireysel gönüllülerinin kuruma sağladıkları destek olmuştur. Özellikle Çanakkale cephesinde savaşa dahil olan 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders, Almanya'dan yardım taleplerinde bulunmuş ve yardımlarla yeni hastanelerin açılması sağlanmıştı. Bir diğer destek de Avusturya-Macaristan'dan gelmiş olup 1915

¹⁵² "Müdâfa'a-i Millîye'nin Harb-i 'Umûmî Panoraması", *Servet-i Fünûn*, 5 Mart 1331/18 Mart 1915, s. 300; Polat, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁵³ "Hilâl-i Ahmer Balosu", *Tasvîr-i Efkâr*, 2 Şubat 1329/15 Şubat 1914, s. 4; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 156-157; Hacifettahoğlu, *a.g.e.*, s. 172.

senesinde İstanbul'da düzenlenen konserler ve bale gösterileriyle gerçekleşmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, dostlarının yardımıyla Osmanlı ordusuna askerler için kullanılacak erzak, sağlık ve giyim malzemeleri gibi yardımlarını aksatmadan sağlayabilmiştir.¹⁵⁴

3.4.4. Çanakkale 1915 Panoraması

Birinci Dünya Harbi'nin Çanakkale cephesinde yaşanan deniz savaşlarının 18 Mart 1915 tarihinde Osmanlı Devleti'nin başarısıyla sonuçlanması halka savaşın kazanılacağına dair yeni bir umut vermiştir. Bunun üzerine Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, hem gelir elde etme hem de halkın tarihi olayları ve bilhassa Çanakkale Zaferi'ni yakından görebilmesi amacıyla bir panorama müzesi yapılmasına karar vermiştir. Yapılacak olan panoramadan elde edilecek hasılatın şehit çocuklarının eğitiminde kullanılması planlanmış ve bu fikir üzerine Harbîye Nâzırı Enver Paşa ve Dâhiliye Nâzırı Talat Beyle görüşmelere başlamıştır. Ardından hazırlanan proje dosyası 31 Temmuz 1915 günü Dâhiliye Nezâreti'ne teslim edilmiş olup bu dosyada yer alan krokiye göre yapılacak olan binanın çapı 30, yüksekliği ise 12,25 metreden meydana gelecek ve silindirik şeklindeki duvarlar üzerine konik bir çatıdan oluşacaktır.¹⁵⁵

Yapılacak olan panoramada, bina içerisinde devletin kendi sanat erbaplarının hünerleri sayesinde hazırlayacağı Çanakkale Muharebelerinin ve kurulduğu günden 1915 senesine dek Osmanlı Devleti'nde yaşanmış olan tarihi olayların tasvirleri yer alacaktır. Bu sayede her yaş grubu ve eğitim seviyesindeki kişilere millî bilinç görsel yolla anlatılabilecektir. Binanın inşası için Gülhane Parkı düşünülmüş olsa da Dâhiliye Nezâreti'nce bu kabul görmemiştir. Buna neden olaraksa Gülhane Parkı'nda binanın kaplayacağı 778 metrekarelik boş bir arazi bulunmaması gösterilmiştir. Eğer bina burada yapılırsa bölgedeki ağaçların kesilmesi gerekecektir. Devletin park içerisinde ağaçlara

¹⁵⁴ Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 210-212.

¹⁵⁵ BOA, DH.UMVM., 96/52; Cumalı, *a.g.m.*, ss. 22-23.

verdiği önem ve bu ağaçlar kesilirse parkın özelliğinin yitirileceği endişesiyle binanın yerinin değiştirilmesine karar verilmiştir.¹⁵⁶

3.4.5. Spor Faaliyetleri

Balkan Harbinde alınan yenilgiden sonra bilhassa askerlik çağındaki gençlerin gerçekleştirebilecek yeni bir savaşa karşı hazırlıklı olması adına çeşitli etkinlikler ve dersler düzenlenmesine karar verilmiştir. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti 1914 tarihli nizamnâmesinin 26'ncı maddesinde cemiyet bünyesinde teşkil edilen Mümâserât-ı Bedenîye ve Askerîye Heyetlerinin tam olarak bu faaliyet için kurulduğu anlatılmaktadır. Aynı tarihli nizamnâmenin 27'nci maddesinde ise bahsedilen heyetin bu amaç doğrultusunda düzenleyeceği faaliyetler “(...) *Evlâd-ı vatanî cimmastik, koşu, yüzücülük, kürek çekmek, top oynamak, sıçramak, fennî güreşmek, endâht poligonları te'sîs ile nişâncılık, binicilik, at yarışları, uzun piyâde yürüyüşleri, kılıç, kasatura, mızrak isti'mâli, tüfek ve avcı ta'lîmleri, köprücülük, şimendifercilik, tayyârecilik, toprak kazmak, münferid ve 'umûmî siperler yapmak gibi muhtelif sporlar ile bi'l-cümle fâ'ideli mümâserât-ı bedenîye ve askerîyeye alıştırmak ve müfîd seyâhatler tertîb eylemektir.*” sözleriyle açıklamıştır.¹⁵⁷

Cemiyet, spor faaliyetlerinde de gerçekleştirdiği diğer tüm faaliyetlerde olduğu gibi yalnızca halkın kültürel, sosyal veya fiziksel gelişimini amaçlamayıp aynı zamanda bu yollarla kendine gelir oluşturmaya çalışmıştır. Düzenlenen müsabakalara katılım bedelleri ya da müsabakaları izleyecekler için kesilen biletler, cemiyete yeni bir gelir kapısı oluşturmuş ve bu yolla elde edilen gelirler yine cemiyetin kuruluş amacı doğrultusunda harcanmıştır. Cemiyet nizamnâmesinde bahsedilen tüm sporlar hem birer müsabaka hem de gösteri unsuru olarak kullanılmış, katılımcıların fizikî gelişiminin yanı sıra izleyenlere de savaş ortamının kasvetli havasını dağıtan etkinlikler olarak fayda sağlamıştır. Bu bağlamda düzenlenen müsabakalardan başlarda ilgiyi en çok üzerine çeken ise at yarışları olmuştur. 1913 senesinde başlayan ve daha sonra gelenekselleşen Veli Efendi Çayırı'ndaki at

¹⁵⁶ BOA, DH.UMVM., 96/52; Cumalı, *a.g.m.*, ss. 22-23; Doç.Dr. Fatma Ürekli, “Osmanlı'nın Çanakkale 1915 Panorama Müzesi Projesi”, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, ss. 23-28.

¹⁵⁷ Müdâfa 'a-i Millîye Cem 'iyeti Nizâmname-i Esâsîsi, s. 13.

yarışlarının ilkinin Islâh-ı Nesl-i Feres Cemîyeti düzenlemiş ve gelirlerini Müdâfaa-i Millîye Cemîyet'in tayyare iânesi¹⁵⁸ ile yapılacak olan yetimhanesine bağışlamıştır. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla spor etkinlikleri azalsa da faaliyetlerine devam etmiş ve aynı sene Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, tayyare alımı için yine bir at yarışı düzenlemiştir.¹⁵⁹

Spor faaliyetleriyle alakadar olan yalnızca Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti olmakla kalmamış, dönemin önde gelen cemiyetleri olan Donanma ve Hilâl-i Ahmer Cemîyetleri de bu tarz faaliyetlerle yakından ilgilenmiştir. Donanma Cemîyeti başlangıçta gelir temin etmek için girdiği spor faaliyetlerine daha etik anlayış kazandırmış ve özellikle su sporlarına yönelerek müsabakalar düzenlemiştir. Birçok spor kulübüne maddi destek sağlayarak onların yanında olduğunu hissettirmiş ve ayrıca denizciliğe destek sağlamak adına Denizcilik Yurdu'nu kurmuştur. Aynı şekilde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin de spor faaliyetlerinde bulunduğu elimizde çok fazla bilgi olmamasına rağmen 1915 senesinde İstanbul Ligi'nde Hilâl-i Ahmer Turnuvası adında Kadıköy İttihâd Kulübü'nde bir futbol turnuvası düzenlemesinden anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

Bu bölümde, cemiyetlerin tam anlamıyla kurumsallaşmasıyla beraber yapacakları yardımlar için gelir elde etme faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 1908 yılından itibaren ciddi kampanyalar başlatan cemiyetler, merkezi otorite destekli olmadığı için gelirleri tamamen kendi yaptıkları kampanyalar ve yardımsever kişiler ile kurumlar tarafından finanse edilmiştir. Dönemin önde gelen şahsiyetlerinin bu kampanyalara şahsi bağışlarda bulunmaları, Osmanlı halkının da bu kampanyalar bakış açısını değiştirmiş ve katılımlarını arttırmıştır. Bu anlamda cemiyetler, özellikle Balkan Harbi sonrası büyük kampanyalar ve ürün satışlarıyla ciddi gelirler elde etmişlerdir. Dönem özelinde her fırsatı değerlendiren cemiyetler, nakdî yardımların yanında aynı yardımların askere aktarılması için de aracı olmuşlardır. Bu bölümden çıkarılacak en önemli veri, cemiyetlerin kampanyalarından gelir bekledikleri ana hedefin statü ve kimlik fark etmeksizin neredeyse

¹⁵⁸ Tayyare ianesi menfaati için yapılan at yarışları yalnızca İstanbul'la sınırlı kalmamış çeşitli taşra ve vilayetlerde de düzenlenerek yardımların artması sağlanmıştır. Bkz. BOA, DH.KMS., 23/32.

¹⁵⁹ BOA, MF.MKT., 1197/67; Polat, *a.g.e.*, ss. 69, 82.

¹⁶⁰ "Donanma-yı Osmanî Menfa'atine", *Tasvîr-i Efkâr*, 26 Teşrîn-i Sâni 1330/9 Aralık 1914, s. 3; "İdmân Müsabakaları", *Tasvîr-i Efkâr*, 5 Haziran 1331/18 Haziran 1915, s. 2; "Büyük Futbol Müsabakası", *Sabâh*, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915, s. 3; Özçelik, *a.g.e.*, ss. 186-187; Mehmet Yüce, "Osmanlı Melekleri Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri, Türkiye Futbol Tarihi, Birinci Cilt", İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 275.

tamamen halk olmasidir. Özellikle Birinci Dünya Harbi'ne giden süreçte halkın belleğine vatan müdafaasına dahil olmaları fikrinin aşılması görülmüştür. Bu konuda facia olarak değerlendirilen Balkan Harbi'nin acı hatırası ve dönemin basını da etkili bir şekilde kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEPHEYE YAPILAN SİVİL YARDIMLAR

19'uncu yüzyılın ikinci yarısıyla 20'nci yüzyılın ilk çeyreği, Avrupa devletleri için sömürge yarışının doruk noktası olmuştur. Özellikle Almanya ve İtalya'nın sömürgecilik yarışına geç girmeleri, Avrupa'nın süper güçleri olan İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerini ve sömürgelerine giden yolları tehdit etmiştir. Almanya, coğrafi konumu gereği özellikle Afrika ve Ortadoğu'daki pazarlara erişemezken İtalya, hedefini Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki toprakları olarak belirlemiştir. Almanya'nın coğrafi olarak pazar bölgelerine ulaşamaması, Fransa sınırındaki zengin kömür ve demir yatakları bulunan Alsace-Lorraine bölgesine göz dikmesine sebep olmuştur. Avrupa'nın büyük devletleri arasında artan tansiyon, bloklaşma sürecini başlatmış ve Avrupa devletleri, çıkarları doğrultusunda gizli antlaşmalar yaparak blokların temellerini oluşturmuşlardır. Bu bloklaşma sürecinde Osmanlı Devleti, yaklaşan savaşa tarafsız bir şekilde girmeyi göze alamayarak bloklar arasında kendisine yer arayışına girmiştir.¹⁶¹

Blok arayışı sürecinde Osmanlı Devleti ilk olarak İngiltere ve Fransa'ya teklif götürmüştü de İtilaf bloğunu oluşturan bu devletler Osmanlı Devleti'nin kendilerine bir yük olacağını düşünmüş ve özellikle İngilizler, en önemli sömürgelerinden biri olan Mısır'a giden yolun Osmanlı Devleti tarafından tehdit edildiğini düşünerek Osmanlı toprakları üzerinde planlar yapmıştır. Bu sebeple İngilizler, çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni İtilaf bloğuna almaya sıcak bakmamıştır. İtilaf devletlerinin kurucu devletlerinde veto alan Osmanlı Devleti; Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'dan da veto aldıktan sonra İttifak bloğunun kurucu devleti Almanya İmparatorluğu ile ittifak kurmak istemiş ancak Almanya da Osmanlı Devleti'nin kendisine yük olacağını düşünerek bu teklifi reddetmiştir. Ancak özellikle Avusturya-Macarsitan ve Almanya İmparatorluklarının İstanbul büyükelçileri Wangenheim ve Pallaviçini'nin şahsi teşebbüsleriyle Osmanlı Devleti, İttifak bloğuna yakınlaşmıştır.¹⁶² Nitekim İstanbul'da İttihâd ve Terakkî üyeleri ve üst düzey yöneticilerle bir dizi görüşme gerçekleştiren Wangenheim, Almanya'nın doğu cephesinde çarpıştığı

¹⁶¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997, ss. 285, 298-299.

¹⁶² Akbay, *a.g.e.*, ss. 51-52.

Rusya'ya karşı Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden birer cephe açılmasının kendileri için olumlu bir hamle olacağına Alman hükümetini ikna etmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde 2 Ağustos 1914'te Almanya ve Osmanlı Devleti arasında gizli ittifak antlaşması imzalanmıştır.¹⁶³

Osmanlı Devleti, Almanya'nın ittifakında kendisine yer bulmuş olsa da devam eden savaşa hemen girişmesi olanaksızdır. Yakın geçmişte yaşadığı Balkan bozgunu sebebiyle ekonomik ve askerî olarak toparlanmaya çalışan Osmanlı Devleti, kendisini tarafsız ilan ederek yaklaşan savaş için başlattığı genel seferberlik süresini olabildiğince uzatmaya çalışmıştır. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin diğer müttefiki olan Avusturya-Macaristan'ın 28 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan'a savaş açmasını Almanya'nın 3 Ağustos 1915'te Fransa'ya savaş ilan etmesi takip etmiştir. 4 Ağustos'ta da İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi Almanya'nın bir anda kendisini iki cephe arasında bulmasına sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren tarafsızlığını koruyarak seferberliğini tamamlamaya çalışan Osmanlı Devleti, savaşa dahil olması için sürekli Almanya'nın baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'ni her fırsatta savaşın içine çekmeye çalışan Almanya için Goeben ve Breslau olayı kırılma noktası olmuş ve aradıkları fırsatı bulmuşlardır.¹⁶⁴

İki Alman savaş gemisi Goeben ve Breslau'nun, Akdeniz'deki Fransız mevzilerini bombardıman ederek Çanakkale Boğazı'na sığınması ve yapılan gizli antlaşma gereği Osmanlı Devleti'nin bu gemilerin Boğaz'dan içeri girmesine müsaade etmesi, kendisini tarafsız ilan eden Osmanlı Devleti'ni İtilaf Devletleri'ne bir açıklama yapmaya zorlamıştır. İstanbul'da yapılan görüşmeler sonucunda bu gemilerin satın alındığının ilan edilmesine karar verilmiş ve bu gemilerin satın alınarak adlarının Yavuz ve Midilli olarak değiştirildiği İtilaf Devletleri'ne tebliğ edilmiştir.¹⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin izlediği bu politika İngilizleri tam olarak ikna edememiş ise de İngilizler için bariz bir savaş sebebi durumu da oluşmamıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti, bir yandan seferberliğine devam ederken bir yandan Alman büyükelçi Wangenheim'ı zaman

¹⁶³ Akbay, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁶⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb., 1/7.

¹⁶⁵ BOA, HR.SYS., 2095/3.

kazanmak adına oyalamaya çalışmıştır. Nihayetinde özellikle ordudaki seferberliğin tamamlanmasıyla Osmanlı Devleti, hali hazırda bir hayli geciktirdiği aksiyonu alarak bizzat Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın 22 Ekim 1914 tarihli emriyle donanmasını Amiral Souchon komutası altında Rus limanlarını bombalanması için Karadeniz'e göndermiştir.¹⁶⁶ Karadeniz'e açılan Osmanlı donanması, 29 Ekim 1915 tarihinde harp tarihi literatürüne Karadeniz Olayı olarak geçecek hareketla Rusya'nın Sevastopol, Odessa Novorossiysk ve Feodosiya limanlarını bombardıman etmiş ve Rusların Karadeniz donanmasının büyük bir çoğunluğunu imha etmiştir. Bunun üzerine hali hazırda Çanakkale Boğazı önünde bekleyen 16 parçadan oluşan İngiliz ve Fransız filosu, 3 Kasım 1914 tarihinde Kumkale ve Seddülbahir tahkimatını bombardıman etmiştir.¹⁶⁷

3 Kasım 1914 tarihinde Boğaz giriş tahkimatının bombardıman edilmesinin ardından İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihinde Fransa ise 6 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti de 11 Kasım 1915'te İtilaf Devletlerine savaş ilan ettiğini tebliğ ederek resmen savaşa girmiştir. Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra 19 Şubat 1915 tarihindeki Birleşik Filo'nun Çanakkale Boğazı tahkimatını bombardıman etmesi ile de Çanakkale cephesi resmen açılmıştır.¹⁶⁸

31 Temmuz 1914'te ordu seferberliğine başlayan Osmanlı Devleti, hızlı bir şekilde ordusunu takviye etmiş ve eksik kadrolarını tamamlamıştır. 2 Ağustos 1915 tarihinde ilan edilen genel seferberlik ise tüm Osmanlı halkı ve sivil toplum kuruluşlarının seferberliğini kapsamaktadır. Bu minvalde başkente en yakın cephe olma özelliğini barındıran Çanakkale cephesinin takviyesi, Osmanlı Devleti'nin akıbeti açısından oldukça önemlidir. Cephedeki ihtiyaçların giderilmesi adına dönemin önde gelen cemiyetleri, Hilâl-i Ahmer, Müdâfaa-i Millîye ve Donanma Cemîyetleri sosyal ve askerî alanda yardımı amaçlayarak diğer cemiyetlerle iş birliği içinde Birinci Dünya Harbi süresince orduya ve askerlere yardımlarını esirgememiştir. Her cemiyet, bazen ortaklaşa bazen de bireysel şekilde kendilerine gelir kaynakları oluşturmuştur. Bu cemiyetler yardım kampanyaları, sergiler, çeşitli malzeme satışları ve düzenli aidatlarıyla elde ettikleri gelirleri gerek nakdî gerek ise ihtiyaç duyulan

¹⁶⁶ Akbay, *a.g.e.*, ss. 226-227.

¹⁶⁷ Akbay, *a.g.e.*, s. 245.

¹⁶⁸ Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 197.

malzeme şeklinde cephelere göndererek devlete ve halkına desteklerini göstermişlerdir. Bu cemiyetler ve bazı nüfuz sahibi kimseler bir yandan cephedeki askerin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlarken bir yandan da yaptıkları yardım faaliyetleriyle cephe gerisindeki halk üzerinde birleştirici unsur olarak faaliyet göstermişler ve hem cephedeki askerin hem de cephe gerisindeki halkın moralini yükseltmişlerdir. Cephe gerisinde bulunan çocuklar, kadınlar, yaşlılar, hizmet sektöründe çalışanlar ile idarî ve askerî görevliler, cepheye bir şekilde katkıda bulunmak ve kendilerini vatan savunmasının bir parçası olarak hissetmek adına Hilâl-i Ahmer, Müdâfaa-i Millîye ve Donanma-yı Muâvenet-i Millîye Cemîyetleri çatısı altında cepheye yardım gitmesine katkı sağlamışlardır.¹⁶⁹

4.1. Sağlık Hizmetleri

4.1.1. Hastane Hizmetleri

Çanakkale cephesinin lojistik ve tıbbi sahası olarak tüm Marmara Bölgesi belirlendikten sonra cephedeki sağlık hizmetlerinin sistematik bir şekilde ilerleyebilmesi adına çevre illerde ve özellikle İstanbul'da çeşitli hastaneler tesis edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, hastane yapımında baş rol üstlenerek kara muharebelerin henüz başladığı günlerde cephedeki sağlık hizmetleri çerçevesinde faaliyetlerine başlamıştır. Bu bağlamda Çanakkale'de gerçekleşecek olan muharebelerin ve yaralanacak askerlerin durumu öngörülerek İstanbul'da yeni hastanelerin yapılması gerekliliğine karar verilmiştir. Nitekim bu emrin tebliğ edildiği günün akşamı, Çanakkale'den İstanbul'a sevk olunan yaralı askerler, Galatasaray ve İstanbul Mekteb-i Sultânîleri'ne yerleştirilerek tedavilerine vakit kaybetmeden başlanmıştır. Daha önce İstanbul'da kurulmuş olan 500 yataklı Galata ve 1.500 yataklı Beyoğlu hastanelerine ek olarak 500'er yataklı Dâru'ş-şefeka ve Cağaloğlu, 1.700 yataklı Kadırga Vilâdethânesi İnas Sultanîsi Tıp Fakültesiyle beraber cemiyete verilen Taksim'deki Zapyon Mektebi, Hilâl-i Ahmer Hastanesi olarak tesis edilmiştir. Seferberliğin ilanından sonra ise olası bir çıkarmaya karşı Anadolu'nun merkez noktasında bulunan Eskişehir'e gönderilen sağlık malzemeleri, Çanakkale'deki çarpışmaların şiddetlenmesi ve yaralı sayılarının günden güne artması üzerine tekrar İstanbul'a nakledilerek burada tesis edilen yeni hastanelerde kullanılmaya başlanmıştır. Bununla beraber İstanbul'da kurulan

¹⁶⁹ ATASE Arşivi, BDH, Klasör No: 9746, Dosya No: H-1-65, Fihrist No: 1; BOA, HR.SYS., 2097/1.

toplam 5.500 yatak kapasiteli hastanelerin yetersiz olacağı düşünülüp Çanakkale cephesinin tıbbi sahasında ek hastanelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda ulaşımının kolay olması ve hemen hemen her gün bu güzergahtan deniz ve kara nakliyatının yapılabilmesi sebebiyle Gelibolu-Şarköy-Tekirdağ hattına yeni hastanelerin açılması kararlaştırılmıştır¹⁷⁰

İstanbul hastanelerindeki yaralıların sayısının hastane kapasitelerini aşması ve sağlık hizmetlerinin müşkül duruma gelmesi, yeni hastanelerin teşkilini gerektirmiş ve bu yeni hastanelerin teşkili için İstanbul'da uygun görülen binalarla özellikle okullar, İstanbul'a sevk edilen gaziler için tadil edilerek hastanelere dönüştürülmüştür. Öğrenciler ise okullarını sadece gazilere tahsis etmekle kalmayıp günün muhtelif saatlerinde okullarına giderek oradaki yaralılara yardım etmişlerdir.¹⁷¹ Bu dönemde Gülhane Serîriyat Hastanesi ve tıp fakültesi öğrencileri de cephede sağlık faaliyetlerinde görev almışlardır. Eğitimlerinin kısıtlanmasıyla bu kurumlar, Hilâl-i Ahmer Cemîyeti tarafından ağır mecruhîn hastanelerine dönüştürülerek cepheden gelen ağır yaralıların tedavisi için hizmet vermiştir.¹⁷² Çanakkale kara muharebeleri öncesinde hastaneye çevrilen Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ile Dâru's-şefeka Lisesi'ne ek olarak, kara muharebelerinin şiddetlenerek uzaması sebebiyle Kadırga Doğumevi, Tıp Fakültesi, İstanbul İnas Sultanîyesi, St. Benoit Fransız Lisesi ve Zapyon Rum Lisesi eklenmiş ve bu okulların hastanelere çevrilmesiyle İstanbul'daki hastane sayısı artırılmıştır.¹⁷³

Dikkat çektiği üzere Çanakkale Muharebeleri öncesinde cephenin sağlık hizmetlerinin merkezi İstanbul olarak tasarlanmışsa da cepheye yakın hastanelerin tesisi lüzumu da dikkatten kaçmayarak Çanakkale'ye yakın bölgelere hastaneler tesis edilmesine karar verilmiştir. Muharebeler öncesinde Çanakkale'de sağlık hizmetleri daha çok küçük sağlık tesisleriyle sağlanmıştır. 1914 yılının Ağustos ayı başlarından itibaren Boğaz girişinde

¹⁷⁰ K.A., 498/294; İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer, *Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Cilt I, Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul 2020), s. 150; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 15; Nil Sarı, Zuhâl Özyaydın, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1990, s. 161.

¹⁷¹ "Harb Aylarında İstanbul", *Tanîn*, 8 Haziran 1331/21 Haziran 1915, s. 3.

¹⁷² K.A., 23/335; K.A., 498/176; Kemal Özbay, *Türk Askerî Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, C. III, K. I, Yörük Basımevi, İstanbul 1981, s. 233.

¹⁷³ Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, *Yeni Belgeler Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılaya*, Cilt I, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2020, s. 320.

konuşlanan İngiliz ve Fransız donanmalarının tehdidi, Çanakkale, Kilitbahir, Eceabat ve Kumkale’de tesis edilmiş olan revirlerle sağlık hizmetlerinin yetersiz olacağıının anlaşılmasına yol açarak bölgedeki sağlık hizmet tesisleri takviye edilmiştir. Bu bağlamda, mevcut revirlerin yatak kapasiteleri artırılmış ve bunlara ek olarak 22 Aralık 1914’te Kirte ve Anafarta’da birer revir daha teşkil edilmiştir. Yine aynı tarihte Eceabat’taki mevki hastanesinde Eceabat ve Kurucadere’deki birliklere hizmet verecek bir koğuş teşkil edilmiştir.¹⁷⁴

1915 senesinin Mart ayına kadar bu küçük sağlık tesislerine ilaveten toplam 850 yatak kapasiteli olarak Çanakkale merkezinde Çanakkale Merkez Hastanesi, Umurbey Hastanesi, Ezine Hastanesi, Kilitbahir Hastanesi ve Erenköy Hastanesi tesis edilmiştir. Yine aynı dönemde Gelibolu’da 400 yatak kapasiteli bir hastane ve 19’uncu Tümen ile 9’uncu Tümen’in toplam üç seyyar hastanesi tesis edilerek sağlık tesisleri artırılmıştır. Kurulan bu hastanelerin kapasitelerinin ve teçhizatının yeterli olmayacağı düşünülerek yüklerinin hafifletilmesi adına nakliye güzergahlarına da çeşitli hastaneler yapılması kararlaştırılmıştır. 5’inci Ordu’nun teşkilinden sonra hastane tesislerine hız verilirken bu görevin başındaki kişi, 5’inci Ordu Başhekimî Yarbay Mustafa Talat Bey olmuştur. Buna göre, 500 yatak kapasiteli üç menzil hastanesi ile Biga’da 150’şer yatak kapasiteli iki hastane tesis edilmiştir. Ayrıca Lapseki’de 150’şer yatak kapasiteli üç hastane ve yine Gelibolu’da bir hastane daha tesis edilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁵ Kara muharebeleri öncesinde cephe gerisindeki ilk istasyon olan Gelibolu’da kurulmasına karar verilen hastanede, İstanbul ve çevresindeki büyük hastanelere sevkleri gerçekleştirilemeyecek ağır yaralı askerlere müdahale edilmesi planlanmış ve bu hastane için Gelibolu’da Fransız Kız Mektebi binası boşaltılarak hastane olarak hizmet vermesi adına gerekli malzemelerle donatılmıştır. 19 Nisan 1915 tarihinde hizmete giren hastane, Doktor Tâlha Yusuf Bey idaresine verilmiş ve yaralı kabulüne başlamıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi* V. Kitap, Cilt I. Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, s. 243.

¹⁷⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *a.g.e.*, Cilt I, 243-244; Gürsel Göncü, Şahin Aldoğan, *Siperin Ardı Vatan*, MB Yayınları, İstanbul 2006, s. 139.

¹⁷⁶ K.A., 523/2; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 20; Topçu ve İzgöer, *a.g.e.*, Cilt I, s. 120; Cahide Sınmaz SÖNMEZ, “Çanakkale Cephesi’nde Sağlık Kuruluşları ve Kızılay Arşiv Belgelerine Göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı: 20, Bahar 2016, ss. 177-178.

Çanakkale muharebeleri esnasında bölgenin yoğun olarak bombardıman altında tutulması sebebiyle Gelibolu hastanesi Şarköy'e taşınmıştır. Şarköy'e taşınan hastanenin yatak kapasitesi, ihtiyacın karşılanabilmesi için 200'den 300'e çıkarılmışsa da hastane böyle küçük bir kasabada günlük iaşesini temin hususunda sıkıntı yaşamıştır. Bu sıkıntının giderilmesi için Tekirdağ vilayetine nakledilen hastane, Çanakkale muharebeleri boyunca burada faaliyetine devam etmiştir.¹⁷⁷

Çanakkale cephesinde deniz muharebelerinin başlamasının akabinde hastane ve sargı yerlerinin ihtiyaçları da gözetilerek özellikle Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin başlattığı kampanyalar ve toplanan bağışlarla bu hastanelerdeki eksiklikler giderilerek askerlerin zor durumda kalmaması adına çalışmalar yapılmıştır. Çanakkale Hilâl-i Ahmer Merkezi doktorlarından Dr. İsmail Bey, 31 Mart 1915 tarihli raporunda Genel Merkez'den üç adet 100'lük cam şırınga, iki adet kauçuk eldiven, ameliyathane muşambası, 10 termometre, 100 nişastalı sargı bezi, bir kilogram yapıştırıcı olarak sakız, 99 adet don ve 43 adet gömlek gönderildiğini belirtmiştir.¹⁷⁸ 15 Nisan 1915 gününde ise 5'inci Ordu'ya mensup hastanelerin yatak ve karyola ihtiyaçları için ordu komutanı Liman von Sanders, Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Başkanı Besim Ömer Paşa'dan 500 adet yataklı karyola gönderilmesini talep etmiştir. Bir ordu komutanı olarak emri altındaki askerlerin refahını sürekli göz önünde bulunduran ve cephedeki sağlık hizmetlerinin yeterliliğine son derece önem veren Liman von Sanders, savaşın ilerleyen dönemlerinde de sık sık hastane ziyaretlerinde bulunarak bölgedeki hastanelerde tedavi altında bulunan askerler için 9.000 adet gömlek tedarik edilmesi adına yine cemiyet genel merkezine bizzat başvuruda bulunmuştur.¹⁷⁹

Çanakkale cephesinde çarpışmaların giderek şiddetlenmesi, cepheden geriye alınan yaralı sayısını arttırmış, geri hattaki hastanelerin kapasite ve imkanları gelen yaralılara hizmet hususunda problemlere sebep olmuştur. Özellikle yatak ve yorgan ihtiyacı ön plana çıkarken Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Heyet-i Merkezîyesi bu sorunu çözmek adına dönemin basınında Osmanlı kadınlarına hitap ederek yatak ve yorgan yardımı temalı çağrılar yayımlatmıştır. 8 Mayıs 1915'te Sabah gazetesinde yayımlanan "Mecrûhlarımıza Yatak"

¹⁷⁷ K.A., 73/39; Topçu ve İzgöer, *a.g.e.*, Cilt I, s. 120; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁷⁸ K.A., 238/32; K.A., 270/37; K.A., 270/38; K.A., 270/40; Sönmez, *a.g.m.*, s. 184.

¹⁷⁹ K.A., 12/240; K.A., 73/33.

başlıklı çağrıda Osmanlı kadınlarından, “*Misâfirleriniz geldi. Hem de mecrûh! Sizin güller gibi temiz ‘ırsınızı, hân mânınızı, evlâdlarınızı, huzur ve istirahatınızı muhâfaza etmek için kapınızda vuruşup, yaralandılar! Osmanlı kadınları, Hilâl-i Ahmer’e yatak gönderiniz!*” sözleriyle gazileri birer misafir olarak görmelerini ve evlerinde bulundurdıkları misafir döşeklerini İstanbul hastanelerine bağışlamalarını rica etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, bağış olarak alınan bu yataklar karşılığında halkın herhangi bir istismara maruz kalmaması adına teminat niteliğinde makbuz kesmiştir. Başlatılan bu yatak kampanyasına Meclîs-i Mebûsan Saruhan temsilcisi Hayri Bey de 41 yatak bağışlayarak destekte ve gazilerin konforu için önemli bir katkıda bulunmuştur.¹⁸⁰

Osmanlı ordusunda görev yapan ünlü ve nüfuzlu komutanlar, halk ve ordu içerisinde oldukça popüler kişiler olmuşlardır. Colmar von der Goltz Paşa’ya Osmanlı halkı tarafından gösterilen ilgi ve sevgi, Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa için yazılan methiyeler ve yapılan haberlerin oluşturduğu kültür, Birinci Dünya Harbi yıllarında halkın ve askerinin moral-motivasyonunu artırmaya yönelik faaliyetler için kullanılmıştır. Bu ünlü komutanların cephedeki askeri ve hastanelerdeki gazileri ziyaret etmesinin etkisi azımsanamayacak niteliktedir. Bu minvalde Gelibolu’daki hastanenin açılmasından sonra 5’inci Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa hastaneyi ziyaret etmiştir. Hastane personeli ve işleyişi Liman Paşa’nın büyük takdirlerini kazanmış, ziyaret sonunda hastane sorumlu doktoru Tâlha Yusuf Bey ve hastane personeline minnetlerini iletmiştir.¹⁸¹ Osmanlı ordusu ve halkı için önemli bir figür olan Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın 26 Mayıs 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti’nin İnas Sultanîyesi’nde kurduğu Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi’ne yaptığı ziyaret sırasında yine hastanenin işleyişi ve özellikle hastabakıcı kadınların çabalarını takdir etmesi hem tedavi altındaki askerlerin hem de hastane personelinin moral ve motivasyonunu yükseltmiştir. Yine aynı gün Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi’nden Kadırğa Hilâl-i Ahmer Hastanesi’ne geçen Enver Paşa, burada gördüğü manzara karşısında memnuniyetini hastane onur defterine yazdığı “*Bu harbde Osmanlı Hilâl-i Ahmer’in orduya yardımı cidden müceb-i şükrândır*” sözleriyle belirtmiş ve tedavi

¹⁸⁰ K.A., 193/ 261; “Hilâl-i Ahmer’e Mu’avenet”, *İkdâm*, 24 Nisan 1331/7 Mayıs 1915, ss. 3-4; “Mecrûhlarımıza Yatak”, *Sabâh*, 25 Nisan 1331/8 Mayıs 1915, s. 1; “Yatak Hedîye Etmek İsteyenlere”, *Tasvîr-i Efkâr*, 26 Nisan 1331/9 Mayıs 1915, s. 2; Murat Karataş, vd., *1915 Çanakkale Gazileri İstanbul’da*, İBB Yayınları, İstanbul 2021, ss. 164-165.

¹⁸¹ K.A., 193/315; Cemal Sezer, “Çanakkale Cephesinde Gelibolu-Şarköy-Tekirdağ (Tekfurdağı) Hilâl-i Ahmer Hastanesinin Faaliyetleri”, *Tarihin Peşinde*, Sayı: 13, 2015, ss. 55-56.

altındaki gazileri tek tek ödüllendirmiştir. Halkın üzerinde nüfuz sahibi bir figür olan Enver Paşa'nın 27 Mayıs günü gazetelere yansıyan bu haberi, halkın cepheye yardımlarını artırmıştır.¹⁸²

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti, Çanakkale cephesinin ve İstanbul'un nakil merkezlerinde toplanan yaralı ve hasta askerleri en yakın hastaneye nakletmek adına kiralanan otomobiller için 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in ricasıyla toplam 1.600 Osmanlı lirası toplayarak Karargâh-ı Umûmî'ye göndermiştir.¹⁸³ Çanakkale Merkez Hastanesi'nin yaralı naklinde kullandığı hasta nakil araçlarının bakım ve onarım masrafları, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanmış, 28 Ağustos 1915 tarihinde Merkez Hastane Başhekimisi Ömer Bey'in hazırladığı raporda bu iş için 1.384 kuruşun sarf edildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte cephede nakliye hizmetinde kullanılan yük hayvanlarının bir kısmı ve bunlar için gerekli olan aksamıyla İstanbul Sirkeci istasyonunda nöbetleşe bekleyen 30 arabacıyı organize eden cemiyet, istasyondaki hasta ve yaralı nakillerinin yapılmasına yardımcı olmuştur. Sirkeci istasyonuna gelen hasta ve yaralı askerlerin sevkiyatında kullanılan fayton ve otomobillerin masrafları da Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti'nce karşılanmıştır. Üsküdar istasyonundaki hasta nakil organizasyonunu ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üstlenmiş ve nakilleri sağlayan arabacıların masrafları cemiyet kasasından ödenmiştir. Fakat gazilerin vatanları için gösterdikleri fedakârlığın yanında kendilerinin, gazilere yalnızca destek olduğunu düşünen arabacılar, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı ödemeleri kendi aralarında toplayarak yaklaşık 1.400 kuruş kadar bir meblağı cemiyete bağış niteliğinde iade etmiştir.¹⁸⁴

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin başlattığı yardım kampanyalarıyla halk da kendisini cephenin bir neferi olarak hissetmiş ve daha önce bahsi geçen topyekûn harbin bir parçası olma imkânı bulmuştur. Çanakkale cephesi için hastanelerin tesisinde büyük rol üstlenen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, hastanelerin donatılması adına büyük çaba sarfetmiş ve Çanakkale

¹⁸² “Enver Paşa'nın Hastahâneleri Ziyâreti”, *Tasvîr-i Efkâr*, 14 Mayıs 1331/27 Mayıs 1915, s. 2; Karataş, vd., *a.g.e.*, s. 172.

¹⁸³ Necdet Aysal, “Çanakkale Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri”, *100'üncü Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu*, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 285.

¹⁸⁴ K.A., 270/60; K.A., 2114/1; “Üsküdar Arabacılarının Hamiyeti”, *Tasvîr-i Efkâr*, 2 Ağustos 1331/15 Ağustos 1915, s. 2; Polat, *a.g.e.*, ss. 65-66.

cephesi için tesis edilen hastanelerin ihtiyacı olan yatak, çarşaf, şilte, battaniye, yorgan ve demir karyola gibi malzemeler de cemiyetin başlattığı kampanyalar çerçevesinde temin edilmeye çalışılmıştır. Hastane levâzımatıyla ilgili 7 Mayıs 1915 tarihinde İkdâm gazetesinde verilen ilanda cemiyet, gazileri tedavi edip bir an önce cepheye tekrar göndermek ve cephedeki muharebelerin yoğunluğu nedeniyle yaralı askerler arttığı için hastanelerin ihtiyaçlarını karşılamak adına halktan yardımlarını istemiş ve “*Yaralı gâzilerimiz var. Herkes Hilâl-i Ahmer’in istediğini yapmaya çalışsın!*” diyerek durumun önemini vurgulamıştır. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti ise 200’er adet gömlek, don, yatak çarşafıyla entariyi Haseki Nisâ Hastanesi’ne bağışlamış ve böylece hem gazilere yardım etmiş hem de halka örnek olmayı amaçlamıştır.¹⁸⁵

9 Mayıs 1915 tarihinde Kadıköy Numûne Mektebi öğrencileri sınıflarının camlarından Çanakkale’den gelen yaralı ve hasta askerlerin hastanelere taşındığını gördüklerinde, ceplerindeki harçlıkları birleştirerek portakal satın almış ve öğretmenleriyle birlikte en yakındaki hastaneye koşan öğrenciler, aldıkları portakalları gazilere takdim ederek gaziliklerini minnetle tebrik etmişlerdir. Çocukların samimi ve sıcak duyguları karşısında oldukça duygulanan gaziler, bu ziyaretle moral bulmuş ve tedavi süreçlerinde bir nebze de olsa yaralarının yarattığı acıları unutmaya fırsatı bulmuşlardır. İstanbul Firuzağa Mahallesi muhtarı Hacı Rıza Efendi ve mahalle eşrafından Midhat Bey Firuzağa Mahallesi adına ve Türk Yurdu İdare Memuru Alican Bey de Türk Yurdu Cemîyeti adına Hapishane-i Umumi Hastanesi’nde tedavi altında bulunan gazilere yün çorap, mendil, şeker, portakal ve sigara ikram etmiştir. Davutpaşa Kadınlar Mektebi öğrencileri de İstanbul’daki hastanelerde tedavi altında bulunan gazileri unutmamış ve öğretmenleri eşliğinde Cerrahpaşa Zükûr Hastanesi’ne bir ziyaret gerçekleştirerek burada tedavi gören askerlere çiçek ve portakal hediye ederek gazilerin anılarını dikkatle dinlemişlerdir.¹⁸⁶

Çanakkale’de yaralanan vatan müdafilerinin, cephe gerisindeki hastanelere sevkleri esnasında da ihtiyaçları gözetilmiş ve 1915 senesinin Haziran ayında Mürefte’de açılan 250

¹⁸⁵ “Hilâl-i Ahmer’e Mu’âvenet”, *İkdâm*, 24 Nisan/7 Mayıs 1915, s. 1; “Gâzilerimize Hedâyâ”, *İkdâm*, 24 Nisan/7 Mayıs 1915, s. 3.

¹⁸⁶ “Kadıköy Numûne Mektebi’nden”, *İkdâm*, 28 Nisan 1331/11 Mayıs 1915, s. 3; Karataş, vd., *a.g.e.*, ss. 161-162.

yatak kapasiteli Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne ait hastanede, yaralı askerlerin kişisel bakımları yapılmış, temiz kıyafet ve uzun zamandır özlemlerini çektikleri sıcak yatak imkânı sunularak morallerinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Buradaki askerlerin karnı doyurularak baş uçlarına hepsinin künyeleri asılmış ve kendilerine verilen çarşaf, gömlek, bere ve nevresimlerine kırmızı iplikle “Mürefte Kadınları” ibaresi işlenmiştir. Bandırma halkı da Çanakkale muharebelerinde yaralanan askerler için kendi imkanlarıyla donattıkları 200 yataklı bir hastaneyi faaliyete geçirmiş ve bir 200 yataklı hastane daha faaliyete geçirecekleri taahhüdünü vermişlerdir. Halkın hastane tesis etmesi ve bu hastanelerde yaralılara hizmet etmesi, top yekûn harbin güzel bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁷

İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Cemîyeti tarafından tesis edilen Dârü'l-fünûn, Galatasaray Sultânîsi, Galata, Taksim, Cağaloğlu, Kadirga ve Dâru's-şefeka Hastanelerinde Çanakkale Muharebeleri boyunca 19.445 asker tedavi edilmiş, Çanakkale cephesinin kapanmasıyla da bu hastaneler de kapanmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin Çanakkale müdâfilerine hizmetleri kara muharebeleri bittikten ve gazilerin tedavi gördükleri hastanelerin kapanmasından sonra da devam etmiştir. Gazilerin savaş sonrası yaşayacakları herhangi bir işsizlik ve parasızlık durumunu önlemek için onları birer sanat erbabı yapma adına çalışmalarında bulunan Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, 4 Şubat 1916 tarihinde bu sebeple bir kurs açılması talebinde bulunmuştur.¹⁸⁸

4.1.2. Hastane Vapurları

Birinci Dünya Harbi öncesinde Osmanlı Devleti'nde ilan edilen genel seferberlik çerçevesinde cepheye en hızlı ulaştırma yolunun deniz yolu olduğu önceden hesaplanmış ve buna göre lojistik faaliyetler için vapur ihtiyacı gün yüzüne çıkmıştır.¹⁸⁹ Lojistik faaliyetler için kullanılacak olan vapurların büyük bir çoğunluğu Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefâin İdaresi'ne ait hali hazırda faaliyette olan vapurlar olmuş ve takip eden süreçte yaralı sevkiyatı yapılabilmesi adına vapur ihtiyaçları düşünülerek lojistik faaliyetler için

¹⁸⁷ K.A., 23/332; “Bandırmalıların Vatanperverliği”, *Sabâh*, 24 Nisan 1331/7 Mayıs 1915, s. 2.Emin Çöl, *Çanakkale ve Sina Savaşları*, Yay. Haz. Celal Kazdağlı, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2009, ss. 50-56.

¹⁸⁸ K.A., 153/5.

¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nin savaş öncesindeki genel seferberliği için, bkz. Akbay, *a.g.e.*, ss. 159-185.

ayrılanlardan bazıları Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nce özel donanımlar eklenerek hastane vapurlarına dönüştürülmüştür. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Çanakkale Şubesi, Boğaz'ın iki yakası arasında hasta ve yaralı naklini de üstlenerek 15 Mart 1915 tarihinde İstanbul bulunan Genel Merkezi'ne yazdığı raporla nakliye sorunsuz gerçekleştirmek adına bir istimbot gönderilmesini talep etmiştir. 23 Mart 1915 günü bu talebe cevaben, Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Genel Merkezi'nden Şirket-i Hayriye'nin küçük vapurlarından birinin nakliye hizmeti için Çanakkale'ye gönderileceği bildirilmiştir.¹⁹⁰

İlk olarak seferberliğin sonunda Gülnihal ve Edremit vapurları Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne tahsis edilerek hastane vapurlarına dönüştürülmüştür. Özel donanımların eklendiği vapurlar, hastane gemisini belirtir şekilde boyanarak mürettebat ve sağlık personeli atanmıştır. Edremit Vapuru, Osmanlı Donanması'nın gerçekleştirdiği resmigeçide katıldıktan sonra tekrardan Hilâl-i Ahmer Cemîyeti bünyesinden alınarak lojistik faaliyetler için ayrılmıştır. Gülnihal Vapuru ise Çanakkale Savaşları ile özdeşleşen bir vapur olarak tıpkı Edremit Vapuru gibi Seyr-i Sefâin İdâresi'nden Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin kullanımına tahsis edilmiş olsa da daha sonra sağlık hizmetleri için ordu sıhhiyesinin emrine verilmiştir. Seyr-i Sefâin İdâresi'nden tahsis edilmiş olan Gülnihal ve Edremit ile Şirket-i Hayriye'den tahsis edilmiş olan 60, 61, 63, 67 ve 70 numaralı vapurlar, Çanakkale Muharebeleri esnasında Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin işaretleri ve bayrağıyla hizmet vermiş olan bu vapurlar, cepheden yaralı sevkıyatı ve cepheye teçhizat nakli için kullanılmıştır. Ayrıca Alman Kızılhaç'ına mensup Reşid Paşa Vapuru da hastane vapuru olarak kullanılırken vapur içerisinde çay, süt, gevrek ikramları hizmeti veren çayhane kamarası Hilâl-i Ahmer Cemîyeti tarafından yaptırılmıştır.¹⁹¹

Özellikle Seddülbahir muharebelerinin şiddetlendiği tarihlerde eldeki vapurların yaralı nakline yeterli gelmemesi üzerine Doktor Besim Ömer Bey, 5 Ağustos 1915 tarihinde Seyr-i Sefâin İdâresi'ne mensup Gülcemal ve Akdeniz adlı vapurların hastane vapuru olarak

¹⁹⁰ K.A., 25/15; K.A., 25/16.

¹⁹¹ K.A., 90/6; K.A., 270/58; K.A., 270/62; “Şirket-i Hayriye'nin Hamiyet ve Fedâkârlığı”, *Tasvîr-i Efkâr*, 11 Eylül 1331/24 Eylül 1915, s. 2; Murat Koraltürk, “Osmanlı Seyr-i Sefâin İdâresi”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını, İstanbul 2022; Topçu ve İzgöer, *a.g.e.*, Cilt I, s. 149; Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 21-22.

donatılarak Hilâl-i Ahmer Cemîyeti emrine verilmesini rica etmiştir.¹⁹² Cepheden nakliyesi gerçekleşen yaralı ve hasta askerler, İstanbul'un Sirkeci ve Haydarpaşa iskelelerine indirilip oradan Hilâl-i Ahmer Cemîyeti ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin sağladığı imkanlarla İstanbul'un muhtelif yerlerindeki hastanelere nakledilmişlerdir.¹⁹³

4.1.3. Hastabakıcılık Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde 93 Harbiyle başlayan savaşlar dizisi sırasında sağlık hizmetleri çeşitli sebeplerle sekteye uğramıştır. Kimi zaman doktor eksikliği, malzeme yetersizliği ve lojistik faaliyetlerin kesintiye uğraması gibi sebepler, cephedeki askeri tedavi etmeyi imkânsız kılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, daha önceden edinmiş olduğu tecrübelerle Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi başlangıcında ilan ettiği seferberlik sırasında hastabakıcılık teşkilatlanmasına başlamıştır. Esasen Osmanlı'da hastabakıcılık teşkilatının gerekliliği, Besim Ömer Paşa tarafından henüz Mekteb-i Tıbbîye öğrencisiyken fark edilmiştir. Aldığı derslerde bahsedilen ve teorik olarak hasta bakımıyla tedavisini, hemşire ve hastabakıcıların yerine doktorların üstlendiğini gören Besim Ömer Paşa, mezun olduktan sonra askerî doktor olarak hudut hastanesinde görev yaparken aynı sorunları kendisi de tecrübe etmiş ve okulda gördüğü hasta bakımıyla hemşirelik faaliyetlerinin önemini kavramıştır. Takip eden yıllarda Meclis-i Tıbbîye, Umûr-ı Sıhîye vazifeleri sırasında hasta bakımı ve hemşirelik alanlarına özel olarak ilgi duyan Besim Ömer Paşa, Salib-i Ahmer faaliyetleri içerisinde hasta bakıcıların ve hemşirelerin sağlık hizmetlerine yaptığı katkıyı inceleme fırsatı bulmuştur. Özellikle Balkan Harbi'nde sağlık hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar, büyük kayıplara sebep olduktan sonra Birinci Dünya Harbi öncesinde hastabakıcılık ve hemşirelik faaliyetlerinin zarurîyeti görülmüştür. Bu minvalde en büyük yük Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin omuzlarına yüklenecektir.¹⁹⁴

¹⁹² Aysal, *a.g.m.*, s. 284.

¹⁹³ K.A., 270/57; Topçu ve İzgöer, *a.g.e.*, Cilt I, s. 149; Eda Gün, "İlk Kurşun Yarası: 1915'te Çanakkale'nin İlk Gazileri ile Rôportaj", *Anafarta Dergisi*, Sayı: 8, 2020, s. 39.

¹⁹⁴ Yeşim Işıl Ülman, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi (1861-1940) Dr. Besim Ömer Akalın", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 9, 2005, ss. 13-14.

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin Birinci Dünya Harbi öncesinde gerçekleştirdiği kongrede, hastabakıcı yetiştirmek amacıyla bir hastabakıcılık okulunun kurulması kararlaştırılmışsa da seferberliğin ilanı, başlangıçta bu okulun kurulması için bir ödenek ayrılmasına sebep olmuştur.¹⁹⁵ Bu okul gerekliliği ödeneğin ayrılmasınayla açılmamış olsa da hastabakıcılık faaliyetleri zaruri olarak görülmüş ve 1913 senesinin Şubat ayından 1914 senesinin Haziran ayına kadar Doktor Besim Ömer Paşa tarafından otuz kadına hastabakıcılık dersleri verilmiştir.¹⁹⁶ Eğitimlerini başarıyla tamamlayan bu kadınlar, 30 Haziran 1914 tarihinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Merkezin'de resmi bir törenle Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi Reisi Başkadın Efendi ve Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi eğitimler sonunda hak kazanan kadınlara hastabakıcılığı diplomasını bizzat takdim etmiş ve bu hastabakıcılar vazifelerine başlamışlardır.¹⁹⁷ Hastabakıcı eğitimleri bununla sınırlı kalmayıp elde edilen başarılarından yola çıkarak 1914 senesinin Ekim ayından itibaren olmak üzere 1915 senesinde de yine Dr. Besim Ömer Paşa, Dârü'l-fünûn konferans salonunda hastabakıcılık eğitimleri vererek sağlık hizmetleri içerisinde hastabakıcı sayısı arttırılmıştır.¹⁹⁸

Hastabakıcılık faaliyetlerinin faydasına ve gerekliliğine inancın artması ve vatanın kadınlarının bu işe büyük ilgi göstermesi, hastabakıcılık eğitimlerinin hızlandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Daha önce ödenek ayrılmayıp açılmayan hastabakıcı okulu yerine Kadırga Hastanesi'nde 10 kişilik bir Hilâl-i Ahmer Dershânesi" açılarak burada hastabakıcı eğitimlerini başarıyla tamamlayan kadınların hastanelerde baş hastabakıcı olarak vazifelendirilmesi sağlanmıştır. Kadınların büyük ilgi gösterdikleri bu hizmet sahasına erkeklerin ilgisi de fazla gecikmemiş ve vatana hizmet etmek isteyen erkekler de 1914 senesi içerisinde eğitimler alarak hastabakıcı olmuş ve Gurebâ Hastanesi'nde bir yıllık ek eğitimlerini tamamladıktan sonra ihtiyaç olan hastanelerde vazifelendirilmişlerdir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁹⁶ K.A., 193/88; K.A., 193/90.

¹⁹⁷ "Hilâl-i Ahmer'de", *Sabah*, 1 Teşrin-i Sâni 1330/14 Kasım 1914, s. 2; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁹⁸ "Dârü'l-fünûn'daki Hilâl-i Ahmer Konferansı", *Tasvîr-i Efkâr*, 24 Kânûn-ı Evvel 1330/6 Ocak 1915, s. 3; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 31-32.

¹⁹⁹ K.A., 336/3; Düzcü ve Sezer, *a.g.e.*, s. 118; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 32.

Bu dönemde yapılan hastabakıcı eğitimi faaliyetlerini yetersiz görülerek Dr. Besim Ömer Paşa'nın hasta bakıcılık üzerine verdiği dersler, Tıp Fakültesi doktorlarından Dr. Nureddin Ali Bey tarafından toplanarak bir kitap haline getirilmiştir. Besim Ömer Bey'in bu ve benzeri hasta bakıcılık faaliyetlerinin ne denli bir eğitim gerektirdiğiyle ilgili kaleme aldığı kitaplar, hasta bakıcılara ipucu verirken aynı zamanda Hilâl-i Ahmer Cemîyeti adına satılarak cemiyete de gelir kaynağı olmuştur. Ayrıca hastabakıcılık faaliyetlerinin bir nizam içerisinde yürütülmesi için de bir talimatname hazırlanarak eğitim programlarına eklenmiştir.²⁰⁰

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, kurslar ile yetiştirdiği diplomalı ve gönüllü olarak hizmet altına giren hastabakıcı kadınları, Çanakkale-İstanbul hattındaki hastanelerde görev yapmak üzere istihdam ederek sağlık hizmetlerinin işleyişini iyileştirmiştir. Bu minvalde Çanakkale-İstanbul hattındaki hastanelerde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne bağlı 284 hastabakıcı kadın görevlendirilmiştir. Cephedeki bir başka ihtiyaç da gerekli doktor ve operatör istidamı olmuştur. Muharebelerin şiddetlendiği ve yaralı sayılarının arttığı dönemlerde, cepheye bulunan doktor ve operatörler, yaralı sirkülasyonu içerisindeki trafiğe yetişememişlerdir. Doktor ve operatör ihtiyacı için Hilâl-i Ahmer Cemîyeti birçok kez dönemin basınında gönüllüler için ilanlar yayımlamışsa da beklenen ilgi oluşturulamamıştır. Bunun üzerine cemiyet, başvurularının alınması için gönüllüleri Sultan Ahmet Türbesi'ndeki Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Merkezi'ne davet etmiştir. Resmi görevli ve gönüllü doktorların da cephedeki sağlık hizmetlerindeki yoğunluğu azaltamaması, tıp fakültesi öğrencilerinden bir grubun, 1915'in Nisan ayında Reşid Paşa vapuruyla Çanakkale'ye ve Çanakkale'den Gayret-i Vatanîye vapuruyla yarımada geçirilerek Hilâl-i Ahmer Hastaneleri'ne dağıtılmasıyla cepheye önemli bir eksiklik olarak görülen doktor eksikliği de giderilmeye çalışılmıştır.²⁰¹

4.2. Gıda Yardımları

Çanakkale cephesinde askerin savaşma azmini ve fiziksel gücünü sağlamak adına iâşe faaliyetleri oldukça önemlidir. Ordunun iâşe faaliyetleri yanında askerin beslenmesi

²⁰⁰ Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 32.

²⁰¹ K.A., 221/43; Aysal, *a.g.m.*, ss. 285-286; Özbay, *a.g.e.*, s. 233; Akgün ve Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 170, 225.

konusunda cemiyetlerin de büyük bir efor gösterdiği görülmektedir. Özellikle hastanelerde tedavi gören yaralı ve hasta askerlerin iâşe ihtiyaçları cemiyetler vasıtasıyla giderilmiştir. Bununla beraber özellikle İstanbul başta olmak üzere diğer cepheden uzak şehir merkezlerinden toplanan gıda yardımlarının organize edilmesi ve Çanakkale cephesine nakliyesi konusunda da cemiyetler aracı olmuştur. Çanakkale'deki vatan müdafileriyle yaralı ve hasta askerlere cephede, cephe gerisinde ve tedavi gördükleri sağlık merkezlerinde ayran, çay, çikolata ve çeşitli meyveler ikram edilerek morallerin yükseltilmesi sağlanmıştır.²⁰²

5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders, Gelibolu Hastanesi'ne yaptığı teftiş ziyareti esnasında hastanedeki nizamın ve şartların oldukça iyi olduğunu görmüş ve hastane idarecisi Doktor Tâlha Yusuf Bey ve çalışanlarına teşekkür ederken hastanede tedavi altında olan askerlere ve hastane çalışanlarına portakal ve çikolata hediye edilmesi talimatını vermiştir. 25 Haziran 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne mensup 60 numaralı vapurda bulunan 260 yaralı askere; pilav, tavuk çorbası, etli fasulye, antep fıstığı ve baklava ikram edilerek moralleri yükseltilmiştir. Bunun yanında cepheye sık sık fındık, fıstık, ceviz içi, kuru üzüm ve kuru incir gönderen Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, cephedeki askerin memnuniyetini de göz ardı etmemiş ve çerez gibi lüks gıdanın da cepheye aktarılmasını sağlamıştır.²⁰³

4 Nisan 1915 tarihinde Donanma Cemîyeti, cepheye bizzat gelerek askerlere içlerinde sigaralar ve şekerler olan hediye paketleri dağıtmış ve yine nisan ayında Donanma ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyetleri, cepheye çok miktarda şeker, sigara ve portakal göndermiştir. Donanma ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyetlerinin bu yardımları, cephedeki askere Osmanlı halkının yanlarında olduğunu sıcak hislerle hissettirmiş ve onları bir hayli memnun etmiştir. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin cepheye olan ziyaretleri esnasında cemiyet mensubu Ekrem Bey ve Ajans Müdür Hüseyin Tosun Bey, İzzettin (ÇALIŞLAR)

²⁰² K.A., 270/39; K.A., 270/53.6; K.A., 270/53.7.

²⁰³ K.A., 193/315; Sezer, *a.g.m.*, ss. 55-56; Edward J. Erickson, *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*, Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 296; Çöl, *a.g.e.*, s. 50.

Bey'i karargahında ziyaret etmiş ve yanlarında bir kutu şeker getirerek kendisine takdim etmişlerdir.²⁰⁴

Halk, cemiyetler vasıtasıyla askerlere yardımını daim tutsa da buna ek olarak bireysel yardımlarından da geri kalmamıştır. Keşan'ın Seydiköy sakinleri, 12'nci Tümen'e bağlı 35'inci Alay'ın tüm askerlere kuru üzüm yollarken sadece subaylara özel olarak da paketlerce sigara göndermiştir. Birliklerin cepheye sevki ya da muharebeler sonunda cepheden ayrılışları esnasında da konakladıkları köylerde köy halkı, vatanları için savaştan çekinmeyen askerlerini çok iyi karşılamış ve onlara çeşitli ikramlarda bulunmayı ihmal etmemiştir. 16'ncı Tümen, Çanakkale'ye intikali sırasında Keşan'daki bir köyde konaklamış ve köy halkı 16'ncı Tümen askerlerine peynir, ekmek, zeytin, helva ve ayran ikramında bulunmuşlardır. Askerin moralini bir hayli yükselten köy halkı, askeri köyden ayrılırken de iyi temenniler ve dualar eşliğinde uğurlanmışlardır. Çanakkale zaferinin kazanılmasından sonra yine Keşan'da konaklayan 16'ncı Tümen askerlerini Keşan halkı, “*Hoş Geldiniz Kahraman Askerlerimiz*” yazısının yazıldığı bir bez pankartla karşılamış ve yine askerlere helva, zeytin, sigara, mendil gibi ikramlarda bulunmuşlardır. Adana halkı da Çanakkale zaferine katkı sunan ve cepheden ayrılarak yeni cephelerde savaşa devam edecek olan askerleri şehirlerine geldiklerinde büyük bir coşkuyla karşılamış ve tren istasyonundan geçen her alay askerine şeker, portakal, sigara ve tatlı ikramında bulunarak birlik komutanlarını ise özel büfelerde ağırlanmıştır.²⁰⁵

Cephede savaşmakta olan askerın beslenmesi son derece önem arz etmektedir. Zira iyi beslenemeyen asker, güçten düşer veya hastalanırsa savaşın gidişatı olumsuz etkilenecektir. Bu sebeple ordunun yanı sıra cemiyetler de bu duruma özen göstermiş ve her türlü gıda yardımını yapmaktan çekinmemiştir. Özellikle Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, askerın protein ihtiyacını karşılaması ve sağlığına destek olması adına cepheye sıklıkla et yardımında bulunmuştur. Hali hazırda menüde askerın mutlaka her gün et yemesi sağlanmışsa da cemiyet, bu et ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Dönemin

²⁰⁴ Çalışlar ve Görgülü, *a.g.e.*, ss. 131; Behçet Sabit Erduran, *Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale*, Yay. Haz. Tamay Açikel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 86; İ.Hakkı Sunata, *Gelibolu'dan Kafkaslara*, Yay. Haz. Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005, s. 174.

²⁰⁵ Çöl, *a.g.e.*, ss. 35, 67, 76.

önde gelen mizah dergilerinden Karagöz dergisine de konu olan cepheye et yardımı, halkı cepheye et göndermeleri hususunda teşvik etmiştir.²⁰⁶ Cemiyet, İstanbul Şehzede başı'nda 4.000 kutu kavurma yaptırmış ve ayrıca Anamur kazasından 1.000 sığır ve dana toplatılarak Karaman'a sevk edilmiş, oradan da sığır ve dananın eti, Çanakkale'de çarpışan vatan müdafileri için bölgeye nakledilmiştir. Yine cephedeki askerin et ihtiyacının giderilmesi adına cepheye gönderilen etler, çoğunluklar buzhanelerde bekletildikten sonra buzlu bir şekilde cepheye gönderilmiş, böylece etin bozulması durumunun önüne geçilmiştir. Mutfaklarda haftada bir yapılan temizlik zamanları da pişirme işlemleri sıkıntıya düşüğünden askerin et ihtiyacı konservelerle karşılanmış ve askerin mutlaka her gün et yemesi sağlanmıştır.²⁰⁷

4.2.1. Çayhaneler

3 Mayıs 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemîyeti merkezi üyelerinden Kemal Ömer Bey'in nezaretinde ve Hilâl-i Ahmer Cemîyeti memurlarından Kenan Bey'in idaresinde Sirkeci iskelesine gelen yaralıları, sıcak bir çayla karşılayarak morallerinin yükselmesi için Sirkeci'de bir çayhane teşkil edilmiştir. Burada karşılanan yaralılara ikram edilen çayların ve İstanbul içerisinde sevk olunacakları hastanelere ulaştırılmalarının bütün masrafları Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nce karşılanmıştır. Bunun yanında çayhanede görev yapan memurlar, kendi mesaileri bittikten sonra yaralı askerlerin sevklerine ve sevk oldukları hastanelerdeki işlemleri için de büyük yardımlarda bulunmuşlardır. Sirkeci'de açılan çayhaneden sonra Anadolu yakasındaki yaralıları için de Haydarpaşa ve Derince'de iki çayhane daha açılarak hizmetleri arttırılmıştır.²⁰⁸

Çayhane hizmetlerinin askerler üzerindeki olumlu etkisinin görülmesi üzerine 5'inci Ordu Baştabipliği'ne bağlı olarak altı çayhane açılacak malzeme ve tertibatla üç Hilâl-i Ahmer Cemîyeti memuru Çanakkale'ye gönderilmiştir. Çanakkale cephesindeki ilk çayhane Hilâl-i Ahmer memuru Hayreddin Efendi idaresinde Akbaş liman mevkinde kurulmuş olup

²⁰⁶ Karagöz, 19 Teşrin-i Evvel 1330/1 Kasım 1914, 4. Bkz. EK10.

²⁰⁷ BOA, DH.İ.UM.EK., 97/77; "İkdâm", *İkdâm*, 17 Teşrin-i Evvel 1330/30 Ekim 1914, s. 2; İbrahim Arıkan, *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 138; Polat, *a.g.e.*, ss. 65-66.

²⁰⁸ K.A., 544/2; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 21.

iki çayhane de Şirket-i Hayriye'nin Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne tahsis ettiği 61 ve 62 numaralı vapurlarda tesis edilmiştir.²⁰⁹ Cephedeki çayhanelerin sayısı arttıkça Sirkeci çayhanesi memuru Kenan Bey, Çanakkale Dar'ül-harb Hilâl-i Ahmer Çayhaneleri Baş Memuru olarak bölgeye atanarak işleyiş belli bir teşkilata oturtulmuş ve çayhanelerin sayısı giderek artmıştır. Akbaş'ta açılan ilk çayhaneyi takiben diğer liman bölgelerinde ve hastane yakınlarında çayhane ihtiyacı doğmuş ve Çanakkale-İstanbul nakliye yolunun önemli istasyonlarından biri olan Lâpseki'de de bir çayhane hizmete girmiştir. Nakliye güzergâhındaki Lâpseki çayhanesinin yaralılar üzerindeki etkisi göz önüne alınarak tüm güzergâh boyunca Gürecik, Bayırköy, Yerlisu, Karapınar, Bolayır ve Eksamil'de de çayhaneler tesis edilmiştir. Cephe kışın gelmesiyle sıcak çayın değeri daha da anlaşılmiş olup 10 Ekim 1915'te Değirmenburnu ve Ağadere'de birer çayhane daha hizmete girerek askere sıcak çay hizmetine hız kazandırılmıştır. Kış mevsiminin iyice sertleşmesiyle birlikte cephe şartları ağırlaşınca bir başka çayhane de 17 Kasım 1915 tarihinde Ilgardere mevkiine kurularak askerin boğazından sıcak bir şeyler geçmesi sağlanmıştır. Kurulan sabit çayhanelere ek olarak yaralı askerlerin nakilleri esnasında morallerinin yükselmesi için 12 Mayıs 1915 tarihinden 13 Şubat 1916 tarihine kadar Seyr-i Sefâin İdaresi'nden tahsis edilen Gülnihal ile Şirket-i Hayriye'den tahsis edilen 60, 61, 63 ve 70 numaralı vapurlarda 137.495 askere çay ve yiyecek hizmeti verilmiştir.²¹⁰

Cephe hattında yaralanıp cephe gerisindeki hastanelere nakledilemeyen yaralılar ve istirahate alınan askerlerin de çayhane hizmetlerinden faydalanması ve morallerinin yükseltilmesi adına Akbaş, Ilgardere ve Değirmenburnu'nda oluşturulan seyyar çayhaneler, Soğanlıdere, Arıburnu, Anafarta gibi ileri hat mevkiilerine de çay hizmeti vermişlerdir. Ayrıca Çanakkale'de İtilaf Devletleri mensubu esir askerler de Türk ordusunun himayesi ve koruması altında olarak çayhanelerin hizmetlerinden faydalanmıştır. Çanakkale'deki çayhaneler, bir nevi Hilâl-i Ahmer Cemîyeti şubesi hüviyetiyle cepheye sadece çay hizmeti vermemiş, aynı zamanda Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, cepheye çayhane istasyonları aracılığıyla sargı yeri ve hastanelerde ihtiyaç duyulan sedye, yatak, yatak çarşafı, çeşitli ilaçlar ve uçak bayrakları göndermiştir.²¹¹

²⁰⁹ K.A., 250/62.

²¹⁰ K.A., 90/6; K.A., 250/339; Murat Karataş, "Çanakkale Savaşları'nda Çayhaneler", *Anafarta Dergisi*, Sayı: 5, 2019, ss. 37-40.

²¹¹ K.A., 270/59; K.A., 270/70; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 21-22.

İstanbul'daki hastanelere yaralı sevkleri esnasında yaşanan yoğunluk sebebiyle bazen yaralı askerler sevk istasyonlarında birkaç gün bekletilmiş ve bu sebeple bazı mağduriyetler ortaya çıkmıştır. Bu mağduriyetleri de gidermek adına Hilâl-i Ahmer misafirhaneleri hizmete sokulmuştur. Çanakkale cephesinden gelen sevkler özelinde sevk istasyonunda tedavi edilecekleri hastaneye gitmek için bekletilen askerler, Haydarpaşa'daki misafirhanede ağırlanıp sıcak çorba ve yatak hizmetinden faydalanmıştır. Böylece misafirhaneler, askerin cephede hasret kaldığı ev ortamı onlara sunarak tedavileri öncesi morallerini de arttırmıştır.²¹²

Çanakkale muharebeleri boyunca Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin açtığı çayhanelerde, Akbaş'taki sahra hastanesinde ve Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne tahsis edilmiş vapurlarda 1.400.328 bardak çay, 21.005 kilogram şeker ve 700 kilogram çay sarf edilerek cephedeki askerin moral ve motivasyonları artırılmıştır.²¹³

4.3. Giyim Yardımları

Hilâl-i Ahmer Müdâfaa-i Millîye ve Donanma Cemîyetleri, cephedeki iklim şartları ve tedavi altındaki askerlerin ihtiyaç duyduğu kılık kıyafetlerin temini için de büyük çaba sarfetmiştir. 10 Mayıs 1915 tarihli İkdâm Gazetesi'nin haberine göre Sultan Hamamı Tüccarlarından Osman Kazım Bey, cemiyetlerin düzenlediği kampanyayı duymuş ve tüm çarşı esnafından 906 altın akçe toplayarak askere çamaşır dikimi için Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne teslim etmiştir. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de yardımsever halkın cemiyeti bir aracı olarak kullanarak cepheye yardım edebileceğini ilan ederek cephedeki askere çorap, gömlek, don, atlet gibi malzemeler tedarik etmiştir.²¹⁴

²¹² Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 20-21.

²¹³ İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer, *Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Cilt IX, Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul 2020), s. 3841.

²¹⁴ “Âsar-ı Hamîyet”, *İkdâm*, 27 Nisan 1331/10 Mayıs 1915, s. 2.

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne dahilinden evvel ilan edilen seferberlik kapsamında ordunun giyecek ihtiyaçları için kampanyalar başlatmış ve özellikle kışlık kıyafetlerin temini için çaba sarfetmiştir. Cemiyet, yaptığı bu kampanyalarda askerin cephedeki konforunu da düşünmüş ve bağış yapılan kışlık kıyafetlerin kalitesi ve dayanıklılığı hakkında halkı bilgilendirici notlar düşmüştür. Cemiyet bununla yetinmeyip yapılacak bağışların teknik şartlarını da kampanya duyurularında açıkça belirtmiştir. Buna göre cepheye gönderilen malzemenin belli bir standartta olması için pamuklu mintanların boyunun 70 santimetre ve bedeninin 136 santimetre olması ve imalinde kullanılan pamuğun 243 gram olması gerektiğini duyurmuştur. Bağış yapılacak kuşakların uzunluğunun en az üç buçuk metre ve askerin kış şartlarından olabildiğince az etkilenmesi için uygun kalınlıkta olmasını belirtmiştir. Kış şartlarında asker için en önemli malzemelerden ikisini teşkil eden çorap ve eldivenler için de belli standartlar belirten cemiyet, eldivenlerin parmaklı ve yünden imal edilmiş, çorapların ise olabildiğince uzun konçlu ve yine yünden imal edilmiş olması gerektiğini duyurmuştur.²¹⁵

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin kışlık kıyafet kampanyasına Padişah Sultan Mehmed Reşad ve dönemin önde gelen zatları da büyük ilgi göstermiş ve yine dönemin gazetelerinde bu durum haberleştirilerek halkın kampanyaya katılması teşvik edilmiştir. Padişah Mehmed Reşad, bu kampanyaya 1.200'er pamuklu mintan, çorap, eldiven ve yün kuşakla katılmıştır.²¹⁶ Şehzade Ömer Hilmi Efendi ve Ziyaeddin Efendi de bu kampanyaya katılarak Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti Beşiktaş Şubesi'ne 200'er adet pamuklu mintanla yün kuşak ve 200'er çift çorapla eldiven göndermiştir.²¹⁷ Sultan II. Mahmud'un torunu Feride Sultan da cephedeki askerler için bu kampanya kapsamında 120 pamuklu mintan, 60 çift çorap, 50 adet avcı yeleği ve 50 çift eldiven bağışında bulunmuştur. Sultan Mehmed Reşad'ın hareminden Kâmures Başkadın Efendi'nin daire kalfaları da 1.400 Osmanlı lirası yardım yaparak bu kampanyaya iştirak etmişlerdir. Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin kışlık kıyafet kampanyasının duyurulduğu önemli gazetelerden biri olan İkdâm Gazetesi sahibi İkdâmcı lakaplı Ahmed Cevdet Bey de bu kampanyaya 100'er pamuklu mintan, çift çorap,

²¹⁵ "Ahâli-i Muhtermeden Bir Rica", *İkdâm*, 12 Eylül 1330/25 Eylül 1914, s. 2; "Hedâyâ-yı Şitâ'îye Hakkında", *İkdâm*, 14 Eylül 1330/27 Eylül 1914, s. 2; "Nazar-ı Dikkate", *İkdâm*, 17 Eylül 1330/30 Eylül 1914, s. 2; "Hedâyâ-yı Şitâ'îye İçin", *İkdâm*, 1 Teşrin-i Evvel 1330/14 Ekim 1914, s. 2.

²¹⁶ "Hediye-i Mülûkâne", *İkdâm*, 10 Teşrin-i Evvel 1330/23 Ekim 1914, s. 2.

²¹⁷ "Hediye-i Şitâ'îye", *İkdâm*, 13 Teşrin-i Evvel 1330/26 Ekim 1914, s. 2; "Mü'essir-i Hamîyet", *İkdâm*, 17 Teşrin-i Evvel 1330/30 Ekim 1914, s. 2.

çift eldiven ve kuşakla iştirak etmiştir. Dönemin önde gelen simalarından ve günümüzde Çanakkale Muharebeleri literatürüne kazandırdığı hatıratıyla önemli bir kaynak teşkil eden Amerika İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun eşi de bu kampanya kapsamında Hilâl-i Ahmer Dârü's-sınâ'sında imal ettirilen 100 adet pamuklu mintan ve battaniye satın alarak Müdâfaa-i Millîye ile Taşkışla Hastanesi'ne hediye etmiştir. Buna karşılık olarak İkdâm gazetesi de Madam Morgenthau'ya gazilere gösterdiği ilgiden dolayı bir teşekkür yazısı yazmıştır.²¹⁸

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin seferberlik döneminde başlattığı ve muharebelerin başlangıcına kadar devam ettirdiği bu kampanyaya şahsi yardımların yanında Osmanlı coğrafyasının dört bir yanından yardımlar yağmıştır. Bu minvalde memleketin çeşitli yerlerinden bu kampanya için 40.462 parça eşya, 4.942 pamuklu mintan, 3.280 kilogram zahire, 3.121 çift çorap, 1.552 don, 2.500 çift çarık, 1.508 gömlek, 1.506 Osmanlı lirası nakdî yardım, 500 pantolon, 300 şapka, 200 ceket, 139 çift eldiven, 45 yün kuşak ve 9 teneke kavurma bağışında bulunulmuştur. Böylece askerin cephede en azından hava şartlarıyla ve iaşe sorunlarıyla mücadelesini en aza indirmeye çalışan cemiyet, vatan müdafilerinin tüm eforlarını muharebelerdeki çarpışmalarda harcamasını hedeflemiş ve Birinci Dünya Harbi boyunca cemiyet, özellikle kışlık kıyafet yardımlarına ön ayak olarak faaliyet göstermiştir.²¹⁹

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, yaralı askerlere yaptığı sıhhi ve iaşe yardımlarının yanında vatan müdafilerini giydirmek ve hastanelerde ihtiyaç duyulan malzemelerin temini gibi konuları da misyon edinmiştir. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi, çeşitli devletlerin konsoloslukları aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin harbe girişinden evvel ordunun giyim ve sağlık hizmetlerinde kullanılacak olan malzemelerinin temini için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Seferberliğin ilanıyla beraber heyet, askerin giydirilmesi ve eksiklerin giderilmesi için faaliyetlerini

²¹⁸ “Nazar-ı Dikkate”, *İkdâm*, 17 Eylül 1330/30 Eylül 1914, s. 2; “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinden”, *İkdâm*, 28 Eylül 1330/11 Ekim 1914, s. 2; “Müdâfa'a-i Millîye Merkez-i 'Umûmîsinden”, *İkdâm*, 29 Eylül 1330/12 Ekim 1914, s. 2; “Bir Eser-i Şefkatperveri”, *İkdâm*, 8 Teşrin-i Evvel 1330/21 Ekim 1914, s. 2; Karataş, vd., *a.g.e.*, ss. 161-162.

²¹⁹ BOA, DH.İUM.EK., 89/4; “Gayret-i Vatanperverâne”, *Tasvir-i Efkâr*, 26 Teşrin-i Sâni 1330/9 Aralık 1914, s. 3; “Ünyelilerin Hamîyeti”, *İkdâm*, 12 Şubat 1330/25 Şubat 1915, s. 2; “Âsâr-ı Hamîyet”, *İkdâm*, 26 Şubat 1330/11 Mart 1915, s. 2.

hızlandırırsa da ambarlarda herhangi bir giyim eksikliğinin bulunmadığı cevabını almıştır. Bunun üzerine askerin giydirilmesi için ayrılan bütçe ile 17 Eylül 1914 tarihinde Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne kışlık hediye mahiyetinde 1.700 adet pamuklu kumaştan üretilmiş hırka gönderilmiş ve Hilâl-i Ahmer Dârü's-sınâsı aracılığıyla yine Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti için 24.529 hırka diktirilmiştir.²²⁰ Birinci Dünya Harbi sırasında Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin en önemli destekçilerinden biri Türk Kadınları Biçki Yurdu Cemîyeti olmuştur. Cemiyet, Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin kışlık kıyafet kampanyalarına katkı olarak cephedeki vatan müdafilerine gönderilecek pamuklu mintanları belirtilen standartlara uygun olarak bedelsiz bir şekilde dikeceğini duyurmuştur. Bu mintanların dikilmesi için gereken iş gücünün de paraya ihtiyacı olan kadınlarından karşılamayı planlayan cemiyet, hem cepheye gönderilecek malzemelerin imal sürecini hızlandırmış hem de paraya muhtaç kadınlara maaşı mukabilinde istihdam sağlamıştır.²²¹ Türk Kadınları Biçki Yurdu Cemîyeti kurucusu Behire Hakkı Hanım ve biçki yurtlarından mezun öğrenciler, cephedeki askerler için Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne 133 pamuklu mintan bağışında bulunmuştur. Buna karşılık Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de Behire Hakkı Hanım ve biçki yurdu kadınlarına altın ve gümüşten imal edilmiş madalyalar hediye etmiştir. Bu madalyaların toplam 45 Osmanlı lirasına imal edildiğini öğrenen biçki yurdu kadınları, bu 45 lirayı kendi aralarında toplayarak tekrar Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne bağış olarak göndermişlerdir. Türk Kadınları Biçki Yurdu Cemîyeti, muharebeler sırasında hammaddesini Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nden karşıladığı 55.155 adet gömleği bünyesindeki kadınlarca dikimini ücretsiz şekilde sağlayarak cepheye göndermiştir.²²²

Muharebeler öncesi ve sırasında Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne en fazla yardım eden cemiyetlerden bir diğeri de İstihlâk-ı Millî Cemîyeti'nin kurduğu İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemîyeti olmuş ve bu cemiyet, İstanbul'un muhtelif yerlerinde açtığı kurslarda çeşitli giyim imalatı yaparak imal edilen 1.500 çift yünlü çorap ve 1.450 adet avcı yeleşini cepheye bağış olarak Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne hediye etmiştir.²²³

²²⁰ Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 48.

²²¹ "Pamuklu Mintanlar", *İkdâm*, 27 Eylül 1330/10 Ekim 1914, s. 2.

²²² "Pamuklu Mintanlar", *İkdâm*, 27 Eylül 1330/10 Ekim 1914, s. 2; Erdal Aydoğan, "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı'nda Bazı Çalışmaları", *Atatürk Dergisi*, Sayı: 3, 2003, s. 70.

²²³ "Müdâfa'a-ı Millîye'ye Teberrû'ât", *Tanîn*, 24 Kânûn-ı Evvel 1330/6 Ocak 1915, s. 3; Özdemir, *a.g.m.*, s. 35.

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Hanımlar Heyet-i Merkezîyesi, kışın ağır şartlarını göz önünde bulundurarak vatan müdafilerini için Osmanlı hanımlarını çorap ve eldiven örmeye davet etmiş ve elde edilen çorap, eldiven, boyun sargısı gibi malzemeler Sıhhiye-i Askerîye Deposuna gönderilmiştir.²²⁴ 14 Şubat 1915 tarihinden itibaren harbin gidişatı göz önünde bulundurularak heyet, çamaşır imalatına başlayarak 28 gün içerisinde 10.000 parçadan fazla çamaşır imal ettirerek bu çamaşırları Hilâl-i Ahmer Deposu'na teslim etmiştir.²²⁵

Çanakkale'de cephe hattı ve gerisindeki hastanelerde ihtiyaç duyulan yatak, çarşaf, çamaşır, sabun gibi malzemelerin tedariki hususunda eldeki imkanları seferber eden cemiyet, yaralı ve hasta vatan müdafilerinin tedavi edildiği hastanelerde kullanılmak üzere 16 Mart 1915 ile 27 Mart 1915 tarihleri arasında 400 adet don, 259 adet gömlek, 325 çift yünlü eldiven, 109 çift yünlü çorap ve 63 adet pamuklu hırka göndermiştir.²²⁶

Yine kara muharebelerinin başlamasından evvel 8 Nisan 1915 tarihinde, Gelibolu ve Çanakkale Merkez Hastanelerinin Başhekimlerinin Sahra Sıhhiye Umum Müfettişliği'ne yazdığı malzeme tedariki konulu raporda, eksikliklerin Hilâl-i Ahmer Cemîyeti tarafından giderilmesi rica edilmiştir. Sahra Sıhhiye Umum Müfettişliği'nin ilgili raporun cemiyete tebliğinden sonra Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, 14 Nisan 1915 tarihinde 4.000 takım çamaşır, 3.000 adet çift çorap ve 500 kilogram sabun ihtiyaç duyulan hastanelere gönderilmiş ve buna ilaveten 2.000 adet kuşağın temini için ise Bulgaristan'a sipariş verildiğini bildirmiştir.²²⁷ Bununla beraber yine kara muharebelerinin başlamasından evvel Osmanlı tebaasından nakdi yardımlar Hilâl-i Ahmer Cemîyeti vasıtasıyla Çanakkale Merkez Hastanesi'ne gönderilmiştir. Tire İttihat ve Terakkî Muhabirliği ve Biga'dan toplamda 105 Osmanlı lirası merkez hastanesine gönderilmek üzere Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne teslim edilmiştir.²²⁸ Takip eden süreçte Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, Çanakkale cephesinde faaliyet gösteren

²²⁴ Uluğtekin ve Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, 48.

²²⁵ "Osmanlı Hanımlarına", *İkdâm*, 18 Şubat 1330/3 Mart 1915, s. 2; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 49.

²²⁶ Sönmez, *a.g.m.*, s. 183.

²²⁷ K.A., 574/2; K.A., 574/2.1; Tuba İşler, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki Faaliyetleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2017, s. 51.

²²⁸ K.A., 270/36.

hastanelere 9.000 adet çift çorap, 9.000 adet kuşak, 4.000 takım çamaşır ve 2.000 kilogram sabun yardımı yapmıştır.²²⁹ Çanakkale kara muharebelerinin iyice şiddetlendiği 1915 senesinin mayıs ayında alınan istihbarata istinaden boğucu gazlara karşı yaklaşık 100.000 ağızlık ve burunluk imal ettirilerek Sıhhiye-i Askerîye'ye teslim edilmiştir. Bununla beraber İstanbul esnafları, cephede savaşan ve cephe gerisinde hastanelerde tedavi gören gazilere giyim yardımı için kendi aralarında para toplayarak topladıkları paraları Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne bağışlamışlardır.²³⁰

4.4. Cepheye Yapılan Diğer Yardımlar

Daha önce bahsedildiği üzere Liman von Sanders'in Gelibolu Hastanesi'ndeki teftiş ziyareti esnasında hastanede gördüğü nizam ve bunun üzerine duyduğu memnuniyetin karşılığı olarak tedavi altındaki askerlere dağıtılmak üzere hastaneye tütün gönderilmesini emretmiştir. Çanakkale Merkez Hastanesi'nde tedavi edilen yaralılar için ise 27 Haziran 1915 tarihinde Edremit'ten on beş paket tütün yardımı yapılmış olup gönderilen tütünün parası Hilâl-i Ahmer Cemîyeti tarafından ödenmiştir.²³¹

Cepheye yapılan yardımlar, cemiyetler vasıtasıyla kimi zaman aynî kimi zaman da nakdî olarak yapılmıştır. Bursa ve Aydın Hilâl-i Ahmer hastanelerinden toplanan 200 liralık nakdî yardım Hilâl-i Ahmer memurları tarafından Çanakkale cephesine getirilerek hastanelerin ihtiyaçları için kullanılmıştır. Şehzade Mehmet Selim Efendi ise Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti aracılığıyla Çanakkale cephesine 30 Osmanlı lirası bağışlayarak cephedeki hastanelerin tesisinde ihtiyaç duyulan malzemelerin tedariğine katkıda bulunmuştur. Şehzade gibi dönemin önde gelen figürlerinin cepheye nakdi yardımda bulunmaları halkı harekete geçirmiş ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti aracılığıyla cepheye nakdi yardımlar

²²⁹ K.A., 574/ 2.1.

²³⁰ Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 49; "Hilâl-i Ahmer'e Teberru'ât", *Tasvîr-i Efkar*, 26 Nisan 1331/9 Mayıs 1915, s. 2.

²³¹ K.A., 193/315; K.A., 270/60; Sezer, *a.g.m.*, ss. 55-56.

artmıştır. Hatta İkdâm Gazetesi'nde "Kal'a-i Sultânîye Müdâfi'lerine Hedîye-i Nakdîye" başlığıyla cepheye nakdî yardımında bulunan şahısların isimleri paylaşılmıştır.²³²

Dönemin Şeyhülislamı Hayri Efendi, Hilâl-i Ahmer Dâru'ş-şefeka Hastanesi'ne ve 11 Mayıs 1915 günü, Hilâl-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesi'ne bir ziyarette bulunarak gazilere moral vermiş ve hastane personelinin de gazilere karşı gösterdikleri ilgi ve alakalarından dolayı tebrik etmiştir. Yaptığı ziyarette gördüklerinden oldukça memnun kalan Şeyhülislam Hayri Efendi, Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne destek olmak adına 15 Osmanlı lirası bağışta bulunmuştur. Yine aynı gün Şeyhülislam Hayri Efendi tarafından oluşturulan bir heyet, Tapu Mektebi Hastanesi'ne bir ziyaret gerçekleştirerek tedavi altındaki askerlerle sohbet ettikten sonra gazilere şeker ikramında bulunmuşlardır. Adliye memurlarından muhasebe müdürü İzzet Bey ve İstanbul 2'nci Ceza Mahkemesi Başkanı İbrahim Bey de aynı gün hastane Mekteb-i Harbiye Hastanesi'nde tedavi edilen gazileri ziyaret ederek kendilerine birer paket sigara hediye etmişlerdir. İttihâd ve Terakkî Cemîyeti ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyetlerinin Makriköy şubeleri ihtiyar ve idare heyetlerinden oluşan bir heyet, Zeytinburnu Hastanesi'ne bir ziyaret gerçekleştirerek hastanede tedavi gören askerlerin gazalarını tebrik etmiş ve moral aşılamışlardır. İmâlât-ı Harbîye Mektebi Müdürü Binbaşı Mustafa Bey ve subaylardan teşkil edilmiş bir başka heyet de Zeytinburnu Hastanesi'nde tedavi altında olan gazilere hediyeler takdim etmiş ve beraberlerinde gelen öğrenciler, gazilere mektuplarını okuyup yazmalarını konusunda yardımcı olmuşlardır. Mâlîye Nezâreti memurları da topladıkları para ile Gülhâne Hastanesi'nde yatan gazilere sigara hediye etmişler, Darphâne Müdür Ferit Bey de yine Gülhâne Hastanesi'nde tedavi altında bulunan askerlere mendil ve yün çorap hediye etmiştir.²³³

Çanakkale Cephesi'nde savaşın başlamasıyla askere yardım etmek için çeşitli yerleşim yerlerinde halk, aralarında para toplayarak cemiyetler aracılığıyla cepheye göndermişlerdir. Akhisar halkı, bir kampanya başlatarak 18.000 Osmanlı lirası gibi büyük bir meblağı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin Çanakkale şubesine göndererek vatan

²³² "Kal'a-i Sultânîye Müdâfi'lerine Hedîye-i Nakdîye", *İkdâm*, 21 Nisan 1331/4 Mayıs 1915, s. 4; "Kal'a-i Sultânîye Müdâfi'lerine Hedîye-i Nakdîye", *İkdâm*, 5 Mayıs 1331/18 Mayıs 1915, s. 4; "Üsküdar Müdâfa'a-i Millîye Cemîyeti'nden", *İkdâm*, 8 Mayıs 1331/21 Mayıs 1915, s. 2; "Kal'a-i Sultânîye Müdâfi'lerine Hedîye", *İkdâm*, 25 Mayıs 1331/7 Haziran 1915, s. 2; Uluğtekin ve Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 14.

²³³ "Gâzilerimizi Ziyâret", *Tanîn*, 29 Nisan 1331/12 Mayıs 1915, s. 5; Karataş, vd., *a.g.e.*, ss. 164-165.

müdafasındaki yerini almıştır. Çanakkale cephesindeki askere yapılan yardımlar yalnızca sivil halkla sınırlı kalmamış, Kırklareli’nde (Kırkkilise) bulunan Birinci Seyyâr Hudûd Taburu bölükleri kendi aralarında topladıkları yaklaşık 1.300 kuruşu Tabur Kumandanı Yüzbaşı Hikmet Bey aracılığıyla Çanakkale cephesinde bulunan askerlere gönderilmesi adına Hilâl-i Ahmer Cemîyetine ve asker ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanması adına topladıkları yaklaşık 515 kuruşu Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti’ne göndermiştir.²³⁴

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, cephede bulunan doktorlarını da unutmamış ve büyük çıkarmanın bir önceki gecesi yani 24 Nisan 1915 tarihinde Behçet Sabit Bey’e (ERDURAN) üzerinde hilaller bulunan güzel bir kutu içerisinde küçük biblolarla birlikte bir mektup göndermiştir. Behçet Sabit Bey, kendisine gönderilen bu hediyeden duyduğu memnuniyeti ve cephe gerisinde kendilerini düşünenlerin var olduğunu hissetmenin üzerinde bıraktığı etkiyi günlüğüne not etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ayrıca kültürel nesnelere de cepheye nakline olanak sağlamış ve okuma yazma bilen subay ve askerler için düzinelerce kalem, kâğıt, kartpostal, zarf, romanlar ve tarihi kitaplar göndererek cephede keyifli vakit geçirmelerini de sağlamıştır.²³⁵

Dönemin ileri gelen gazetelerinden İkdâm Gazetesi, cephede çarpışan vatan müdafileri için kafalarını bir nebze de olsa savaştan uzaklaştırabilmeleri ve gazetede yayımlanan kendi kahramanlık hikayelerini okuyarak morallerinin yükselmesi adına yüzlerce İkdâm gazetesi göndermiştir. Kuşkusuz bu kültürel yardımlar ve gazetelerde kendileri adına çıkan haberler, askerin psikolojisini harpten bir nebze de olsa uzaklaştırarak motivasyonunu artırmıştır.²³⁶

18 Mart Boğaz Muharebesi’nin Osmanlı ordusunun galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından cemiyetler, askerleri tebrik ve ziyaret amacıyla cepheye geziler düzenlemiştir. İlk olarak 31 Mart günü Meclîs-i Mebûsan mebuslarından Salah Cimboz, Tahsin, Rıza, Sabri

²³⁴ “Âsâr-ı Hamîyet”, *Tasvîr-i Efkar*, 14 Mart 1331/27 Mart 1915, s. 3.

²³⁵ Erduran, *a.g.e.*, s. 67; Çöl, *a.g.e.*, s. 50.

²³⁶ “Ordu’da İ’âşe Mes’elesi, Ahvâl-i Sıhhîye-Müdâfa‘a-i Millîye Hediyeleri, İkdâm’ın Hediyesi”, *İkdâm*, 3 Temmuz 1331/16 Temmuz 1915, s. 1.

ve Şevki Beyler ile Doktor Suat ve Halid Beylerden oluşan Donanma Cemîyeti heyeti cepheyi ziyaret etmiş ve vatan müdafileri için yaklaşık 13.000 kilogram şeker, Çanakkale hastanelerinde tedavi altında bulunan askerler için ise portakal ve limon hediye etmişlerdir.²³⁷

İttihâd ve Terakkî Cemîyeti ile kendi teşebbüsü olan Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, yaşanan muharebeler sonrasında hastane ziyaretlerine önem vermiş ve bu ziyaretlerde cemiyetlere katılan kadınlar tedavi altındaki askerlere kendi aralarında topladıkları parayla çikolata, şeker ve tütün hediye etmişlerdir. Donanma Cemîyeti'nin cepheye gelişinin hemen ertesi günü 1 Nisan 1915'te Edirne mebusu Faik Bey, Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti müdür Cemil Bey ve ambar memuru Enver Bey'den oluşan Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti heyeti, askerî hastane ziyaretlerinde bulunmuş ve hem cepheye hem de hastanedeki askerlere Osmanlı halkının naçizane bir hediyesi olarak 28.000 paket sigara hediye etmişlerdir.²³⁸ Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nden sonra Muavenet-i Millîye torpidobotuyla Eceabat'a bir heyet daha gelmiş ve beraberlerinde getirdikleri hediyeleri Boğaz müdafileri için karargaha teslim ederek askerlerin gösterdiği kahramanlıklardan duydukları memnuniyetlerini iltifatlarla göstermişlerdir.²³⁹

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin oluşturduğu heyetler cepheye ziyaretlerini sürdürmüş ve 13 Nisan 1915 tarihli Tasvîr-i Efkâr gazetesinde çıkan habere göre heyet, Anadolu yakasındaki mevkiileri ziyaret ederek buradaki birlik komutanlarına, askerlerine ulaştırmak üzere tütün hediye etmiştir.²⁴⁰ Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin heyetler vasıtasıyla cepheye gönderdiği hediyeler, muharebeler boyunca devam etmiş ve 11 Haziran 1915 tarihli Tanîn gazetesinin haberine göre Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti adına askerlere hediye getirmek vazifesiyle cepheye gelen bir zat askerlere yanında getirdiği hediyeleri

²³⁷ Muhâbir-i Mahsûs, "Donanma ve Müdâfa'a-i Millîye Cem'iyetlerinin Ziyâretleri Kahramân Müdâfi'ler ve Tevzi' Olunan Hedâye, Yeni Ba'zı Menâkıb-ı Kahramânâne", *Tasvîr-i Efkâr*, 30 Mart 1331/12 Nisan 1915; Didem İlke Cumalı, Eda Karataş, *Türk Savaş Muhabirlerinin Kaleminden Çanakkale Savaşları*, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2021, s. 50.

²³⁸ "Gâzilerimize Hedâyâ", *İkdâm*, 28 Nisan 1331/11 Mayıs 1915, s. 3; Cumalı ve Karataş, *a.g.e.*, s. 51.

²³⁹ Erduran, *a.g.e.*, s. 83.

²⁴⁰ Muhâbir-i Mahsûs, "Boğazın Medhaline Doğru Bir Cevlân, Neler Görülüyor, Tabi'atın Güzellikleri Arasında Harb Hayâtı ve Husûsiyetler, Her şeyden Bir Nişâne-i Sukût, Bir Nişâne-i Ümîd ve Emel", *Tasvîr-i Efkâr*, 31 Mart 1331/13 Nisan 1915; Cumalı ve Karataş, *a.g.e.*, 53.

takdim etmiştir. Haberin içeriğinde hediyeenin ne olduğu belirtilmese de askerın zor cephe şartlarında en çok aradığı şey olan tütünün askerlere hediye edildiği tahmin edilmektedir. Cephedeki askerın sigara ihtiyacının giderilmesi adına Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Avusturya, cepheye her asker için günde 10 adet sigara ya da yarım paket tütüne tekabül edece kadar yardımda bulunmuşlar ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti de muharebeler süresince çok kez her nefer için beşer onar paket sigaralar göndermiştir.²⁴¹

Çanakkale Muharebeleri esnasında defalarca bombardımana maruz kalan Eceabat halkı da bayraklarını, topraklarını ve namuslarını hemen kapılarının dışında savunan vatan müdafileri için dişlerinden, tırnaklarından arttırdıklarıyla 300 Osmanlı lirası Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne, 300 Osmanlı lirası Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'ne ve 200 Osmanlı lirası da Donanma Cemîyeti'ne bağışta bulunmuşlardır. Eceabat halkı, cemiyetlere yaptıkları nakdî yardımların yanında yaklaşan kış şartlarında askerın rahat edebilmesi için 2.500 pamuklu mintan, 1.000 minder, 1.000 çift yün çorap ve 600 çift yün eldiven bağışında bulunmuşlardır. Eceabat halkının bu fedakarlığının yanında Eceabat yerel yönetimi de Donanma İânesi için 315 dönümlük tarla ekmiştir.²⁴²

Çanakkale Muharebeleri esnasında cepheye savaşan askerın en çok aradıkları ihtiyaçlar; tütün, sigara, kibrit, çakı, mendil gibi şeyler olmuştur. Askerın cepheye bu ihtiyaçlara bireysel olarak ulaşabilmesi neredeyse imkânsız olduğu için cepheye hediyelerin geldiği zaman, askerın sıklıkla dört gözle beklediği zamanlar olmuştur. Gündelik hayatta oldukça ucuza giderilebilen bu ihtiyaçların cepheye gönderilmesi, askerler için paha biçilemez olmuştur. 16 Temmuz 1915 tarihli İkdâm gazetesinde yayımlanan haberde, cepheye bulunan İkdâm gazetesi muhabirinin ifadesine göre Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, topladıkları yardımlarla cepheye çakı, ayakkabı bağı, mendil, sigara gibi hediyeleri askere dağıtmıştır. Bu hediyeler savaş ortamında tüm günlerini geçiren askerın moralini bir nebze yükseltmiş ve savaşma azimlerine olumlu etki yapmıştır.²⁴³

²⁴¹ Ali Ekrem, "Defn-i Emvâd İçin Muvakkaten Ateşin Ta'fili (Fâsıla-i Harb)", *Tanîn*, 29 Mayıs 1331/11 Haziran 1915, s. 3; Cumalı ve Karataş, *a.g.e.*, s. 103; Arıkan, *a.g.e.*, s. 138.

²⁴² Kemâleddin Şinâsi, "Çanakkale Mektûbları 2", *Sabâh*, 2 Haziran 1331/15 Haziran 1915, s. 1-2; Cumalı ve Karataş, *a.g.e.*, s. 113.

²⁴³ "Ordu'da İ'âşe Mes'elesi, Ahvâl-i Sıhhîye-Müdâfa'a-i Millîye Hediyeleri, İkdâm'ın Hediyesi", *İkdâm*, 3 Temmuz 1331/16 Temmuz 1915, s. 1; Cumalı ve Karataş, *a.g.e.*, s. 161.

Çanakkale cephesinde yaralanarak cephe gerisindeki hastanelerde tedavi gören gazilerin tedavileri ve morallerinin yüksek tutulması adına ülke dışından da yardımlarda bulunulmuştur. 20 Mayıs 1915 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere Çanakkale cephesi gazilerine Washington, Berlin, Bremen, Madrid, Sofya, Bükreş, Selanik, Filibe, Frankfurt, Viyana, Norveç, Amsterdam ve Hamburg büyükelçilikleri ve konsoloslukları hediyeler göndermiştir.²⁴⁴ Çanakkale müdafaasında yaralanan gazilerin hastane bakım masraflarına destek olmak adına Roma, Selanik, Berlin, Saraybosna, Varna, Stockholm, Christiania, Sofya, Bremen büyükelçilik ve konsolosluklarında Müdâfaa-i Milliye Cemîyeti ve Donanma Cemîyeti adına nakdî ianeler toplanmış ve elde edilen meblağ cemiyet kasalarına aktarılmıştır. İsveç ordusunda görev yapan 4'üncü Topçu Alayı Yüzbaşısı Viktor Salmen de şahsî olarak Deutsh Bank aracılığıyla gaziler için nakdî ianede bulunmuştur.²⁴⁵ Yine Çanakkale gazileri için Rusçuk'taki Yahudi cemaati üyelerinden David Theron ve Sabetay Tamhi isimli iki şahsın kurduğu iane komisyonunca toplanan nakdî iane Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'ne gönderilmiştir. Daha fazla iane toplanması için de Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nden bir miktar kartpostalın Rusçuk'a gönderilmesini rica etmişlerdir. Böylece Çanakkale gazileri için daha fazla yardım toplama faaliyetinde bulunacaklardır.²⁴⁶ Bununla beraber Münih ve Selanîk başkonsolosluklarından, yine gaziler için nakdî iane gönderilirken Kavalalı Mahmud Celaledin Efendi kurban parasını harp ianesi olarak cepheye göndermiştir. Ayrıca dönemin ünlü toplumbilimcilerinden Mehmed Ali Şevki Bey de haziran ayı maaşını bütünüyle cepheye yaralanan gaziler için göndermiştir.²⁴⁷

Vilayet Başveznedarı Osman Nuri Bey'in oğlu, Yeni Mektep Çocuk Yuvası öğrencilerinden yedi yaşındaki Osman Adil, kendi harçlıklarından biriktirdiği parayla Çağaloğlu Hastanesi'nde tedavi altında bulunan askerler için büyük bir paket tütün olarak hastanedeki gazilere hediye etmiştir. Osmanlı halkının yediden 70'e seferber olduğu bu dönemde bu gibi yardımlar askerin dirayetini artırmış ve tedavi altındaki askerlerin bir an evvel iyileşerek cepheye geri dönmeleri isteğini ve hırsını uyandırmıştır.²⁴⁸

²⁴⁴ BOA, HR.SYS., 2174/3.

²⁴⁵ BOA, HR.SYS., 2174/5.

²⁴⁶ BOA, HR.SFR.04., 889/113.

²⁴⁷ BOA, HR.SYS., 2175/2.

²⁴⁸ "Hamîyetli Bir Yavrucuk", *Tasvîr-i Efkâr*, 7 Mayıs 1331/20 Mayıs 1915, s. 2.

Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale cephesi; karada, denizde, havada, su altında ve hatta yer altında mücadelelere sahne olmuş ve dönemin son teknolojisinin kullanıldığı bir cephe olmuştur. Bu minvalde ordu envanterinin etraflıca takviye edilmesi elzemdir. Muharebeler öncesi Osmanlı donanmasının takviye edilmesine özen gösterilmiş, piyade ve topçu sınıfı için barut ve mühimmat gibi elzem malzemelerin yapımına hız verilmiştir. Donanmaya gemi alınması için Tasvîr-i Efkâr gazetesi, geliri tamamıyla donanma yardımına aktarılacak olan özel bir donanma sayısı çıkararak bir kampanya başlatmıştır. Dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Recâizâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid (Tarhan) ve Ahmed Râsim Beylerin de gazetede bu kampanyaya yazılarıyla destek verdiği görülmektedir.²⁴⁹ 1910 yılında Donanma Cemiyeti tarafından Osmanlı donanmasını için Almanya'da inşa ettirilen Muvenet-i Millîye torpidobotu, 12 Mayıs'ı 13 Mayıs'a bağlayan gece Morto Koyu'nda bulunan ve günlerdir Osmanlı mevzilerini bombardıman eden HMS Goliath zırhlısını üç torpido ile batırmıştır. Her ne kadar Muavenet-i Millîye torpidobotu 1910 yılında, muharebelerden çok daha önce inşa ettirilmişse de en büyük faydası Çanakkale Muharebeleri esnasında sağlamıştır.²⁵⁰

Çanakkale muharebeleri esnasında İtilaf donanmasının denizaltı faaliyetleri, özellikle Marmara Denizi'ndeki nakliye işlerini tehdit etmiştir. Cephenin hayat damarlarından olan deniz nakliye yolunun korunması, cephenin akıbetini doğrudan etkileyeceği için Osmanlı donanmasına mensup torpidobotlar sıklıkla bölgede devriye gezerek denizaltı faaliyetlerini takip etmişlerdir. 30 Nisan 1915 tarihinde Boğaz'a giren AE-2 denizaltısını tespit eden Sultanhisar torpidobotu denizaltıyı takip ederek top ve torpido atışlarıyla yaklaşık iki saatte denizaltıyı etkisiz hale getirmiş ve su üstüne çıkmaya zorlanan denizaltının 29 er ve 3 subaydan oluşan mürettebatı esir alınmıştır. Çanakkale muharebelerinin deniz cephesinde bir torpidobotun ilk kez bir denizaltıyı etkisiz hale getirmesi açısından bu olay oldukça önemlidir. Bu başarı üzerine dönemin Padişahı Sultan

²⁴⁹ N. Ahmet Banoğlu, *Türk Basını'nda Çanakkale Günleri*, Kırmızı Beyaz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 16.

²⁵⁰ Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 244.

Mehmed Reşad, Sultanhisar mürettebatından subaylara altın ve erlere de gümüş saatler hediye edilmiştir.²⁵¹

Seferberlik sırasında mevcut fabrikalarda ayda 3.000.000, 24 saat çalışılırsa 6.000.000 mermi üretilebiliyordu. Ancak buradaki asıl problem üretmek değil, üretilen mühimmatın ve teçhizatın nakliyesi olmuştur. Bir tren ya da vapur içinde 4.432 sandık mühimmat barındırılabilir ve bu mühimmatı nakliye araçlarına yüklemek altı gün sürüyordu. Donanmanın güçlendirilmesi ve gerekli teçhizat ve mühimmatın üretilmesine özen gösterilirken Çanakkale Boğazı'nın savunulması için en önemli unsur olan mayınların tedarikine de dikkat edilmiştir. Bu bağlamda Almanya'dan mayın tedariki talep edilmiştir.²⁵²

Ordu kendi imkanlarıyla Çanakkale cephesini takviye etme çalışırken Osmanlı ordusu envanterine çok geç giren ve Balkan Harbi sırasında tedarik edilen tayareler, cephede mutlak suretle kullanılmak istenmişse de bu tayarelerin nitelik ve nicelik olarak yetersiz olması sorunu ortaya çıkmıştır. Bu konuda Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti ve Donanma Cemîyeti kendilerine bir vazife yüklemişler ve ordu envanterine tayareler kazandırmak için kampanyalar başlatmışlardır. Bu kampanyalar çerçevesinde sadece 1914 yılında tayyare satın alımı için elde edilen 1.836 Osmanlı lirası, Harbîye Nezâreti'ne teslim edilmiştir.²⁵³

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti ve Donanma Cemîyeti ile bu cemiyetler üzerinden cephedeki askerlere yapılan yardımların yanında dönemin basınında ismi ön plana çıkmış Çanakkale kahramanlarına şahsi olarak hediyeler de gönderildiği görülmektedir. 4 Mart 1915 tarihinde Seddülbahir bölgesine keşif çıkarması yapan İngilizlere karşı büyük bir metanet gösteren ve onları püskürten Bigalı Mehmet Çavuş'a Cevat Paşa'nın 19 Mart günü yazdığı rapora göre, Kayseri halkı tarafından altın bir saat hediye edilmiştir.²⁵⁴

²⁵¹ Nurcan Bal, Marmara'da Denizaltı Avı Sultanhisar ve Stoker'm Denizaltısı AE-2, Deniz Basımevi, İstanbul 2006, s. 121.

²⁵² Akbay, *a.g.e.*, s. 145.

²⁵³ Zamacı, *a.g.t.*, s. 153.

²⁵⁴ Erduran, *a.g.e.*, s. 59.

Osmanlı ordusunda pilot olarak istihdam edilen Alman subaylardan Hans Joachim Buddecke'nin uçağı, İngiliz uçaklarıyla yaptığı it dalaşlarından sonra yara almış ancak bir şekilde uçağı havaalanına altı kilometre uzaklıkta yere indirmeyi başarmıştır. Bu zorlu uçuş sonrası bölgede bulunan halk uçağı koşmuş ve Alman pilotun ellerini, üniformasını ve hatta ayakkabılarını öperek kendisinin memnuniyetle karşılamışlardır. Daha sonra köylülerden bir tanesi kendisine minnetlerini göstermek adına bir tencere yoğurt ikramında bulunmuştur.²⁵⁵

Cepheye gönderilen hediyeler yalnızca Osmanlı halkı ya da cemiyetlerle sınırlı kalmamış ve Osmanlı Devleti'nin savaştaki müttefiklerinden de sık sık hediyeler gönderilmiştir. Brem Fahrî Başşehbenderi Mösyö Elfeld, müttefiklerinin yanlarında olduğunu hissetmeleri ve savaş ortamında morallerinin yerine gelmesini arzularak üç küçük sandık ve 103 paketten oluşan hediyelerini Çanakkale cephesinde savaşmakta olan askerlere göndermiştir. Bu hediyelerin askerler üzerindeki etkisi tuttukları hatıratlardan anlaşılmaktadır. Yine bir müttefik hediyesi olarak Almanya'dan İzzettin Bey'e, içerisinde kartpostallar olan bir kutu hediye gelmiş ve İzzettin Bey gelen bu hediyeyle memnuniyetle karşıladığını hatıratına not düşmüştür.²⁵⁶

4.5. Sivil Yardımların Asker Üzerindeki Etkisi

Savaşta kazanan taraf olmak isteyen devletler, bunun yalnızca iyi askerî eğitim ve tam teçhizatla mümkün olmadığını bilerek askerinin moral seviyesini de en iyi durumda tutmaya özen göstermiştir. Askerin, ihtiyaçlarının savaş esnasında giderilememesi ve varsa geride bıraktığı ailesinin zor durumda olduğunu düşünmesi savaşa azminin düşmesine yol açacaktır. En ufak bir hataya dahi yer olmayan savaş meydanlarında askerlerin isteksiz çarpışmaları, orduya güç kaybettirerek devletlerin yenilmesine neden olabilmektedir. Bunun farkında olan devletler, cephedeki askerinin yeme-içme ve giyimde sıkıntı yaşamaması adına gerek kendisi gerek ise halkıyla iş birliği içerisinde çalışmalar yapmaktadır.

²⁵⁵ Hans Joachim Buddecke, Çanakkale Üzerinde Bir Şahin, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 76.

²⁵⁶ K.A., 398/7; K.A., 398/9; Çalışlar ve Görgülü, *a.g.e.*, ss. 137.

Osmanlı Devleti ve halkı, savaş zamanlarında cephedeki askerinin moral seviyesinin iyi durumda olması adına yardımlarının en büyüğünü, dünya literatüründe topyekûn harbin ilk örneği addedilen Birinci Dünya Harbi'nde gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmadan önce ilan ettiği genel seferberlikle halk ve bu amaç uğruna kurulmuş olan cemiyetler, ordusuna yardım için henüz geçmiş savaşın etkisinden çıkamamış olmasına rağmen yardım faaliyetlerine başlamıştır.

Çanakkale Boğazı tahkimatının 3 Kasım 1914 günü bombardıman edilmesinin ardından, Osmanlı Devleti'nin 11 Kasım 1914'te savaşa dahil olmasıyla dönemin padişahı Sultan Mehmed Reşad, bir beyanname yayımlanmıştır. Bu beyannamede Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş nedenini, Fransa ve İngiltere'nin kendilerine karşı tutumlarını anlatmış ve "*Kahramân askerlerim*" hitabıyla askerini motive edici sözler sarf etmiştir. Askerlerinin yalnız olmadığını, kendisinin ve Allah'ın onların yanında olduğunu belirterek "*Hakk ve 'adl bizde, zulm ve 'avdan düşmanlarımızda olduğundan düşmanlarımızı kahretmek için cenâb-ı 'âdil-i mutlakın 'inâyet-i samedânîyesi peygamber-i zî-şânımızın imdâd-ı ma'nevîsi bize yâr ve yâver olacağında şübhe yoktur. Bu cihâddan mâzîsinin zarârlarını telâfi etmiş şanlı ve kavî bir devlet olarak çıkacağıma emînim. Bugünkü harbde birlikte hareket ettiğimiz dünyanın en cesûr ve muhteşem iki ordusuyla silâh arkadaşlığı ettiğimizi unutmayınız. Şehîdleriniz şühedâ-yı sâlifeye müjde-i zafer götürsün. Sağ kalanlarınızın gazâsı mübârek, kılıcı keskin olsun.*" Sözleriyle hitabını sonlandırmıştır. Padişahın başkumandan olarak sarfettiği bu sözlerin akabinde Başkumandan Vekili Enver Paşa da askerlere hitap eden bir beyanname yayımlamıştır. Bu beyannameler askerlere yalnız olmadıklarını göstermiş ve vatani savunma uğruna canlarını feda etmenin kutlu bir vazife olduğu mesajını vererek onları savaş alanında gösterecekleri başarının büyüklüğüne inandırmıştır.²⁵⁷

Padişah Mehmed Reşad ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın askerleri yüreklendirici sözleri, askerinin savaşa azmini arttırmış olsa da sözler tek başına yeterli olmayacaktır. Söylenildiği gibi askerinin yalnız olmadığını hissettirilmesi adına somut

²⁵⁷ BOA, İ.MBH., 16/106; Polat, *a.g.e.*, ss. 217-219.

çalışmalar da gerekmiştir. Bu çalışmalar Osmanlı halkı ve kuruluş amacı askerlere yardım olan cemiyetler vasıtasıyla yürütülmüştür. Cemiyetler ve halk, savaş boyunca hem cephede vatanları uğruna savaşan askerlere hem de bu uğurda yaralanarak Çanakkale ve çevre illerde tedavi altına alınmış olan gazilere yardımlarını esirgememiştir. Bu yardımlar kimi zaman cepheye genellikle cemiyetler aracılığıyla gelen erzak kolileri, sağlık malzemeleriyle ufak hediyelerden oluşurken kimi zaman da tedavi esnasında hastanelere yapılan ziyaretlerle birlikte verilen hediyelerde kendilerini göstermiştir.²⁵⁸

Çanakkale cephesine muhtelif zamanlarda giden ve orada gördükleri savaş sahnelerini gazeteler aracılığıyla halka bildiren savaş muhabirleri, bölgeye yapılan ziyaretlerden de yazılarında bahsetmiştir. Bu ziyaretlerden Donanma ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyetleri'nin yaptıkları ziyaretlerde hiçbir zaman elleri boş gelmediğinden bahsederek askerlerin yanlarında bulunarak hediyeleri bizzat takdim etmelerinin önemi ve asker üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Böylece Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin askerlerin sağlığı için cephede bulunarak yaptıkları yardımların yanı sıra dönemin önde gelen diğer iki cemiyetinin de yalnızca uzaktan hediyelerle değil, bizzat askerlerin yanlarına gelerek de onlara destek oldukları görülmektedir. Tasvîr-i Efkâr gazetesi muhabiri, askerlerin 18 Mart başarısını takdir için cepheye ziyaret düzenleyen Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin 1 Nisan 1915 gününde yanında getirdiği yaklaşık 28.000 paket sigara dağıtılırken askerlerin içlerinden birinin “*Evlâdlarım, misâfirlerimiz size tütün getirmişler, demek ki biz burada din-i vatanımız için çalıştıkça millet de bizi unutmuyor. Her türlü ihtiyâcımızı tedârik etmeye çalışıyor. Göreyim sizi yavrularım bundan sonra dahâ ziyâde çalışarak milletimizin muhabbetine lâîk olduğumuzu biz de isbât edelim.*” şeklinde aldıkları hediyeyle duydukları memnuniyeti ve bu hediyeyle karşılığını en iyi şekilde vermek istediklerini dile getiren sözlerini gazete sütunlarına taşımıştır.²⁵⁹

Askerlerin cepheye giderken geçtiği yollarda bulunan köy halkı, vatanları için savaşacak olan bu kişilere ikramda bulunmayı bir vazife olarak gördükleri ve bu vazifeyi büyük bir keyifle yerine getirdikleri 16'ncı Tümen askerlerinden Emin (ÇÖL) Bey'in

²⁵⁸ Hastanelere yapılan ziyaretler hakkında detaylı bilgi bkz. Karataş, vd., *a.g.e.*, ss. 108-203.

²⁵⁹ Muhâbir-i Mahsûs, “Donanma ve Müdâfa'a-i Millîye Cem'iyetlerinin Ziyâretleri...”, *Tasvîr-i Efkâr*, 30 Mart 1331/12 Nisan 1915, s. 1; Cumalı ve Karataş, *a.g.e.*, ss. 50-51.

hatıratından anlaşılmaktadır. Tümen, Çanakkale cephesine gelirken 12 Nisan 1915 günü Keşan'da bir köye uğradıkları sırada çeşitli erzak ve ayran ikramıyla karşılaşmıştır. Yol üzerinde iki kazan ayranla karşılaşan askerler vakit kaybı olmaması adına duraklayamamasalar da karşılaştıkları bu manzara, onların uğruna savaştıkları halk tarafından ne kadar önemsendiğini gözler önüne sermiştir.²⁶⁰

Cepheye gönderilen yardımlar ve hediyelerin uyandırdığı hisler, askerlerin hatıratlarında yer bularak bu yapılanların savaşın ortasında ne kadar kıymetli olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Cepheye doktorluk görevini üstlenen Behçet Sabit Bey'in (ERDURAN) hatıratına bakıldığında cemiyetlerin askerlere getirdiği sigara ve şeker gibi hediyelerin uyandırdığı hisler açıkça görülmektedir. Savaşın acımasız ve kan dolu ortamında cephe görev yapan her kesimden insanın, kendilerine gelen bu küçük hediyelerle aslında cephe gerisinde kendileri gibi savaşı yaşayan insanlar olduğunu bilmesi, yalnız olmadıklarını hissetmeleri adına önem taşımaktadır. Behçet Sabit Bey, gönderilen minik bir şekerin dahi cepheye yarattığı etkinin aylarca sürdüğünden bahsederken aynı zamanda savaşın acı yüzünün bu mutluluğu yarım bıraktığını şu sözlerle tarihe not düşmüştür:

“Donanma Cemiyeti'nin, Müdâfaa-i Millîye'nin şeker ve sigaralarını, portakallarını afiyetle yedik, içtik. Fakat hilalimizin (Hilâl-i Ahmer/Kızılay) erzak torbacıklarından bir tat alamadık. Yaralı haliyle bile demirden set olup düşmana karşı koyan yiğitlerimizle, arslanlarımızla meşgul olduk. Bizim için hayatın tadı onların iyileşmesine bağlı!”²⁶¹

Yardım ve hediyeler, yoğunluğa mahal vermemek ve her askere eşit şekilde dağıtılması adına genel olarak cemiyetler aralığıyla cepheye ulaştırılmıştır. Fakat ara sıra bireysel yardımların da doğrudan cepheye ulaştırıldığı durumlar olmuştur. İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey, hatıratında aldığı bir telefon üzerine kendisine İstanbul'dan bir paket geldiğini ve bu paketin içerisinde defter, asker yakası, sabun ve krem gibi malzemelerin olduğundan ve bunun kendi üzerinde yarattığı mutluluktan söz etmiştir. Çanakkale cephesinde savaşmış olan Hakkı (SUNATA) Bey de hatıratında cemiyet dışı gelen

²⁶⁰ Çöl, a.g.e., s. 35.

²⁶¹ Erduran, a.g.e., ss. 86, 109, 138-139.

hediyelerden bahsetmiştir. Sigara paketleri ve kuru üzüm gibi malzemelerden oluşan erzak kolileri, Keşan Seydiköy halkı tarafından askerlere aracısız olarak gönderilmiş, kalplerinin daima onlarla olduğunu anlatma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶²

Çanakkale cephesinde kara muharebelerinin başladığı günlerde yaralanan askerlerin tedavileri için İstanbul'a nakledilmesinin ardından kısa bir süre sonra hastanelerde gazileri ziyaret edenler yalnızca halk olmamış, vükela heyetleri, Almanya'nın İstanbul Sefiri Wangenheim, Amerika Sefirinin eşi Madam Morgenthau da ziyaretlerde bulunarak kendilerine hediyeler takdim etmiştir. 6 Mayıs 1915 günü devletin üst düzey yöneticilerinden Sadrazam Said Halim Paşa, Hilâl-i Ahmer Beyoğlu Hastanesi'ne ziyarette bulunarak gazilerle sohbet etmiş, durumları hakkında bilgi sahibi olduktan sonra onlara hediye olarak getirdiği sigaraları dağıtarak morallerinin yerine gelmesine katkı sağlamaya çalışmıştır. Said Halim Paşa'nın ziyaretinden 19 gün sonra Başkumandan Vekili Enver Paşa, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Cağaloğlu'ndaki hastanesinde tedavi altında bulunan gazileri ziyaret ettiği sırada, cemiyetin yetiştirdiği hastabakıcıların gazilere olan ilgi ve alakasını takdirle karşılayarak hastane ziyaret defterine övgü dolu sözler not düşmüştür. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Reisi Doktor Ali Paşa da hastaneleri ziyareti esnasında ölüm döşeğinde olan bir gazinin "*Hilâl-i Ahmer'imizden Allah râzı olsun, sen de var ol!*" sözlerinin yaptıkları yardımların gaziler üzerindeki etkisinin ne kadar önemli olduğunu ve bu sebeple yardımların devamlılığının önemini halkla paylaşmıştır.²⁶³

Askerler, savaşın acı yüzünü bir nebze olsun unutturarak kendilerine yardım eden Osmanlı halkını ve cemiyetleri her an minnet ve memnuniyetle anmıştır. Cemiyetler ve halk, Çanakkale cephesinde yaralanarak İstanbul ve çevre illere nakledilen gazileri hastanelerde de yalnız bırakmamış, onlara ziyaretlerde bulunarak hediyelerine ve yardımlarına devam etmişlerdir. Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti, merkezine gelir oluşturmak için bastırdığı kartpostallardan İstanbul'da çeşitli hastanelerde tedaviye alınan gazilere hediye olarak

²⁶² V. Türkan Doğruöz, vd., *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Teyfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, 126; Sunata, a.g.e., s. 174.

²⁶³ "Mecrûhları Ziyâret", *Sabâh*, 24 Nisan 1331/7 Mayıs 1915, s. 2; "Gâzilerimizi Ziyâret", *Sabâh*, 26 Nisan 1331/9 Mayıs 1915, s. 2; "Harbiye Nâzırı Enver Paşa Hazretleri'nin Kadırga ve Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastahânelerini Ziyâretleri", *Servet-i Fünûn*, 21 Mayıs 1331/3 Haziran 1915, s. 62; Topçu ve İzgöer, a.g.e., *Cilt IX*, s. 172.

dağıtmış ve bu kartpostallar aracılığıyla geride bıraktıkları aileleriyle mektuplaşmalarını sağlamıştır. Fakat dönemin okur yazarlık oranı düşünüldüğünde çoğu askerin bu fırsatı değerlendirmesi pek mümkün olmayacaktır. Bunun üzerine gazetelerde gazilere mektup yazma ve okuma konusunda yardımcı olacak kişilere çağrıda bulunulmuş olup bu çağrıya okullarının tatil olması sebebiyle müsait durumdaki öğrenciler büyük bir ilgiyle geri dönüş sağlamıştır. Gazilerden Sami Efendi'nin, kaleme aldığı mektubu İkdâm Gazetesi'nin teklifi üzerine yayımlanmasına müsaade etmesiyle tüm halk cephedeki askerlerin durumundan birinci ağızdan haberdar olmuştur. Mektubunda “*Ahval-i harbîyemiz pek büyük iftihâra şâyândır. Cenâb-ı hakka bin şükür olsun. En ileri hattlarda bulunuyorduk. Bütün askere tayın ve yevmî sıcak karavana geldikten başka hemân her gün de parmak üzümü, fındık içi, bol sigara, şekerleme gelmektedir. Bunları az bir miktarda zannetmeyiniz. Bi'l-'aks mebzûlen tevzî' edilmektedir. Asker de vazîfesini pek güzel ifâ ediyor.*” cümleleriyle askerin yeme içme sıkıntısı çekmediğini anlatan Sami Efendi, tüm askerler adına bu durumdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.²⁶⁴

Sami Efendi mektubunda, askerin cephedeki durumunun iyiliğinden ve onlara verilen yemeklerle hediyelerin kendilerinde savaşıma azminin ortaya çıkmasından bahsederken Çanakkale cephesinde yaralanarak İstanbul'a tedaviye sevk edilen bir diğer gazi Bekir Sıtkı Efendi ise hastanelerde hastabakıcılardan gördükleri iyi muameleyi halka duyurmayı amaçlamıştır. Bekir Sıtkı Efendi, Tanin Gazetesi'nde yayımlanan mektubuyla Çapa Dârül-muallimât Hastanesi çalışanlarına kendilerine karşı gösterdikleri şefkat ve hassasiyet için teşekkür ederek Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin iyileştirdiği hiçbir gazinin bir daha yaralanmaktan korkmadığından bahsetmiştir.²⁶⁵

Çalışmanın bu bölümünde, cemiyetlerin payitahta yakınlığı bakımından en stratejik kabul edilen Çanakkale cephesindeki askerlere yardım faaliyetleri ele alınmıştır. 1868 yılında Hilâl-i Ahmer Cemîyeti'nin temellerinin atılmasıyla başlayan cemiyetleşme dönemi; Donanma Cemîyeti, Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti ve diğer yardımcı cemiyetlerin

²⁶⁴ “Beyânnâme, Müdâfa‘a-i Millîye Cem‘iyeti’nden “, *Tanîn*, 24 Nisan 1331/7 Mayıs 1915, s. 5; “Gâzilerimizi Ziyâret”, *Sabâh*, 26 Nisan 1331/9 Mayıs 1915, s. 2; “Kahramânlık Menkıbeleri”, *İkdâm*, 10 Haziran 1331/23 Haziran 1915, s. 1; Karataş, vd., *a.g.e.*, ss. 165, 177.

²⁶⁵ “Gençliğin Heyecânı”, *Tanîn*, 21 Temmuz 1331/3 Ağustos 1915, ss. 1-2; Karataş, vd., *a.g.e.*, ss. 181-184.

kurulmasıyla tam bir olgunluğa ulaşmıştır. Esasen Balkan Harbi'nden çok daha önce faaliyetlerine başlayan cemiyetlerin yardımlarının kıymeti, harpte Osmanlı ordusunun çok kısa sürede dağılması sebebiyle tam anlaşılammıştır. Bu sebeple Birinci Dünya Harbi'nde özellikle Çanakkale cephesinin muharebe hüviyeti ve süresi, cemiyetlerin faaliyetlerinin halk tarafından daha iyi idrak edilmesini sağlamıştır. Daha önce ordu-millet anlayışının topyekûn harp kavramı temellerine oturtulmasının asıl meyvesi Birinci Dünya Harbi'nde alınarak halkın kendisini vatan müdafaasının bir parçası olarak hissettirilmesi ve orduya aynî-nakdî yardımların artması sağlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünün asıl çıktısı, cepheye yapılan küçük-büyük her bir yardımın asker üzerindeki etkisi hatıratlara dayanarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yapılan bu yardımların Osmanlı coğrafyasının dört bir yanından toplanması, dönemin basınının yardım kampanyalarına verdiği önemi gözler önüne sermiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bir savaşı, topyekûn harp olarak değerlendirmek için sadece tarih bilimi penceresinden değil disiplinler arası bir pencereden bakmak gerekmektedir. Savaşların etkilediği alanlar ve halkın üzerindeki yansımaları, teknolojinin gelişmesiyle daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle 19'uncu yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti'ne bakıldığında, toplumsal hafızada büyük etkiler oluşturan savaşlar ve isyanlar dizisi, devlete birçok alanda kendini yenilemesi ve gelişen dünya düzenine ayak uydurması gerekliliğini göstermiştir. Bu sebeple, Tanzimat Dönemiyle birlikte her alanda modernleşme ve batılılaşma adına adımlar atılmıştır. Başlangıçta bu adımlar daha çok askerî alanda modernizasyon olarak karşımıza çıksa da varlığını ve devamlılığını savaşlara borçlu olan Osmanlı Devleti, savaşların yalnızca fizikî güç, donanımlı teçhizat ve iyi eğitimle kazanılamayacağını çok geçmeden farkına varmış ve sosyal alanlarda gerçekleştirdiği yenilik hareketleriyle bu açığı kapamaya çalışmıştır. 1865 senesinde Tanzimat Dönemi'nde kurulan ilk sivil toplum kuruluşu sayılan Cemîyet-i Tıbbîye-i Şahâne, ilerleyen dönemde gerçekleşecek olan cemiyetleşme/dernekleşme sürecinin önünü açarak sosyal alanda büyük bir adım atılmasını sağlamıştır.

Savaş zamanları askerlerin sağlığıyla yakından ilgilenilmesi adına 1867 senesinde birincisi düzenlenen Milletlerarası Sıhî Yardım Komitesi toplantısına Osmanlı Devleti adına katılan Dr. Abdullah Bey'e, kendi ülkesinde de yaralılara yardım amaçlı bir dernek/cemiyet kurması adına vekalet verilmiştir. Bunun üzerinde 1868'de Mecrûhîn ve Mardâ-yı Askerîyeye İmdâd ve Muâvenet Cemîyeti kurulmuş olsa da uluslararası sembol olan kızılhaç işareti ve sivillerin askerî yaşama karışacağı düşünceleri üzerine 1874 senesinde amacını yerine getiremeden kapatılmıştır.

Osmanlı Devleti, ordusunun her zaman yanında olarak eksiksiz şekilde savaşlarda bulunmasına çabalamıştır. Fakat günden güne yaşadığı güç kayıpları ve isyanlara bağlı bölünmeler nedeniyle ekonomik alanda sorunlar ortaya çıkmış olup bunları orduya

yansıtmamak adına halktan çeşitli vergiler toplamıştır. İlerleyen dönemlerde bu vergilerin düzenli gelir haline gelmesi ve yine de istenilen tutarın toplanılamaması Osmanlı ordusunun ve donanmasının güçsüz kalmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Sırbistan-Karadağ ile yaşanan çatışmalar ve burada Salîb-i Ahmer (Kızıllaç) Cemîyeti'nin Slav askerlerine gösterdiği karşılıksız yardım, ülke içerisinde benzeri bir cemiyetinin eksikliğini gözler önüne sermiştir. Bunun üzerine yukarıda bahsedilen tartışmalara çözüm bulunmuş ve yaralılara yardım amacı taşıyacak olan cemiyetin adı Hilâl-i Ahmer (Kızılay) olarak belirlendikten sonra yeniden faaliyete geçirilmiştir. Her savaşta faaliyet gösteren cemiyet, savaşların son bulmasının ardından çeşitli sebepler öne sürülerek kapatılmış ve ancak 1911 senesinde Trablusgarp Harbiyle birlikte kalıcı şekilde faaliyetlerine başlayabilmiştir.

93 Harbi olarak da adlandırılan Osmanlı-Rus Harbi'nin bitiminde dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in baskıcı politikalar gözetmesi üzerine bu süreçte tüm örgütlenmeler yasaklanmıştır. Fakat Osmanlı halkı, kendileri adına savaşan askerlere yardımın önemini kavradığından bir cemiyete bağlı olmadan da onlara yardım etmenin yollarını aramıştır. Bunun üzerine 1897 senesinde başlayan Osmanlı-Yunan Harbi'nde savaşmakta olan askerlere, Fatma Aliye Hanım'ın önderliğinde kışlık giysi yardım kampanyası başlatılmış ve böylece halk, askerinin yalnız olmadığını, tek yürek olarak onların yanında olduğunu göstermiştir. Cephede savaşmakta olan askerlere geride bıraktıkları aileleri dışında tüm Osmanlı halkının kendilerinin yanında olduklarını hissettirmeleri savaşma azminin artmasına sebep olmuştur. Savaş bitiminde askere yardımlar son bulmamış, bilakis bu defa da geliri, savaştan dönen gazilerin tedavileri ve şehit olan askerlerin ailelerine yardım için kullanılacak olan bir sergi düzenlenmiştir. Yunan Harbi'nin mağlubiyetle sonuçlanması Osmanlı Devleti açısından olumsuz bir sonuç olsa da halkın, askerinin yanında olduğunu hissettirmesi adına attığı adımlar sosyal ve askerî yaşam için son derece önemli sayılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid'in baskıcı politikası çok geçmeden kendine muhalefet doğurarak başlangıçta faaliyetlerini gizli olarak yürüten İttihâd-ı Osmanî Cemîyeti'nin kurulmasına neden olmuştur. 1908 senesine gelindiğinde bu muhalif cemiyet, Kânûn-ı Esâsî'yi tekrar yürürlüğe koyarak II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Tüm ülkede özgürlük

havasının hüküm sürmeye başlaması, cemiyetleşme/dernekleşme sürecinin de önünü açmış ve çeşitli amaçlar taşıyan cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Kurulan cemiyetlerden bir kısmı, savaşlarda Osmanlı ordusunun geçmişte yaşadığı sorunların tekrar yaşanmamasını hedefleyerek amacını savaş zamanlarında askerine yardım olarak belirlemiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin bir savaştan çıkıp kendini toplayamadan yeni bir savaşa girmek zorunda kalması, farklı amaçlarla kurulan cemiyetleri de harekete geçirerek savaş zamanlarında tüm ülkenin tek yürek olarak ordusuna yardım faaliyetlerinde bulunmasına sebep olmuştur.

Hilâl-i Ahmer Cemîyeti, Donanma Cemîyeti ve Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasıyla beraber yeniden faaliyete geçmiş ya da bu dönemde kurulmuş olan askere yardım amacı taşıyan cemiyetlerin başında gelmektedir. Bu cemiyetler, ilk olarak Balkan Harbi'nde Osmanlı askerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Kışlık giyim, sağlık malzemeleri ve çeşitli erzaklarla cephedeki askerin moralini yüksek tutarak savaşa azmini arttırmaya çalışan cemiyetler, hediye ve yardımların devamlılığı adına düzenli bir şekilde üyelik aidatları toplamıştır. Aidatların bir süre sonra yetersiz kalması dolayısıyla sergi, balo, tiyatro, sinema, yayıncılık gibi gelir oluşturma faaliyetlerine yönelerek sosyal ve kültürel alanda varlıklarını ispatlamışlardır.

Savaşlarda kaybedilen genç erkek nüfus ve Meşrutiyet'in ikinci kez ilanıyla oluşan özgürlük havası, Osmanlı kadınlarının sosyal yaşamda görünür olmasını sağlamış ve gerek çalışma hayatında gerek ise cemiyetleşme faaliyetlerinde kadınlar aktif rol oynamaya başlamıştır. Okumuş ve varlıklı kesimden kadınların başı çektiği sosyal alanda görünürlük hareketleri sonrası hem yeni cemiyetler hem de var olan cemiyetlerin bünyelerinde kadınların çalıştığı heyetler teşkil edilmiştir. Kadınların cemiyet hayatına katılmasının ardından tüm ülkede askere yardım alanındaki çalışmalar artış göstermiştir. Bunun sebebi kadınların, yardım konusunda taşrada bulunan ve tüm bu faaliyetlerden habersiz kalan kadınlara da seslerini duyurabilmeleri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ardı ardına girdiği savaşlardan en büyüğü olan Birinci Dünya Harbi, cephelerinin kapsadığı alan ve ordu mevcutlarının fazlalığıyla dünya literatüründe topyekûn savaşın en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. 2 Ağustos 1914 tarihinde

Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanıyla beraber Osmanlı halkı ve cemiyetler, askerine destek için çalışmalarına başlamıştır. 3 Kasım 1914'te Çanakkale Boğaz tahkimatının bombalanmasının akabinde 11 Kasım'da dönemin padişahı Sultan Mehmed Reşad, bir beyannameyle Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın yanında savaşa dahil olduğunu duyurmuştur.

Cemiyetler, Birinci Dünya Harbiyle beraber daha önce Balkan Harbi'nde olduğu gibi vakit kaybetmeden açılan cephelere yardım göndermeye başlamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti özellikle sağlık alanında cephede devamlı bulunarak yardımlarını sürdürürken Donanma ve Müdâfaa-i Millîye Cemiyetleri, daha önce düzenledikleri donanma ve tayyare iane kampanyalarıyla alınan gemi ve savaş uçakları sayesinde cephedeki yardımlarının ilk adımını atmıştır. 19 Şubat 1915 tarihinde başlayan Çanakkale Boğaz Muharebelerinin 18 Mart'ta Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanmasının akabinde cemiyetler hem askerlerinin moralini yükseltmek hem de başarılarından dolayı küçük de olsa onları ödüllendirmek adına bir hediye kampanyası başlatmış ve bu kampanyayı dönemin basın organları aracılığıyla halka duyurmuştur. Kampanyaya ülkenin her kesiminden insanın katılım göstermesi, vatani müdafaa etmekte olan askerlere yalnız olmadıklarını hissettirmek adına büyük bir gelişme olmuştur.

Savaşlarda yalnızca teknik bilgi, asker sayısı ve eğitimin yetersiz kalacağı aşikardır. Ordunun moral ve motivasyonu ile teknik şartlarının dengeli bir şekilde harmanlanması gerekmektedir. Bu bağlamda 25 Nisan 1915'te başlayan ve yaklaşık sekiz buçuk ay süren Çanakkale Kara Muharebeleri boyunca cemiyetler hem düzenledikleri ziyaretlerle hem de getirdikleri hediyelerle savaşan askerleri yalnız bırakmamış ve moral-motivasyon yönünde orduyu desteklemiştir. Portakal, tütün, şeker, çikolata ve kuruyemiş gibi gıda ürünlerinin yanı sıra özellikle kış aylarında gömlek, battaniye, çorap ve eldiven gibi giyim ürünleri de askerlere ulaştırılan önemli ihtiyaçlardan olmuştur. Askerlerin bu gibi yardım ve hediyeler sayesinde cephe gerisinde kendilerini düşünen halkın desteğini hissetmesi belki de cephenin kazanılmasında büyük rol oynayan motivasyon kaynağıdır. Cemiyetlerin askerlere şahsi yardımlarının yanında Osmanlı ordusuna da büyük yardımları olmuştur. Bu minvalde cephe gerisinde hastaneler tesis edilmiş ve bu hastanelere donanımlı sağlık personeli

yetiştirilmiştir. Ayrıca bu hastanelere yaralı naklini de yine cemiyetler üstlenerek ordunun yükünü hafifletmişler ve ordunun sadece muharebe alanına konsantre olmasına yardımcı olmuşlardır.

Cemiyetlerin halktan yardım alarak cepheye erzak vb. malzemelerin göndermesi, halkın bireysel yardımlarını engellememiştir. Birliklerin cepheye ulaşmak için kullandığı yol güzergahlarında dahi halk, bireysel olarak kendi imkanları dahilinde askerine ikramda bulunmuştur. Ayrıca cemiyetlerin cephe gerisinde tesis ettikleri hastanelerde de yaralıları ziyaret etmiş, yine bireysel olarak hediyeler ve morallerini yükseltecek yardımlarda bulunmuşlardır. Yaralı askerler tedavi altındayken devletin üst düzey yöneticilerinden, çeşitli sefirliklere, hanedan mensuplarından, öğrencilere kadar her kesimden insan kendilerini ziyaret etmiştir.

Cemiyetlerin ve halkın, vatani müdafaa eden askerlere karşı düzenledikleri ziyaretlerin ve yaptıkları yardımların asker üzerinde oluşturduğu olumlu etkiler genel olarak hatıratlarda ya da gazetelere yazılan mektup ve röportajlarda karşımıza çıkmaktadır. Askerler, kendilerine karşı gösterilen muameleden son derece memnun olduklarını her fırsatta dile getirmiş ve kendilerine böylesine yardımda bulunan halk oldukça cepheye savaşmaktan çekinmediklerinden bahsetmiştir. Bu bahislerden anlaşıldığı üzere, Çanakkale zaferi yalnızca askerî güçle kazanılmamış, Osmanlı halkının cephe gerisindeki seferberliği ve sivil yardım kuruluşlarının yardımları da bu zaferde büyük pay sahibi olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri²⁶⁶

ATASE Arşivi

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Kızılay Arşivi

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

2. Süreli Yayınlar²⁶⁷

Donanma Mecmuâsı

Hâdisât

İkdâm

Karagöz

OHAC Hanımlar Merkezi Takvimi

Sabâh

Servet-i Fünûn

Tanîn

Tasvîr-i Efkâr

Yeni Gazete

Yeni İkdâm

²⁶⁶ Kullanılan arşiv vesikalarının numaraları, metin içindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

²⁶⁷ Kullanılan süreli yayınların tam künyeleri, metin içindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

3. Araştırma ve Kaynak Eserler

- Ahmed Midhat. *Hilâl-i Ahmer Cemîyet-i İnsânîyenin Târîhî*. Kırk Ambar Matbaası, İstanbul 1302.
- Akbay, Cemal. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Gnkur. Per. Bşk. As. Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- Akgün, Seçil Karal, Murat Uluğtekin. *Yeni Belgeler Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılaya I*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2020.
- Akgün, Seçil, Murat Uluğtekin. *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a I*, Türk Kızılayı Derneği, Ankara 2002.
- Alkan, Mehmet Ö., Ahmet Yücekök, İlker Turan. *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Tarih Vakfı, İstanbul 1998.
- And, Metin. *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Arıkan, İbrahim. *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Atabey, Figen. *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Aysal, Necdet. "Çanakkale Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri", *100'üncü Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu*, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Bal, Nurcan. *Marmara'da Denizaltı Avı Sultanhisar ve Stoker'm Denizaltısı AE-2*, Deniz Basımevi, İstanbul 2006.
- Banoğlu, N. Ahmet. *Türk Basını'nda Çanakkale Günleri*, Kırmızı Beyaz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Behire Hakkı, *Biçki Yurdu Nazarîyât ve Kavâ'idi'nin Tedrîsât-ı İbtidâ'îye Kısmı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330-1332.
- Buddecke, Hans Joachim. *Çanakkale Üzerinde Bir Şahin*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

- Caporal, Dr. Bernard. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ankara 1999.
- Clausewitz, Carl von. *On War*, Editör: Michael Howard, Peter Paret, Princeton University Press, New Jersey 1989.
- Cumalı, Didem İlkem, Eda Karataş. *Türk Savaş Muhabirlerinin Kaleminden Çanakkale Savaşları*, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2021.
- Çaka, Cahit. *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basım Evi, Ankara 1948.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- Çalışlar, İzzettin ve İsmet, GÖRGÜLÜ. *Orgenaral İzzetin Çalışlar'ın Not Defterinden On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Çöl, Emin. *Çanakkale Sina Savaşları*, Yayına Hazırlayan: Celal Kazdağlı, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2009.
- Dârü'l-fünûn Konferans Salonunda Kadınlarımızın İctimâ'ları*, Tanin Matbaası, İstanbul 1329 (1913).
- Doğruöz, V. Türkan, Raşit Gündoğdu, Emine Yasemin Yücetürk. *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.
- Donanma-yı Osmanî Nizâmnâme Esâsisi ve Usûl-i Cibâyet Ta'limnâmesi*, Edeb Matbaası, İstanbul 1328.
- Düzcü, Levent, Cemal Sezer. *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2016.
- Erdem, Dr. Yasemin Tümer, Halime Yiğit. *Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, İTO Yayınları, İstanbul 2010.
- Erduran, Behçet Sabit. *Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale*. Yayına Hazırlayan: Tamay Açikel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- Erickson, Edward J.. *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*, Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul 2012.

- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi V. Kitap*, Cilt I. Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1912) III'ncü Cilt 2'nci Kısım Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- Göncü, Gürsel, Şahin Aldoğan. *Siperin Ardı Vatan*, MB Yayınları, İstanbul 2006.
- Greene, Francis Vinton. *93 Harbi:Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş*, Çevirenler: Sebahattin Şenol, Muhammet Şeviker, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Hacıfettahoğlu, İsmail. *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans: Doktor Besim Ömer*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009.
- İzgöer, Ahmet Zeki, Ramazan Tuğ. *Padişahın Himayesinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013.
- Kahraman, Mehmet Ali. *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.
- Kaplan, Leyla. *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1928*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.
- Karakışla, Yavuz Selim. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet-İstibdat Devirleri 1876-1907* 8, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)* 9, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.
- Karataş, Murat, Efe Gürcan, Suat Eren Özyiğit, Didem İlkem Cumalı, Gökşen Özen, Onur Kuşku. *1915 Çanakkale Gazileri İstanbul'da*, İBB Yayınları, İstanbul 2021.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Kurnaz, Şefika. *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, Ankara 2015.

- Kurtcephe, İsrâfil. *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Müdâfa‘a-i Milliye Cem‘iyeti Nizâmnâme-i Esâsisi*, Matba‘a-i Hayrîye ve Şürekâsı, Dersa‘âdet 1330.
- Onaran, Prof. Dr. Âlim Şerif. *Türk Sineması I*, Kitle Yayınları, Ankara 1994.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem‘iyeti Salnâmesi 1329-1331*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, İstanbul 1330.
- Özbay, Kemal. *Türk Askerî Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri III*, K. I, Yörük Basımevi, İstanbul 1981.
- Özbek, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Özçelik, Selahittin. *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Perk, Halûk. *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı (Halûk Perk Koleksiyonu)*, Express Baskı A.Ş., İstanbul 2012.
- Polat, Nâzım H.. *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Refik Ahmet. *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu 1*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934.
- Sarı, Nil, Zuhâl Özeydın, “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları”, *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1990, 161-172.
- Saygılı, Sefa. *Türk Kızılay’ının Kurucusu: Dr. Abdullah Bey*, Türk Kızılayı Derneği, Ankara 2010.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufassal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı) V.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Sunata, İ.Hakkı. *Gelibolu’dan Kafkaslara*, Yayına Hazırlayan: Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005.

- Şıvgın, Hale. *Trablusgarp Savaşı ve 1911- 1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.
- Te'âli-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cem 'iyeti*, Selanik, 4 Kanun-ı Evvel 1320.
- Topçu, İbrahim ve Ahmet Zeki İzgöer. *Hilâl-i Ahmer Mecmuaları*, Cilt: IX, Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul 2020.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Uluğtekin, Murat ve M. Gül Uluğtekin. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013.
- Ürekli, Doç.Dr. Fatma. *Osmanlı'nın Çanakkale 1915 Panorama Müzesi Projesi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- Yüce, Mehmet. *Osmanlı Melekleri Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri, Türkiye Futbol Tarihi*, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

4. Ansiklopedi Maddesi

- Güzel, Şehmus. "Tanzimat'tan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: III., 1985, ss. 858-864.
- Koraltürk, Murat. "Osmanlı Seyr-i Sefâin İdâresi", *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını, 2022.
- Kuran, Ercüment. "Birinci Dünya Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss. 196-200.
- Özcan, Abdülkadir. "İâne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999, ss. 228-232.
- Toprak, Zafer. "1909 Cemiyetler Kanunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, 1985, ss. 205-208.

5. Makaleler

- Alkan, Necmettin. “1897 Yunan Harbi'nde Şehit Olanların Yakınları ve Gaziler İçin Düzenlenen İâne Sergisi”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, 2014, ss. 13-42.
- Alsın, Zeki Mesut. “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, Sayı: 3, Mayıs 1950, ss. 37-57.
- Arslan, Zehra. “Osmanlı'da Toplumsal Örgütlenmeye Geçiş ve Cemiyetleşme Faaliyetleri” *Türk Yurdu* 276, 2010, ss. 56-67.
- Aydoğan, Erdal. “Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı'nda Bazı Çalışmaları”, *Atatürk Dergisi*, Sayı: 3 ,2003, ss. 67-75.
- Aysal, Necdet. “Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 50, Temmuz 2017, ss. 1-23.
- Batmaz, Şakir. “Türk Havacılığının Kuruluşunda Emniyet Teşkilâtının Yardımları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, 2013, ss. 195-206.
- Beşikçi, Mehmet. “Topyekûn Savaş Kavramı ve Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 198, Haziran 2010, ss. 62-69.
- Cumalı, Didem İlkem. “Askere Bir Yardım Eli Müdafaa-i Milliye Cemiyeti”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 10, 2021, ss. 41-48.
- Cumalı, Didem İlkem. “Çanakkale Cephesi'nde Türk Tayyare Keşif Raporları”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 15, 2022, ss. 68-79.
- Çiçek, Rahmi. “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 116, Ağustos 1993, ss. 14-15.
- Dinçer, Hasan. “Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin Kültürel Faaliyetleri”, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 30, Eylül 2016, ss. 41-74.

- Ercan, Gamze ve Tülay Ercoşkun. “Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti’nin Diyarbakir Hanımlar Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (Aralık 1910- Ocak 1911)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, 2018, ss. 309-322.
- Erdemir, Lokman. “Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul’da Yardım Faaliyetleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 12, Nisan 2012, ss. 35-60.
- Gök, Nurşen. “Donanma Cemiyeti’nin Anadolu’da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, 2008, ss. 77-93.
- Gün, Eda. “Çanakkale’nin İlk Gazileri ile Röportaj: İlk Kurşun Yarası”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 8, 2020, ss. 39-51.
- Kalemlî, Hüseyin. “Çanakkale’de Bir Harp Fotoğrafçısı: Darülmuallimin-i Aliye Fotoğraf Muallimi Necati Bey”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 14, 2022, ss. 25-34.
- Karataş, Murat. “Çanakkale Savaşları’nda Çayhaneler”, *Anafarta Dergisi*, Sayı: 5, 2019, ss. 37-42.
- Özdemir, Nuray. “I. Dünya Savaşı’nda İstihlak-I Milli Kadınlar Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 36, Aralık 2019, ss. 29-47.
- Sezer, Cemal. “Çanakkale Cephesinde Gelibolu-Şarköy-Tekirdağ (Tekfurdağı) Hilâl-i Ahmer Hastanesinin Faaliyetleri”, *Tarihin Peşinde*, Sayı: 13, 2015, ss. 51-68.
- Sönmez, Cahide Sınmaz. “Çanakkale Cephesi’nde Sağlık Kuruluşları ve Kızılay Arşiv Belgelerine Göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 20, Bahar 2016, ss. 173-192.
- Ülman, Yeşim Işıl. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Bir Aydınımın Portresi (1861-1940) Dr. Besim Ömer Akalın”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 11, 2005, ss. 435-464.
- Van OS., Nicole A. N. M.. “Aiding the Poor Soldiers’ Families: The Asker Âilelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, Sayı: 21, 2011, ss. 255-289.

6. Tezler

İşler, Tuba. *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki Faaliyetleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2017.

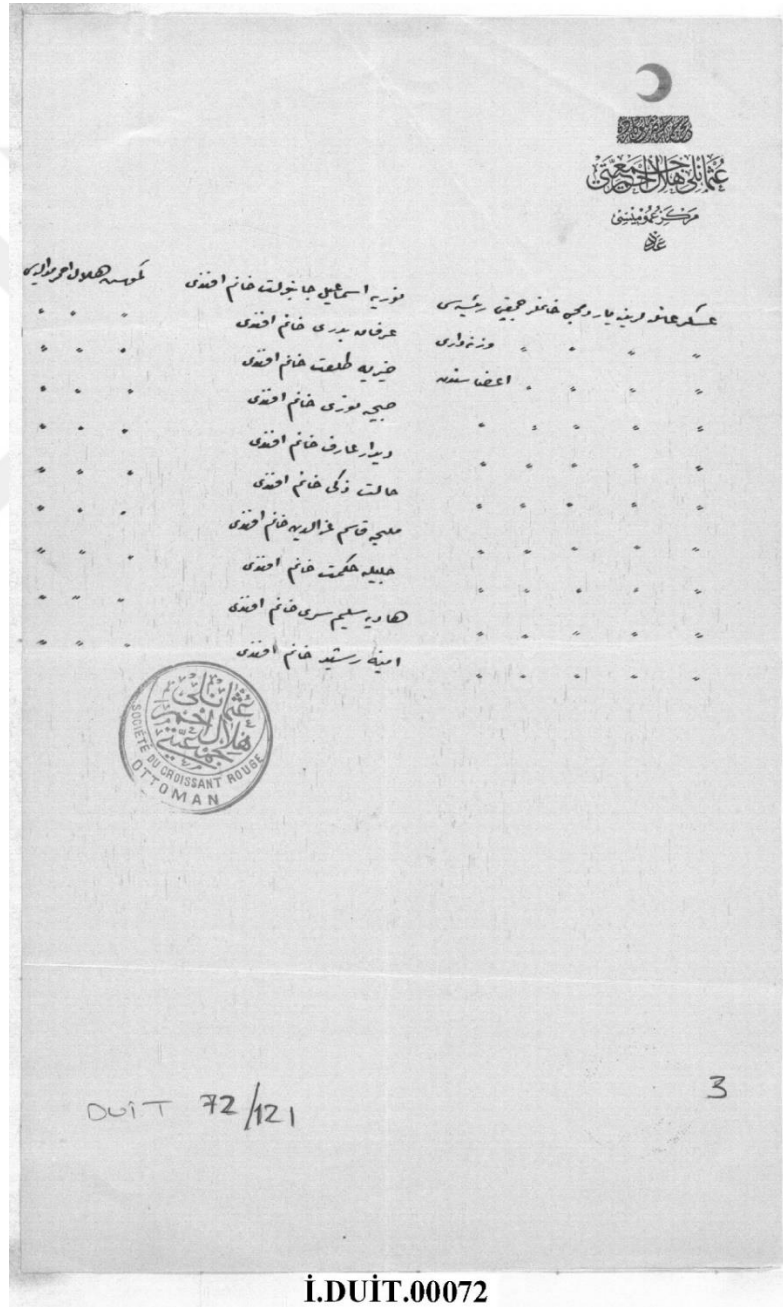
Zamacı, Ayşe. *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Edirne 2015.

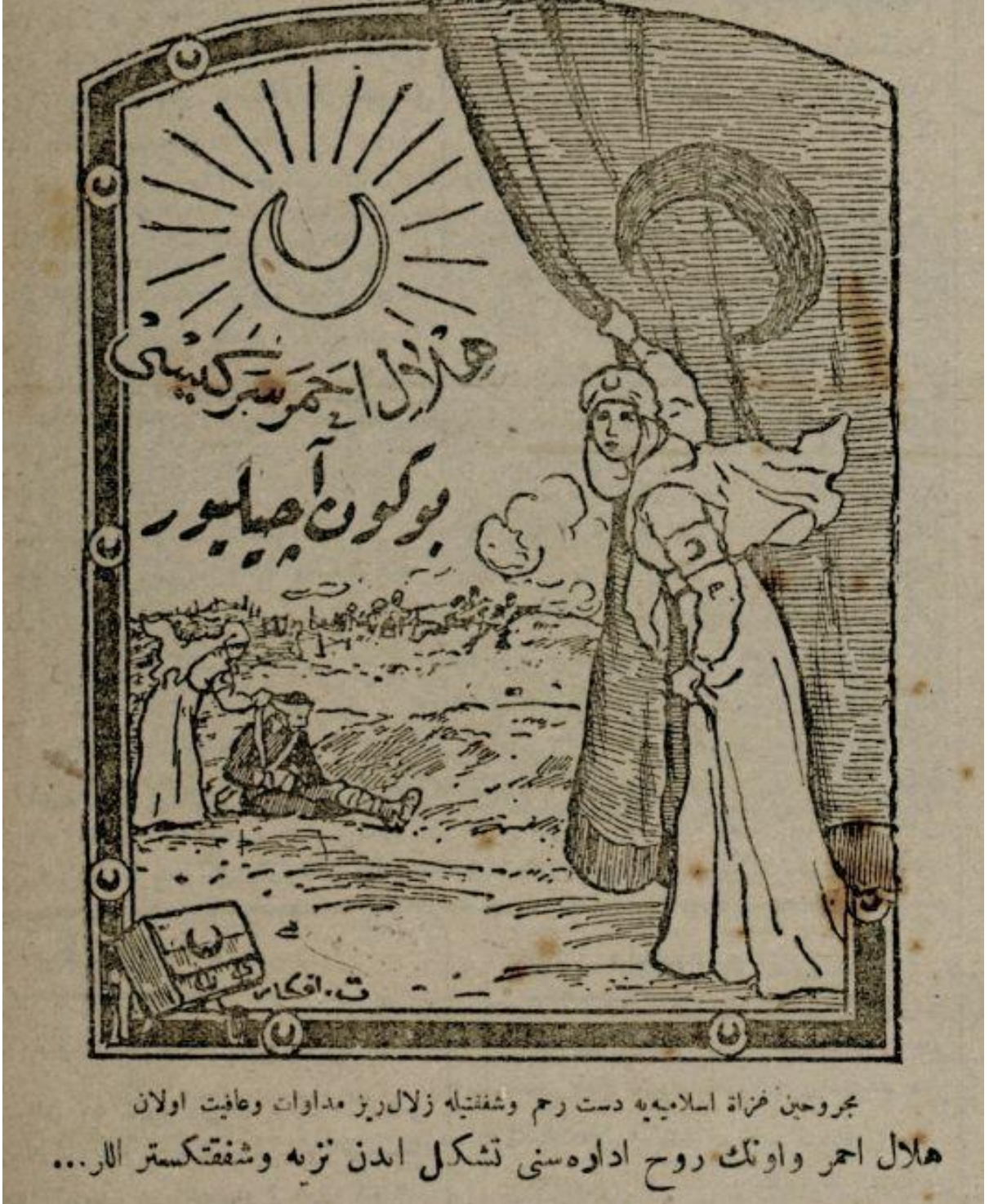
EKLER

EK.1

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Üyelerine Bağışlarından Dolayı Gümüş Hilâl-i Ahmer Madalyası Verildiğine Dair Arşiv Belgesi. BOA, İ.DUİT., 72/121.

“Hilâl-i Ahmer Sergisi Bugün Açılıyor”, *Tasvîr-i Efkâr*, 19 Kânûn-ı Sâni 1332/1 Şubat 1917, s. 1.

EK. 4

Çanakkale Yaralıları İçin Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemîyeti Adına Rozet Satışıyla Bağış Toplayan Kızlar. Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi.

EK. 5

Askere yardım eden hemşireyi resmeden Hilâl-i Ahmer Cemîyeti kartpostalı ve Şair Nigar Binti Hanım'ın kartpostal üzerine yazdığı şiir.

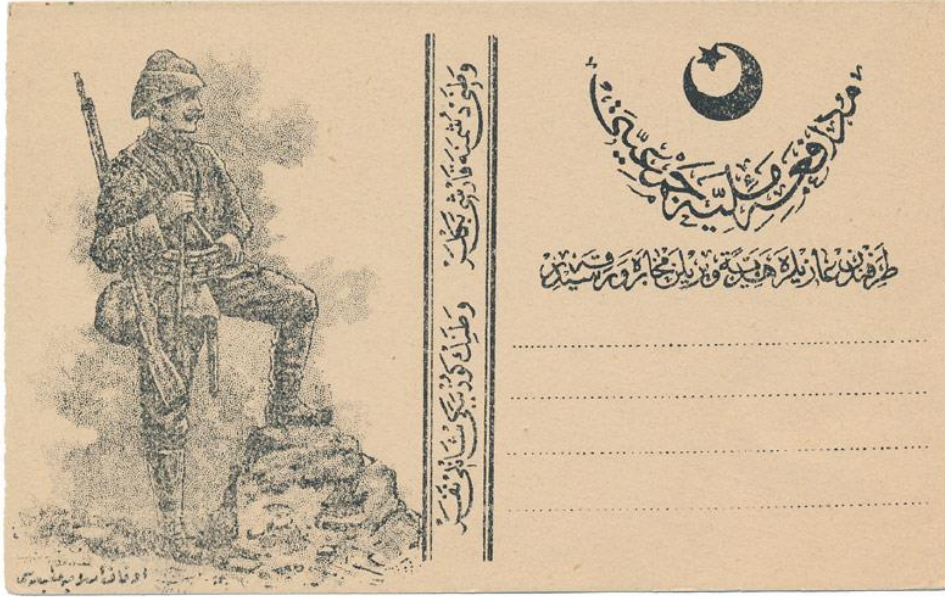
EK. 6

Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin Çanakkale Cephesi Harp Hatırası olarak bastırıldığı Seddülbahir Kalesi çizimli kartpostal.

EK. 7

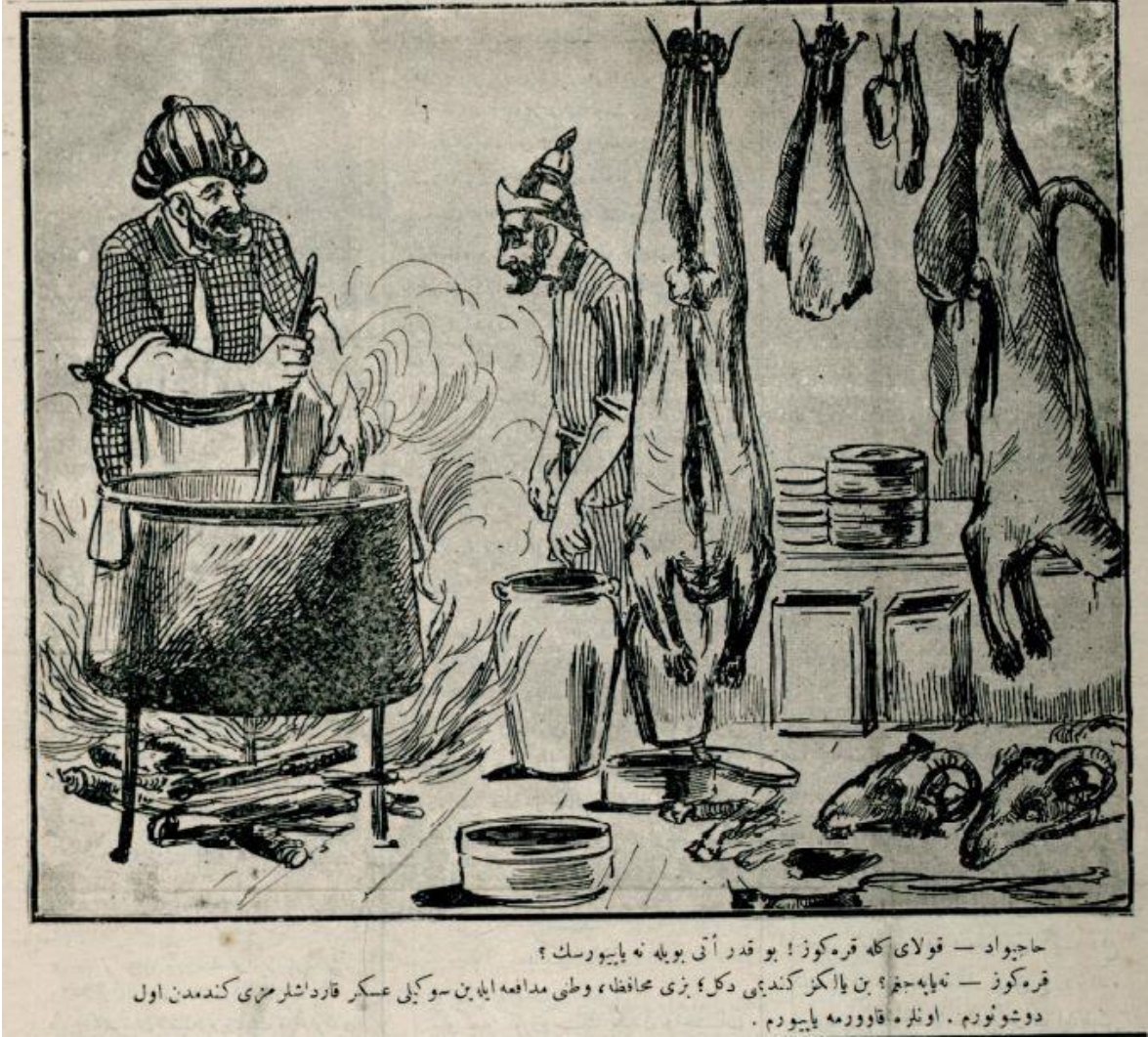
Müdâfaa-i Millîye Cemîyeti'nin Bastığı Osmanlı Askeri Temalı Kartpostal-Vatanı Düşmana Karşı Bekler, Vatanın Gözbebeği Şanlı Nefer.

EK.10

Hacivad: Kolay gele Karagöz! Bu kadar eti böyle ne yapıyorsun?

Karagöz: Ne yapacağım? Ben yalnız kendimi değil, bizi muhâfaza, vatani müdâfa‘a eyleyen sevgili ‘asker kardeşlerimizi kendimden evvel düşünürüm. Onlara kavurma yapıyorum. *Karagöz*, 19 Teşrîn-i Evvel 1330/1 Kasım 1914, s. 4.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Yayınlar

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl:

İLETİŞİM

E-posta Adresi :
ORCID No :